069
M96

17017

MÚZEUMI FÜZETEK

19. szám

Szerkesztette:

ASZTALOS ISTVÁN
múzeumigazgató

Petőfi Múzeum — Aszód
1981.

Tanulmányok és források a Galga-vidék múltjáról

Megjelent a Gödöllői Járási Közművelődési Bizottság
anyagi támogatásával

A tanulmányokat lektorálták:
DR. BERTÉNYI IVÁN
DR. BOROSY ANDRÁS
HORVÁTH LAJOS
RÁDULY EMIL
SZARKA LÁSZLÓ

A borítót tervezte:
TÓTH LÁSZLÓ
PERLEI IMRE fotója felhasználásával

A rajzokat készítette:
BANK LÁSZLÓ

A fényképeket készítették:
KRESZ ALBERT
PERLEI IMRE

MN 6345
KÖNYVTÁRA
Leltár szám: 17017

ISSN 0580—3705
Felelős kiadó: Dr. Asztalos István
Kiadja: Petőfi Múzeum — Aszód
1000. Pest megyei Nyomda, Vác. 81-1636.
Terjedelem: 11 (A/5) ív
Engedélyszám: 59.466.

TARTALOM:

Galga-völgyi mozaikok a török és kuruc világból — — — — — 9

Kuruc seregek a Galga mentén — — — — — — — — — 59

Adatok Podmaniczky János gazdálkodásához, 1719—1734 — — — 69

A Galga mente településének pecsétjei, 1510—1855 — — — — 95

A Galga mente települései pecsétjeinek adattára, 1510—1855 — — 107

Kamarás Mihály mogyoródi gazda számadáskönyve, 1844—1897 — 123

Rövidítések jegyzéke — — — — — — — — — — — 175

Bevezetés

Az aszódi Petőfi Múzeum gondozásában megjelenő Múzeumi Füzetek c. helytörténeti kiadványsorozat kettős cél megvalósítására törekszik: források közreadásával segíti a helytörténeti kutatót, a munkájában szemléletességre törekvő pedagógust; a feldolgozások, tanulmányok, nagyobb lélegzetű dolgozatok kiadásával pedig felvillantja a Galga-vidék népének múltbéli életét, küzdelmeit, harcait.

Ez a tanulmánykötet e kettős törekvésnek ötvözete. Jakus Lajos tizenkét kis tanulmányával a török elnyomás másfélszáz évét, majd az ezt követő szabadságküzdelmeket idézi. Nem törekszik a XVI—XVII. század helyi eseményeinek részletes feldolgozására, csupán „mozaikokat" közöl belőlük. Jó kiegészítője ez a dolgozat a sorozat 20. számaként megjelenő török kori okleveles forrásközlésnek. Bank László hadtörténeti munkájában a Rákóczi-szabadságharc Galga menti katonai eseményeit mutatja be jól áttekinthető, és eddig még ilyen módon nem közölt térképvázlatok segítségével. Podmaniczky János számadáskönyvének közlésével a később bárói rangra emelt, és a magyar közéletben oly jelentős szerepet játszó család aszódi ágának indulását kívántuk bemutatni. E forrás ismertetése azon túl, hogy egy nemesi család gazdálkodásába enged bepillantani, számos fontos helytörténeti adalékkal szolgál a XVIII. század eleji Galga menti és főleg aszódi gazdasági viszonyok megismeréséhez. Horváth Lajos pecséttani tanulmányával helytörténeti kiadványokban ritkán megjelenő munkát vehet kézbe az olvasó. A gazdag mellékletanyag pedig még szemléletesebbé teszi az érdekes feldolgozást, forrásközlést. Farkas György anyai nagyapjának számadáskönyvét teszi közzé, a megértést segítő jegyzetekkel és kiegészítésekkel. Kamarás Mihály gazdasági naplójának vezetését akkor kezdte meg, amikor még jobbágy volt, ám folytatta az önkényuralom keserves éveiben és a kiegyezés utáni évtizedekben is. A napló közreadásával az volt a célunk, hogy a XIX. századi falusi, paraszti élet mindennapjait, egy gazdaság számadásainak segítségével, a szemtanú, az átélő, a cselekvő ember írása alapján tárjuk az olvasó elé.

Munkánk négy évszázad történeti eseményeit idézi. S bár a távolság időben igen nagy egy-egy téma között, mégis összefüggenek, mert hazánk egy kisebb tájának, a Galga-vidék népének életéről szólanak. Szeretnénk sorozatunk újabb kötetével hozzájárulni a Galga mente múltjának alaposabb megismeréséhez, a honismeret ápolásához, a hazafiságra neveléshez, az itt élők történeti tudatának formálásához.

JAKUS LAJOS:

Galga-völgyi mozaikok a török és kuruc világból

Előszó

A Galga völgye tizenkét helységének XVII. századi történetéhez igyekeztünk hosszas levéltári kutatással adatokat gyűjteni. Természetesen csak mozaikszerűen sikerült képet rajzolnunk róluk. A Galga-völgy egységes táj, éppen azért egyformán érintette minden esemény. Amelyik adat egyik helységre előkerült, általában az a többire is vonatkozik. Akadt közöttük néhány, mely időnként szerencsétlenebb körülmények következtében jobban megsínylett egy időszakot, pl. Domony a XVI. század végén, de száz év múlva ismét együtt viseli sorsát a többivel. A török alóli felszabadító háború idején nem volt közöttük kivétel, mind elmenekült a hadak elől.

Több olyan okmányt sikerült találnunk, mely sok szenvedést, megpróbáltatást foglal írásba. Hányszor olvassuk: ha nem segítenek rajtuk, el kell pusztulniuk. És mégis megmaradtak, mert minden megpróbáltatást leküzdöttek. Az egykori ősök küzdelmes életéből tanulhatnak az utódok megbecsülni és szeretni szülőföldjüket. Ezt a tanulmányt így ajánlja elolvasásra Galga völgye népének a

SZERZŐ

I. Egy végvári katonacsalád a török világban

A Gergely-naptár 1614 farsang utolját jelezte. Szécsényből nem lehetett könnyűszerrel Vácra akár kocsin, vagy szánon megtenni az utat ilyen téli időben. Az utasok: Bornemisza Bolgár Pál szécsényi fiskális feleségével, Toldy Annával és Sinkovics Lukács deák felesége. Vácon az ügyvéd beteg nénjét látogatták meg, a velük tartó deák feleségének is volt elintéznivalója. Visszatértükben azonban „tovább nem érkeztenek Gyarmatnál". Itt éjszakára megszálltak Almásy Mihály házánál. Igaz, a házigazda nincs otthon, de felesége és lánya szívesen fogadja őket, hiszen Sinkovicsné fiának mátkája Almásy Zsuzsi. Náluk lepihenvén, a háziasszony „gazdálkodván", azaz megvendégeli látogatóit, s „nyugodalmat is adott" az elfáradt utasoknak, azaz elszállásolta őket. Történetesen „éjjel hajnalban megesvén, mint asszonyemberek dolga, ki egyrül ki másrul beszélgetvén", egymást szóval tartották.

Miről is folyt ott a hajnali beszélgetés? „Ki urának s ki gyermekinek számokat s voltokat emlegették", ahogyan még e sorok írója is többször hallotta idős nagynénjeinek hasonló, lepihenés utáni, esti beszélgetéseit. Sinkovics Lukács deák felesége idős asszony, neki a legtöbb elmesélnivalója élete forgandóságáról. A neves Tertsy katonacsaládból származott, melynek minden tagja egy évszázada a törökkel harcol. Drégely eleste után, 1552-ben Tertsy Mihály néhányadmagával az Ipoly partján épült busai toronyerődöt védte, megfogadva, hogy „halálig meg nem adják". Csak a túlerővel szemben tették le a fegyvert hitre, s a török ekkor kivételesen megtartotta szavát. Nagybátyja, Tertsy Farkas 22 évig Egerben katonáskodott a vár elestéig, ott került török fogságba. Asszonyanyja, Csői Borbála családjának utolsó hajtása falujából, Csővárról régen elmenekült a török elől. Tertsy Anna szüleivel Egerben élt, a vár biztonságot nyújtott akkor sok odamenekült köznemesi katonacsaládnak. Abban az időben katonáskodik Egerben Balassi Bálint, s megénekli a vitézi élet szépségét ekképpen: „Eger vitézeknek ékes oskolája, Jó katonaságnak nevelő dajkája."

Tertsy Annának azonban szomorúságot hozott, mert „kivel csak jegyben lévén levágattatott az pogányok által". Utána azonban hamarosan egyik egri vitéz, Horváth András kezd neki udvarolni. Anna „máshoz vagy hozzája sem ment volna, de sok emberséges fő emberek is dícsérték, commendálták és szerzettek is neki". Egyik ilyen kommendáló főember lehetett a nagybácsi, Tertsy Farkas. Így ment feleségül Horváth Andráshoz.

Az éjszakai beszélgetésben elmondja néhai férjéről: „Azt sem tudta felőle, hogy honnan való, honnan származott, csak azt, hogy horvát ember volt, de igen jámbor ember. Azt sem tudta róla nemes ember volt-e vagy nem."[1] (Jegyezzük meg az utóbbi kijelentését, mert Bolgár Pál fis-

kális végighallgatva a hajnali beszélgetést, ezt 39 év múlva sem felejtette el.)

Eger 1596-ban újabb ostromnak néz elébe. Szeptember 21-én érkezik III. Mohamed szultán hadával Eger alá. A város lakosságának egy része elmenekül, mások a várba húzódnak. Horváth András vicekapitány családjával a várban lakik. A védők minden reménye szerint az ostromnak sokáig ellenállhatnak, amíg a felmentő sereg megérkezik. Sajnos, nem így történt. Háromheti ostrom után Nyáry Pál kapitány szabad elvonulás feltétele mellett átadja a várat, amikor az idegen zsoldos katonaság megtagadja a további védelmet egy akna felrobbantása után. Ekkor már Horváth András vicekapitány nem élt. A város körüli kisebb összecsapásban elesett. „A tatárok le is vágták az csatán."[2]

A vár feladásáról szóló egyezség értelmében a szultán szabad elvonulást ígért az őrségnek és a benntartózkodó polgári személyeknek. Mindössze pár óra állt rendelkezésükre, azalatt igyekezett mindenki elrejteni, amit magával nem vihetett. Bízni nem lehetett a török szavában, hogy elvonulás közben nem ragadják-e el tőlük féltett értékeiket. Horváth András özvegye is „beásta a földben klenodiumjaival az leveleket", vagyis ezüstneműit, ékszereit és a családi okmányokat. Bizonyosan abban a reményben tette, hogy hamarosan a vár ismét visszakerül hozzánk. „Oda is vesztek", mert ki gondolta volna, hogy Eger még kilenceven esztendeig török uralom alatt senyved, s Tertsy Anna unokái érik meg felszabadítását.

Egyelőre térjünk vissza Eger elestéhez. Az özvegy fiatalasszony egyetlen gyermekével hogyan jutott ki a várból s más meneküléséről részletesen beszámolt. Feljegyezve erről mindössze egy mondat maradt: „Azt mondotta, ő neki Egren laktában és egyebütt is szintén ötöd vagy hatod fél óra volt, azokat megmagyarázta ki vezette haza s kinél meddig élt." Az utóbbi szavak a fent elmondottakra vonatkoznak. A „haza" valamelyik rokonához történő eljutását és ottélését jelenti.

Az özvegy még négyszer ment férjhez. Néhány év múlva Ispánki András felesége. Róla és a következőkről csak annyit tudunk: „azoknak neveket, nemességeket és jóvoltokat is előszámlálta".

Későbbi okmányokból kitűnik, hogy harmadik férje Ebeczky Mihály, negyedik Nyáry Sándor, s az utolsó Horvát Sinkovics Lukács deák.[3]

Azt még megtudjuk az éjjeli beszélgetésből, hogy fia, András nem szerette a Horváth nevet és mivel Egerben született, „ezért ugyanúgy hivattatta magát", vagyis felvette az Egry nevet.

Az események további folyása 39 évvel később Füleken, 1653. április 28-án megtartott törvényszéki tárgyaláson és egyéb okmányokból bontakozik ki. Ifjú Egry András elveszi mátkáját Almásy Zsuzsannát, tőle három gyermeke születik: István, András és Márton. A legidősebb fiú, István nőül veszi Bornemisza Bolgár Pál sógornőjét, Toldy Katát, ki azon-

ban jóval fiatalabb nővérének, azért amikor a Toldy család fiúágon kihal, Bolgár Pált nevezik ki gyámjául.[4] Előbb-utóbb azonban az örökölt birtok osztozkodására került a sor. 1651. június 3-án Szécsényben osztályt tesznek és többek között az ősi Told pusztán összevesznek. Úgy látszik, a heves összeszólalkozásban Bolgár Pál sógorának nemességéről szemébe mondja a fél évszázada magában tartogatott kétkedését, melyet az akkor hallott éjszakai beszélgetésre alapozott.

Az Egry testvérek ekkor már a megye tekintélyes nemesei között szerepeltek. István és Márton egy-egy járás szolgabírája. Bornemisza Bolgár Pál és közöttük, természetesen, pörre kerül a sor, s annak részleteiben bontakozik ki az érdekes, korra jellemző kép. Nagyon sok család járt így, a török elől menekülés közben családi iratai megsemmisültek. Tertsy Farkas maga is II. Mátyástól új adománylevelet kap régi birtokairól. Bolgár Pál az éjszakai beszélgetésen túl néhány olyan esetre alapítja állítását, amikor ifjabb Egry András és fia István — szerinte — szándékosan kerülték a nemességükre hivatkozást, tudva, hogy arról nincs semmi írásos bizonyítékuk.

A törvényszéken Egry István ügyvédje hosszan idézi Verbőczy Tripartitumát, mely szerint ki valakit nem nemes embernek mondana, s ha annak igaz nemessége megbizonyosodnék, a vádlót 100 Ft-ra kell büntetni. Az alperes ügyvéd viszont azzal védekezik, hogy védettje csak kételkedett, „in dubitum traxit", az pedig megengedett. Végül a bíróság nem fogadja el ezt az indoklást, „mert a mellyeket ember nem tud, azokkal minden bizonnyal meg kelletik tanulni és tudni és úgy mondhattya osztán igazán, hogy tudgya". A törvényszék Bolgár Pált 100 Ft-ra elmarasztalja, Egry Istvánt pedig felszólítja, hogy szerezze be nemességének bizonyítékait. Neki sincs azonban más lehetősége, mint a királytól újra kérni elpusztult irataik helyett nemességük elismerését és birtokaikbani megerősítését. Ez bizonnyal megtörténhetett, mert sikerült valamilyen okmánnyal igazolniuk, hogy az egri Horváth András vicekapitány Sirok faluban donációban részesülhetett. Így a család ezután a Siroki Egry nevet használta. A továbbiakban majdnem minden mozaikban találkozunk a család két tagjának: Istvánnak és Mártonnak nevével.

I. JEGYZETEK

1. Nógrád megye Levéltára. Nógrád vm. közgyűlési jegyzőkönyve. 1653. ápr. 21-i törvényszéki ülés jegyzőkönyve.
2. Baloghy család genealógiája. Ebben történik hivatkozás anyai ősük családjára, az Egryekre, illetve Tertsy Annára. Falumúzeum, Pene. Adattár 92.
3. Nagy Iván: Magyarország családai. 1858. IV. k. 15.
4. Nagy Iván: Magyarország családai. XI. k. 161. Tholdi család: I. k. Bornemisza család.

II. „Semmi villongás az két Religio között"

A váci egyházmegye papjai nagyrészt a helyükön maradtak a török hódításkor.[1] Időközben azonban eltávoztak az élők sorából, s haláluk után a katolikus egyháznak már nincs papi utánpótlása, annál is inkább, mivel a reformációt 1545—50-es években Cegléd, Kőrös, Ráckeve, Vác és Maros mezőváros lakossága befogadta, s tanítása azokból sugárzott ki környékükre. A század 60—70-es éveitől a Galga völgye falvai, élükön Tura mezővárossal, a reformáció helvét irányzatát követték.

A váci egyházmegyében Draskovits György püspök (1630—35) volt az első, aki komoly lépéseket igyekezett tenni a katolikus hitélet visszaállítására, elsősorban a püspökség falvaiban, ha kell, erőszakot is alkalmazva. Pásztorlevélben felszólította jobbágyait, szerezzenek a töröktől pénzért menlevelet az odairányított papok számára. „Azon volt minden tehetségivel, hogy prédikátorokat onnan kivetvén, catholikus plébánosokat vinni helyekben, de keresztény jobbágyok calvinisták lévén, minden akarattyát semmivé tették, alattomban ajándékokkal a töröktől segítséget kérvén, akik nagy veszedelmekkel fenyegetvén az oda menendő papokat nem bocsátották oda."[2]

Ebben az időben kapja adományul Eszterházy Miklós nádor Hévizgyörk, Mácsa, Tura falvakat a bujáki uradalommal együtt. Galga völgyén, birtokain szeretné megerősíteni a katolikus hitéletet. Fázmány Péter érsek restaurációs tevékenységének lelkes támogatója. 1636-ban a nagyszombati zsinathoz fordul levélben, s kéri, hogy a váci egyházmegyébe legalább két lelkészt küldjenek. Ha kívánságát nem is tudták teljesíteni, a gyöngyösi ferences rendiek időnként megjelenve Galga völgyén, ellátták híveik lelki gondozását. Bagon és Galgahévizen missziót létesítenek. A „baghi fráter" 1658-ban részt vesz a bagi—aszódi határjáráson. Szegedi Ferenc püspök pedig 1666-ban Inoka és Szelevény tizedét nekik juttatja.[3]

Draskovits utóda, Nagyfalvi Gergely és Tarnóczy Mátyás püspök más eszközökkel igyekszik egyházát megerősíteni. A püspökség birtokait kinyomoztatja, egyháza vagyonát bizonyságtevő tanúk sokaságával igazoltatja.[4] Így történt Püspökhatvan és Tótgyörk határperében is.[5] Tarnóczyéhoz hasonló módszerhez fordul Eszterházy Ferenc Hévizgyörkön. Saját maga és több györki „possessorok" kérésére Ráday András alispán vizsgálatot rendel el annak megállapítására, hogy Györkön a régi és akkori időben a papnak, plébánosnak rendeltetett-e házhely, szántóföld, rétek és egyéb örökségek mellyel osztoznak az egyházi személyek. Ezen kívül voltak-e a templomhoz kelyhek, egyéb készületek és házi eszközök?

A vizsgálatot Varga János váci lakos, Pest vármegye juratus assessora végezte 1652. július 14-én.[6] Nyolc györki lakos tanúvallomását vette

jegyzőkönyvbe. Szerintük Hévizgyörknek soha nem volt plébánosa, hanem Versegről és Turáról — az egyik tanú szerint Turáról és Hévizről — jártak át. Mivel a falunak plébánosa soha nem volt, így nem tudnak arról sem, hogy lett volna papháza... Palia Mátyás százesztendős öreg arra emlékezik, hogy régen a templomhoz volt szántóföld is, de melyik, azt már nem tudja. Mindannyian szólnak Paprétről, illetve Egyházrétről, mellyel kapcsolatos vallomásuk rávilágít a reformáció befogadásának idejére. Ezt a rétet az **új szállásig** „a kálomista prédikátor birta, mivel senkitől bántása nem volt". Az új szállásban pedig kétfelé osztották, mivel kétrendbeli valláson vannak, most a papok és prédikátorok osztoznak véle, illetve a falu lakói" a kétféle tanítók (ti. papok) számára kaszálták, semmi villongás rajta nem volt a két Religio között".

Egyik tanú úgy tudja Godot Tamástól, hogy ő adott a templomhoz rétet a mostani utóbbi szálláskor, „ehhez semmi közi nem volna prédikátor uraiméknak, csak az ő engedelméből részelteti őkegyelmét".

A fenti tanúvallomásból következtethető: a falu református vallású a XVII. század első felében, s a nemrégen érkező újabb telepesek pedig katolikusok.

A kehelyre, harangra és mozsárra vonatkozó bizonyságtevések még korábbi időkre vetnek fényt. Varga János felteszi a kérdést: volt-e az egyháznak kelyhe? Három tanú vallomása szerint Sass Benedek györki lakos korábban hangoztatta, hogy régi időben az ő eleik csináltattak az eklézsia számára kelyhet, a háborúság idején, mint sajátjukat úgy vették magukhoz, Sass Györgynek és Mártonnak az atyja azt el is adta. A két említett Sass testvért is természetesen kihallgatták. Sass György már enyhíteni kívánja a fenti állítást. Hallott a kehely felől, hogy volt a régi időben, és őnekik egy attyokfia volt Sass András — úgy hallotta — az vitte volt el, de arra is csak gyanakottanak". (Valóban szerepel Sass András neve az 1539. évi szandzsák összeírásban.)

Palia Mátyás nemcsak szép kehelyre, de keresztre és papi öltözetre is emlékezik, egyik tanú ezüsttányérról is tud. Az utóbbiakról tanúságot tesz Somogyi Ilona. Úgy hallotta, Tóth István a régi időben búzaverembe rejtette a kelyhet, keresztet és papi öltözetet. A háborúságban Füleken lakott és ugyanott a barátoknak átadta. Sass György hallomásból szintén megerősíti, hogy Tóth István vitte el háborúság idején a papi öltözetet.

A háborúság idejének meghatározásához egy lépéssel közelebb jutottunk az utóbbi vallomásokkal. Fülek 1593-ban került ismét magyar kézre. Utána folynak a súlyos harcok Hatvan és környékén a 15 éves háború alatt. Tura mellett Forgách Simon győztes csatát vív 1594-ben Hasszán budai pasával. Hévizgyörk lakossága ekkor futhatott el. Visszatérésük után számolhatunk önálló református gyülekezet megalakulásával, mely

prédikátort is tart. A tanúvallomásokból kiderül, hogy a XVI. században még leginkább Turáról jártak át a papok, ilyen volt 1559-ben az újonnan összeírtak között György pap, aki már a reformáció tanítását követhette. Tura akkor mezőváros, a Galga-völgy legjövedelmezőbb szultáni hászbirtoka, élénk forgalmú helység. Országos vásárokat tartottak benne, így oda — kereskedők közvetítésével — hamarabb eljuthatott a reformáció tanítása. Tura saját földesura, Báthory Istvánnal az élen, a magyar végváriak 1585-ben „megütötték" a híres turai sokadalmat és roppant nyereséggel tértek vissza váraikba.

Egy forrás szerint 1600-ban van a kálvinistáknak Hévizgyörkön templomuk, mely azonos lehet a ma is romjaiban látható középkori templommal. Egy későbbi adatunk viszont azt tételezi fel, hogy lett volna a XVII. század első felében fa imaházuk, és csak utána vették használatba a templomot, mely a 15 éves háború alatt feltétlenül leéghetett, újjáépítése pedig csak a török engedélyével történhetett. Tudunk példát arra, hogy ilyen hozzájárulást — természetesen pénzért — lehetett szerezni. Rákoscsabán 1626-ban így építik újjá a templomot.

A középkori templom harangjáról éppen ez a tanúvallomás szól részletesen. Sass György elei öntették, „mivel igen gazdag emberek voltak". Más nem adott hozzá, „csak az mely jó akaratyából egy gombos ezüst tört vetette köziben (egy) az asszonyok közül, azzal segítettek". A Sass család „ugyanakkor egy réz mozsarat is öntettenek az magok szükségére ugyan az magok költségin"... „az mely a harangöntéstől megmaradott volt". A mozsár később Sass Benedekhez került, öt forint árában adták neki, „mivel a kehelyhez neki is része volt", így kárpótolhatták a rokonai.

A nyolc tanúvallomásból nem tűnik ki, hogy ekkor a reformátusok a templomot, vagy pedig még a maguk építette oratóriumot használták-e. Három évvel később, 1655-ben a pozsonyi országgyűlésen a klérus sérelmei között szerepel, hogy Hévizgyörkön a kálvinista prédikátor nem lévén megelégedve az ő imaházával, 1653 táján önkényesen elfoglalta a katolikus templomot, és ámbár időközben ez és a hozzátartozó jövedelem visszapereltetett, mégis mind ez ideig a helvét lelkész bírja.[7]

Eszterházy által lefolytatott tanúvallomás összefüggött a fenti sérelemmel,[8] melynek következményeként 1666-ban a katolikusok már használták a templomot. Szegedi Ferenc püspök ez évi tizedet, 12 Ft-ot annak fenntartására adományozta.[9]

A reformátusok 1749-ben a régi helyébe új oratóriumépítésre kapnak engedélyt. „Gerendából építve; hossza 4 öl és 2 láb, szélessége $2^1/_2$ öl; náddal fedett; fala nem lehet bedeszkázva, nagyságban a régihez hasonlóan, sőt inkább valamivel szűkebb legyen szélességben."[10]

A fenti tanúvallomások bizonyítják, hogy a XVII. század közepén Hévizgyörkön mindkét felekezet — református és katolikus — békésen

megfért egymás mellett. Megosztották a helyi javadalmat a két „tanító" között, „semmi villongás nem volt a Religiók között". A torzsalkodást Eszterházy indította el, utóda Grassalkovich 1768-ban oratóriumuk elvételével együtt a református egyház vallásgyakorlatát is megszüntette.[11] A tizennyolc évig „árva gyülekezet" csak az ún. „türelmi rendelet" nyomán éled újjá 1786-ban.

II. JEGYZETEK

1. Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1553. évi összeírása. Bp. 1977. 132., 144. — Bagon Márton (1546, 1559), Versegen István (1546). 1559-ben már nem él, utóda 1570—80 táján Márton Versegről Szöllősre távozott. Turán 1546-ban nincs pap, 1559-ben az újonnan beköltözött György pap kerül összeírásra.
2. PmL VPGL Urbarialia 1570—1742. Az Waczi püspökségnek 1634. esztendőbeli leghutolsó Urbariumai.
3. Szarka Gyula: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác, 1947. 63., 78., 93. — PmL Polgári perek 1654:12.
4. OL Urb. et Consr. 62—33. 2306. sz. doboz. Nagyfalvi Gergely vizsgálatot kér Kalló határáról.
5. PmL Judicialia 1669. — No. 1.
6. PmL Acta Misc. Pol. Ant. 1652—2. Fasc. 1. No. 2.
7. Zsilinszky Mihály: Magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai. III. k. Bp. 1893. 175. Itt Hévizgyörk Heves Györ néven szerepel.
8. PmL Acta Misc. Pol. Ant. I. 1662. Gravamina Catholicorum. — A katolikus klérus sérelmei között Hévizgyörkön kívül Acsa is szerepel.
9. Szarka i. m. 110.
10. PmL Acta Misc. Pol. Ant. 1749 — 1. 1749. május 28.
11. Földváry László: Adalékok a Dunamelléki ev ref. egyházkerület történetéhez. Bp. 1898.

Iványi Fekete László füleki alkapitány

MN 6145
KÖNYVTÁRA
Leltár sz.: 17017

III. Harács, cenzus, dézsma, dica

A közmondás szerint egy rókáról nem lehet két bőrt lehúzni, de a hódoltsági jobbágyról négyet húztak le. A törökneк fizette a császár adaját: a harácsot, hűbérbirtokosának a kapuadót és minden terménynek tizedét, magyar földesurának cenzust (földbér) és ajándékot, a püspöknek tizedet (dézsmát), a vármegye dikátorának pedig az ország adaját (dica). Így ha jól összeszámláljuk hétfelé is kellett teljesíteni kötelezettségeit. Nem csoda, ha sokan megszöktek a legsúlyosabb, a töröktől megkövetelt szolgáltatás alól.

Galga-völgy falvai közül a XVI. század közepén már elnépteleneddotté vált, vagy puszta: Aszód, Tótgyörk, Domony, Iklad és Zsidó. Püspökhatvan lakói a szomszédos Mácsa, Rád, Rátót és Vác helységekbe költöztek, falujukat a hajdúk korábban elpusztították. Rusztem pasa unokaöccseinek ziamet birtoka, jövedelme 1559-ben csak 690 akcse.[1] Későbbi birtokosa Ambezbek, évente fizetnek neki fejenként 1 Ft-ot, egy pint vajat.[2]

Acsa az újabban beköltözőkkel 43 családot számlál, Héviz 23-at, mindkettő tímárbirtok. Mácsa, Hévizgyörk és Tura szultáni, Bag a budai vilajet mirmiránjának a hász-birtoka. Az előbbi kettő beköltözőkkel a század közepére szaporodott, Tura lakossága a sok haláleset miatt majdnem felére fogyatkozott. 1546 és 1559 között 126 összeírtból meghalt 76 fő, 12 ifjú pedig megszökött. Püspökhatvan lakója 1578-ban ismét 10 jobbágy és 9 zsellér.

Galga-völgy falvai közül kövessük nyomon néhány évtizedig ennek a falunak magyar részre történő adózását. A váci püspök birtoka, így neki fizeti a dézsmát és cenzust. Ujlaky János (1560—76) püspök idejében, 1568-ban tizedet adnak gyümölcsből, borból és gabonából. Cenzust Szent Gergelykor 25 dénárt, Szent Mártonkor ugyanennyit telkenként. Ezenkívül fizetnek 2 Ft-ot, vagy adnak egy disznót. Mossóczy Zakariás (1578—82) püspök dézsmájukat 36 Ft-ban állapítja meg.

Vác és 10 falu egyházi tizedét 1576-ban árendába veszi Krusith János 400 Ft-ért. Ezentúl három évig tehát Püspökhatvan is neki fizet.

Az árendás erőszakos cselekedetei miatt az 1569. évi országgyűlés tanúk kihallgatását rendeli el. Háromévi bérleti ideje alatt a váci püspök falvai is megismerkednek erőszakos magatartásával. 1580-ban a cselőteiek panaszolják, hogy a csábrági katonák minden esztendőben „kicsikarnak tőlök" Csábrág erődítésére 7 Ft-ot. Püspökhatvan nem panaszkodik Krusithra: „se molestari", tehát nem erőszakoskodott velük. Mossóczy utóda Pethe Márton (1582—87) püspök Vác és 10 falu mindegyikében megemelte 10—20 forinttal az adójukat. Püspökhatvant summálta 56 Ft-ra. Mátthéssy István (1587—91) püspök halálával három évig a váci püspökség üresen maradt, Rudolf csak 1593-ban nevezte ki Szuhay

Istvánt utódnak. Ezen idő alatt a Kamara kezeli az egyházmegye tizedjövedelmét a csábrági tiszttartó közvetítésével. Naszály, Cselőte és Csörög 1591-ben engedményt kért adójának mérséklésére. Bejczy János tiszttartó a falukról készített véleményadása nyomán új „Szerződő levelek"-ben megállapítják néhány forinttal csökkentett adójukat, így Szent Márton terminusra már azt fizetik. Kedvezményüket a jövőre is szeretnék biztosítani, sőt a többi falu a példa nyomában megkísérli adójának mérséklését. Az alábbi beadványban fordulnak a Kamarához: „Nyomorodott föld Vácz és az hozzá tartozandó tíz falu, azért... könyörögnek szegények, hogy Nagyságtok eő Felségétől szerezne oly levelet, hogy ha valamikor eő Felsége valamely püspök urnak adna bennünket, tartanának meg bennünket abban az adó summában az kire Nagyságtok szállétotta alá summánkot, ne vennének rajtunk törvénytelen és szokatlan adókat, mint Márton püspök urunk idét vettek és egyéb püspökök idét is cselekettek, mert ha ismég abban az adóban summáltatnak bennünket, általában fogva annak az tartománnak el köll pusztulni."

„Továbbá mi szegény püspökhatvaniak, szilágyiak, berczeliek és sápiak könyörgünk Nagyságtoknak, hogy az mi adó summánkat is valami részt szállétaná alá, mert általán fogva meg nem adhattyuk az summát és adna Nagyságtok nekünk is levelet róla, mint az több faluknak adott... Mert ha Nagyságtok meg nem szállattyja summánkot, el köll pusztulnunk az pogányok nagy nyomorgatása miatt és sok fizetés miatt."

Végezetül kérik, ami előző évi elmaradt adófizetésükből fennmaradt, azt engednék el. „A Püspökét ideiben soha egészen meg nem adhattuk és mostis meg nem adhatunk."

A három falu kérése meghallgatásra talált, így Püspökhatvan adóját 50 Ft-ról 32 Ft-ra szállították, Vác azonban hiába kérte leszállítását 200 Ft-ról 180 Ft-ra, továbbra is a megemeltet kellett fizetnie.[3]

Pethe püspök minden falujában bevezette az ajándékozást. Püspökhatvan adott egy párnát, Szilágy 8 pint kölest, Cselőte, Naszály 3 mérő borsot, Kosd egy párnát selyemből és egy szőnveget, Vácnak vizát és szarvast kellett adnia.

1593-ból ismerjük Galga-völgy több falujának tizedfizetését: Báthorinak Bag 39 forint, Györk (Hévizgyörk) 32 forint, Héviz 20 forint, Tura 62 forint, Zsidó 3 forint 50 dénár tizedet fizet. Mácsa Kubinyinak adózik.[4]

1594-ben, a tizenöt éves háború viharában elmenekül Galga-völgy lakossága. Töredéke újabb telepesekkel kiegészülve visszatér. Előbbi fejezetben Hévizgyörk jobbágyainak tanúvallomásai erről szóltak.

A XVII. századból kísérjük nyomon Acsa adóztatását. A falun két földbirtokos család osztozik. Egyrészről a középkori Csuda családtól házasság útján a Mocsáry, attól az Aszalay családra száll a fél falu. Aszalay Erzsébet férje, Iványi Fekete László füleki alkapitány tulajdona 1668-

ban. Leányát veszi el Vay Ádám, így Buda felszabadítása idején az ő birtoka.

A falu másik fele Ráskay-örökség nyomán a Bosnyák családra szál. Bosnyák Judit férje pedig Balassi Imre, az „utolsó oligarcha".

Iványi Fekete László 1668-ban saját kezüleg írja össze jobbágyait Acsán: „de praesenti laknak 12 fő. In anno 1669. felírván neveket ez szerint találtatnak: György deák és Tamás deák... és még 19 felsorolt nevű jobbágy. „Ezeknek most summájok esztendőt által készpénz negyven magyar forint id est (azaz) 40, egy öz, avagy 1 ft. Vaj nyolcz itze." Ugyanannyit fizetnek 1685-ben Vay Ádámnak, megbecsülve 300 Ft-ig. A szomszédos Rád birtokán Fekete természetben írja elő jobbágyai kötelezettségét. „Ezen rádi jobbágyok kilenced dézsma búzával és tavasszal tartoznak minden esztendőben, hasonlóképpen juhból, az rajból kilenczed dézsmát tartoznak adni. E mellett egyhelyes jobbágy egy pint vajjal, zsellér pedig egy itze vajjal tartozik esztendőnkint. És esztendőben egyszer tartoznak falujul szekereken és marhájokon bort hozni az hová urok parancsolja."[5] Galga mente többi falujában hasonlóan adóztak magyar földesuraiknak a jobbágyok és zsellérek.

A megye hódoltsági falvainak portáit minden esztendőben összeírják a dikátorok és beszedték az utánuk kivetett ország adaját: a dicát. Ez sem járt minden veszély nélkül, volt úgy, hogy a török megakadályozta munkájukat, holott a békeszerződések ezeket biztosították számukra. Éppen Csővár és Györk földesurát, Egry Márton szolgabírót, amikor a portaösszeírást végezte, a budai pasa magához rendelte, s halállal fenyegette, ha az adókivetést abba nem hagyja. Szolgabíró társát, Kandó Jánost, Domony földbirtokosát pedig elfogatta, s megszégyenítésül összekötözött kézzel török katonák a falvakon végigkísértték.[6]

A beszedett adó eljuttatása rendeltetési helyére is gondot jelentett. Egry Márton testvére, Egry István „Pilis vármegye szolgabíráját" kéri Pyber Ferenc gyarmati kapitány 1662. szept. 24-én kelt levelében, hogy az előző évben beszedett gratuitus labor után portánként járó 1 Ft 75 pénzből befolyt 36 Ft 75 dénárt küldené meg. Kérése külön: „ha lehet, aranyul küldené, minthogy kisebb helyre fér az oly pénz, jobb bátorságért, hogy könnyebben hozhassa el". (A gratuitus labor magyarul közmunka, melyet a várak közelében lakóknak általában hat napig kellett végezni, vagy pénzben megváltani.)

Egry István átad Faragó István gyarmati vicekapitánynak, Pyber helyettesének ‚apró pénzül 27 portátul 47 ft-ot', tehát nem tudta átváltani aranyra, viszont veszély nélkül odaszállította.[7]

Elég gonddal járt a faluk földesurának járó adó megküldése is. Nemcsak a magyar földesuraké, de a töröknek beszedett adó rendeltetési helyére juttatása sem volt biztonságos. A váciak panaszolják 1634-ben: „Mi mind a dézsmának megadásában, mind pedigh folviteliben (ti. Nóg-

rádba kellett szállítaniuk), és mind az sok féle dolgoknak Budán megvíteliben, mely miatt gyakran mind az ára mind pedig életek veszedelemben forog."[8]

Ma elképzelni is nehéz, hogyan tudta e sokféle kötelezettségét teljesíteni a hódoltság megnyomorított népe.

III. JEGYZETEK

1. Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp. 1977. 225.
2. Váci Egyházmegyei Levéltár. Dézsmajegyzék Vác és a püspökség falvairól. Mossóczy dézsmajegyzéke 1578-ból.
3. Ráday Levéltár. Jerney-gyűjtemény. XV. k. 358—376.
4. OL Urb. et Consr.
5. Történelmi Tár 1898. 466. Egy jó középrendű nemes úr birtokállaga a XVII. században. (Jószágainnak urbariumjai, 1668.) Közli Nagy I.
6. Purjesz István: A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. Levéltári Közl. XXVIII. k. 183.
7. PmL IV. 23. Adószedői Hivatalok. Rationes perceptorales. Számadási iratok, 1622—1703.
8. PmL. VPGL. Urbarialia 1570—1742. Urbarium Vác 1653.

IV. Az utolsó oligarcha

Szigetvári Zrínyi Miklós szigorú eszközöket alkalmazott a vár fenntartására rendelt városok és falvak adójának beszedésében. Eljárását azzal szokták a történészek indokolni, hogy erre kényszerült, mert Bécsből soha nem kapta meg a katonáknak járó zsoldot, így azt maga teremtette elő.[1] Nagy költőnk, Balassi Bálint néha kellemetlen következménnyel járó kalandjára ma mentségül azt olvassuk, hogy kora általános erkölcsi magatartása szerint kortársai is ugyanezt tették.[2] Bornemisza Péter az Ördögi kísértetekben több főúrról hasonlóan nyilatkozik.[3] Száz évvel később ugyancsak a Balassi család egyik tagja tetteire kevés mentség található, méltán az oligarcha nevet érdemli az utókortól.

Balassi Imre tetemes vagyonát a Bosnyák család birtokai növelték, anyja, Bosnyák Judit örökölte többek között Csővárt és Acsát.[4] Balassi nagynénje, Bosnyák Zsófia, Wesselényi Ferenc nádor első felesége. A hatalmas vagyonnal rendelkező, féktelen természetű, dorbézoló főurat elkövetett hatalmaskodásai miatt két ízben idézték Bécsbe. Első alkalommal Szelepcsényi kancellár simíthatta el ügyét, azért átadta néki 1657-ben Eberhart várát, Csallóközben és környékén 100 jobbágyportát, más egyéb majorsággal.[5] Második alkalommal harminckét váddal, 1665-ben idézik Bécsbe, s ekkor Lipót császár elfogatja. Szabadságát úgy nyerhette vissza, hogy reverzálist írt alá, s lemondott Divény vára birtokáról. (Más adat szerint megszökött rabságából.)[6] Szabadon bocsátásáért mindenesetre szót emeltek barátai és a francia követ. Visszatérve Balassi a király engedélyével Divény vár mellett néhány hónap leforgása alatt bástyákkal megerősített kastélyt építtetett, ahol folytatta tivornyáit. A vár parancsnokát idehívta vendégül, azt lerészegítve társaival együtt emberei megölték. Ruháikba öltözve a gyanútlan kapuőröket lefegyverzik és így a vár birtokába jutnak.

Lipót császár megbízza a nádort Divény visszavételével, azonban az ostromára küldött Sándor Gáspár megsebesül és elvonul a vár alól. Ekkor Wesselényi a megye nemességével, Strassaldo és Leslie tábornok csapataival közösen megostromolják Divényt; azt egyhavi védekezés után Balassi feladja, őt Murány várába viszik fogságba. Balassi újabb kalandjának következményét Bethlen Miklós Önéletírása örökítette meg számunkra. Hogy miként került kapcsolatba az erdélyi ifjú Divény urával, szóljon róla ő maga.

„Mind a szerelem, mind a curiositás, már majd megszokott, édesedett, vándorló nyughatatlanság és egyéb okok in anno 1666. kihozának engemet Erdélyből." Teleki Mihállyal előbb Thököly Istvánnal Késmárkon, majd Wesselényi Ferenc nádornál Murányban vendégeskednek. Utá-

na menyasszonyt keresve magának bebarangolja a Felvidéket, aztán visszatér Wesselényihez. „A palatinusnál laktam szeptemberig; azalatt lőn ilyen dolog. Egy Balassi Imre nevű nagy gazdag vitéz, de igen zavaros elméjű gróffal a palatinusnak veszekedése lévén, arra vitte a dolgot, hogy mind notorius proscriptus megfogattassék: emez sem el nem tudta vagy akarta vonni, sem rabul adni magát: fegyverhez nyúlt, sok katona tartott hozzá, több szép urasági között Diviny várát is bírta és innét kivált a palatinus jószágiban sok kárt tett. Ez a vár nem erős, de ő nagynak tartotta; volt szép lövőszerszám, municio és gyalog benne, minthogy véghely is volt; ebben bízott és hogy ebből megszerzi dolgát. A palatinus instantiájára a császár az akkori végházakból, kivált Fülekről rendele bizonyos számú magyar hadakat, lövő szerszámot és német gyalogot is nyolcszáz tájba, hogy vonják ki onnét. Elmenénk a palatinussal Balogvárra, Fülek, és osztán Diviny megszállására, a németeket egy Delon nevű gallus vice-colonellus commendírozta; erősen lőtt bizony ki egy Sándor Gáspár nevű főember, sellyei kapitány; lábát is bokában ágyúval ellövék, de mégsem hala meg. Sáncot vetvén csakhamar egy éjjel, négy vagy öt ágyúval reggel löni kezdék; én is ott peckelődtem, a palatinus küldözött, kivált hogy Delonnal is tudtam beszélleni; megijedének a mellette lévő nemes embereknek az elei, elárulák s feladák a várat discretiórа. Ezt a terminust a közkatona, talpas nem értette meg előbb, hanem csak akkor, amikor maga puszta kézzel s a felesége egy hitvány párnával méne el, noha Balassi és én, akik jártuk a tractát, megmagyaráztuk nékik, maga a palatinus is megparancsolván magyarázását, de a corruptus, magokról külön, titkon gondot viselő, egynéhány nemes ember elállatá őket, voltak háromszázan. Rút spectaculum volt. Szoros várban, a sok ló s marha étlen, majd térdig a ganéj az udvaron, még osztán hogy mindent elprédálának, egynéhány száz párnai derekalyt kihasogatván, mind a földön, mind az aerben úgy volt a toll és pih, mint a nagy hó és fergeteg. A palatinus harmadnap jöve a várba, mégis akkor is volt pih, esőnek mondá.

Én a palatinus parancsolatjából addig is benn a várban Balassi salva gvardiája voltam, és felette nehezen tudám megőrzeni a boltját, belső értékit egy Balassi Bálint nevű gonosz atyjafia és Delon ellen. Azt mondá Bálint, néki csak a leveles láda kell, lészen harmincezer tallér nyereségünk. Delon az osztozásban felit nékem ígérte, osztán öszveveszett, ő koszperdre, én kardra vetettük kezünket, de tovább ő sem mere menni. Nékem azért a nagy szolgálatomért Balassi a nagyobb fiától külde egy szép gyémántos rózsát, úgy hiszem, hogy legalább ezer forintot ért volna, de visszaküldém, izenvén néki: Volt az üdeje, hogy az én atyámnak mindené úgy veszett el, mint az övé most, anyám s magam rabok voltunk; nékem

fogadásom: supplicáló, perlő embertől soha ajándékot nem veszek, hanem küldjön egynéhány darutollat, s azt külde. Csúfos zelotypiából azután reám panaszlott a palatinusnak, hogy a feleségét, ki erdélyi Barcsai Zsigmond leánya volt, szép, ifjú, szeretem, de bizony hazudott; vette volt abból, hogy mikor az uráért és javokért törekedett, sírva a mejjemre borult, kezével rajtam esdeklett; de ez sok ember előtt volt. Vége lévén ennek a divinyi dolognak, menénk Murányba; Balassit is igen tisztességes arestom alatt, felesége, javai és fiaival együtt lévén, vivék oda. Engem a palatinus, palatinusné száz arany, s majd meg annyit érő ezüst marhával megajándékoza; s menék haza Erdélybe."

Murányban Balassi megegyezik Wesselényivel, mint később kiderül, elkötelezte magát arra, hogy az összeesküvők társává szegődik. A nádor közbenjárására kiszabadul, birtokait visszakapja, s újból megerősítik Pest vármegye főispánságában.

Wesselényi halálával a vezető nélkül maradt összeesküvés kitudódik. Zrínyi Pétert, Frangepán Kristófot és Nádasdy Ferencet kivégzik 1671-ben. Balassinak sikerül Erdélybe menekülnie. Birtokait természetesen újból elkobozzák. Szedepcsényi már korábban megkaphatta Acsát és Csővárt. Balassi Erdélyből a kurucokkal 1678-ban tért vissza Thököly seregében. Igyekezett birtokait visszaszerezni, de ez nem sikerült neki. 1683-ban fejezte be viharos pályafutását Tályán.

Mi főleg a Pest megyei, azon belül a Galga menti falvakban elkövetett hatalmaskodásaival foglalkozunk. Rettegésben tartotta kiterjedt dominiumának lakóit, neve sokáig a jobbágyok emlékezetébe vésődött. Birtokai Hont, Nógrád, Pest megye falvaira, sőt a Körös—Maros vidékéig terjedtek.

Balassi Imre fosztogatásaihoz jogalapot teremt, s úgy tünteti fel azokat, hogy csupán a nem teljesített adót hajtja be alattvalóin. Erre példának éppen a Galga völgyében megesett egyik hatalmaskodását ismertetjük.

Tura szomszéd faluját, Zsámbokot 1655-ben szállják meg új telepesei. Földesuruk Beniczky Tamás. Határukhoz tartozik Szent Egyed-puszta, búcsújáróhely kis kápolnával. Két év múlva Balassi Imre azt állítja, hogy a zsámbokiak Szent Egyed pusztájára telepedtek, neki kötelesek adót fizetni.[7] Balassi a szomszédos elpusztult Paróca falu határáról is tanúvallomást vetet fel 1657. szept. 17-én. A kihallgatott 77 tanú közül az egyik legidősebb jobbágy még emlékezett a templom kőfalára, melyet a török Hatvanba hordatott várerődítésre. Helyére megközelítően tudtak következtetni kiszántott kemencemaradványokból. Tótalmás, Felszarú és Szentgyörgy között lehetett Paróca, mely az 1546-ban és 1559-ben keletkezett török defter összeírásban sem szerepel, tehát jóval régebben elpusztulhatott.[8]

Balassi katonái 1657. aug. 24-én a zsámbokiak marháit elhajtották a paróca-pusztai legelőikről.[9] A kárvallott zsámboki jobbágyok három nap múlva Gyarmat végházban megjelenve, név szerint tizennyolcan, megalkusznak Balassi Imrével, hogy Paróca pusztáján „marhákat szabadon járathassák, mely marhajárásért annuatim (évente) ígértek szabad jó akaratukból pusztabért 8-8 tallérokat fizetni".[10] Ekkor még marháikat visszakapták.

Balassi továbbra is követeli Zsámbok lakóitól az adót, vagy földesuruktól, Beniczky Tamástól, váltsa meg 200 tallérral Szent Egyedet, s jobbágyai békével élhetnek. A zsámbokiak közben keresik igazukat, 75 környékbeli tanú vallja, hogy zsámboki földről hajtották el a marhákat Balassi katonái, s nem volt az soha birtoka.[11]

Beniczky nem fizet, ezért ennek az évnek decemberében, 1657 karácsonya előtt „Szent Luca asszony nap tájban" Balassi parancsára gyarmati katonák „reámentek Tura falura s ugyanazon Turai határban Szent György nevő helyre, ott találván a turai lovakat, Gyarmatban hajtották. Ugyanazon uttyokban ugyanazon turai határban más helyen, nem ott az hol lovak voltak, találván más feles szarvas marhákat is aztis elhajtották Gyarmatban."

Az igazságszolgáltatás csigalassúságára mutat, hogy csak 1661-ben tárgyalja a vármegye Balassi újabb hatalmakodását, de ekkor is főleg Tura földesurai; Eszterházy Miklós és Sándor instanciájára.[12]

Az eltelt idő alatt a zsámbokiak ismét elhajtott marháikat 170, majd 145 tallérért váltották ki; 1664-ben 250 tallért fizettek értük. A falu lakói 1665 tavaszán attól rettegnek, hogy Balassi elraboltatja őket, kérik Beniczkyt, vessen véget zsaroltatásuknak, különben pusztán hagyják a falut.[13]

Végül földesuruk 200 talléron megváltotta Szent Egyedet.[14] Ezzel csak félig záródott le a zsámbokiak vesszőfutása. 1670-ben Balassi törvényes úton követeli a parócai bért. Azt állítja, hogy 13 évvel korábban kialkudott évi 8 tallért nem fizették meg neki a zsámbokiak a pusztáért, „mindazonáltal az meg írt Gróff úrtól eő Nagyságátul meg nem háborittatták az Parocsai Pusztának élésében, hanem mindezideig békében járatták minden marhájokkal". A tizenhárom évi bért, 104 tallér megfizetését kéri ügyvédje útján.[15]

Ennek a vizsgálatnak eredményét nem ismerjük, valószínűleg a következő évben véget vet a vitának Balassi Erdélybe menekülése. Alább ismertetjük azt a módszert, ahogy Balassi hatalmaskodásait elkövette. Ezek egyrészről a vármegyei tanúvallomások, másrészt saját leveleiből tűnnek ki, melyeket megtaláljuk az 1679—80-ban vezetett naplójában.

Első alkalommal Pest megye 1661-ben folytat vizsgálatot a Turán és Paróca-pusztán elkövetett kártevéséről. Három tanú vallomásából bontakozik ki, miként történt.

Móra András gyarmati várőrző katona már nem emlékezik, melyik esztendőben, de tudja, hogy karácsony előtt Balassi Imre parancsolatjából ötödmagával Szent György-pusztáról negyven, avagy ötven lovat hajtottak el, aztán a gróf parancsára eladta. A szarvasmarhákat pedig Turán alól, Paroncai-pusztáról hajtotta el, azok pedig Selyben, Balassi faluiban találtak gazdára. A tanú szerint az állatok árát megfelezték a gróffal. A vállalkozásban részt vett három katonát megnevezi, a többire nem emlékszik.

A második tanúvallomást tevő, Kovács András is csak Német János, Konya Pál és Móra András nevét tudja felsorolni, akik részt vettek Szent György-pusztán és Paronca-pusztán a lovak és marhák elhajtásában. Györky György katonai cenzor másoktól hallotta, hogy Balassitól a katonáknak volt „szabadságok" a végrehajtásra. A gróf neki is adott a marhákból egyet ajándékba és Divényből megüzente, a felét neki adják ki.

Balassi másutt hasonlóan járt el adója beszedésében, százszorosan azt megvéve jobbágyain. Később évek múlva ezen módszeréről tájékoztatja Mulyko szarvasi török agát, aki akkori erőszakosságai ellen tiltakozott a Körös—Maros közötti falvak érdekében. Balassi válaszában írja: „Az mi penig Kőrös—Maros között levő jószágom állapottyát illeti, ugyanis az hatamas borosjenei vezér basa ő nagysága jó akarattyában bízva és levelében ... több esztendejivel csak azon Kőrös—Maros között levő jószágomat ne bánesam és ne háborgassam ő nagysága solenniterient végbe viszi, hogy kiki illendő adóját megadgya abban pedig mind ekkoráig semmi sem tölt, nincs száma az mennyiszer írtam, izentem, jobb keveset adózni, mindenikének mint kegyelem nélkül megromlani s kárt vallani. A makóiak esztendőbeli adójok kétszáz forint volna mikor, jóakarottyukbul megadták s negyven szál darutoll, mikor pedig rájok mentek katonáim, ezekre tallért vettek egyszersmind rajtok egynehányszor, ezer Tallérral tíz esztendeig éltek volna, de Rákóczi Ferenc biztatására nem akartak adózni, meg nem oltalmazhatta őket tőlem. Az mennyit nekem három négy esztendő alatt fizettek beérték volna negyven esztendeig vele, de én is fele nyereségben fogadtam az katonákat s kéntelen voltam ezzel." Megdöbbentő az a cinizmus, mellyel a katonákkal történő felezésről s félhaszonról ír. I. Rákóczi Ferenc 1676-ban halt meg, tehát a makóiak adóztatása még jóval korábbról szólhat.

Férged-puszta adója — állítása szerint — évi öt tallér lett volna, de mivel azt sem kapta meg, Soós Balázs nevű katonája társaival hatszáz tehenet hajtott el onnan Divénybe, fele annak is a katonáké volt, fele az övé. „Öt tallér hány eszetndeig tölt volna ki, kétszáz esztendeig is be értek volna vele" — írja a szarvasi agának.[16]

Balassi, amikor Thököly seregeivel visszatér, szeretné birtokain az adót beszedni. Divinyi jószágában 53 helységet sorol fel Nógrád és Hont megyében. A tőle megszokott fenyegető sorokkal szólítja fel a gyöngyösieket: „Egyszer és utolszor intlek benneteket.... adótokat meghozzátok jó szóval, ha nem, tudományt teszek Isten és Világ előtt, olyan farkasokat küldök reátok, kik házaitokból kivonszanak, utaitokban megfognak s azoknak is szinte nem annyit kell fizetnetek mint énnekem, ezt sajnálom, azért irogatok reátok, ettől kivánnálak az kártul benneteket megoltalmazni, mindazonáltal ti dolgotok mit cselekesztek oka ne legyek semmi károtoknak."

Az Ipoly menti Törincs jobbágyait így fenyegeti 1680 augusztusában: „Mához tíz napra Turra meghozzátok, mert ha nem, megdulatlak benneteket, kárt is vallotok, az én ötszáz forintom is meglesz, immár is kértek katonák és hajduk, hogy rajtatok mennek." Katonái örültek parancsának, ha rabolni mehettek a közös haszonért.

Nem csodálható, ha Balassi arról panaszkodik, hogy nem akarják elismerni uruknak a hódoltságban élő jobbágyai. A töröktől várják védelmüket vele szemben.

Helyzetét mind kétségbeejtőbben ítéli meg, amikor látja, hogy nem sikerül visszaszerezni birtokait. 1680. aug. 27-én írja: „Mennyit kéredzem mig Divény fent volt, bocsátassam el oltalmára váramnak, s mely hasznos szolgává lehetek vala Divinbül az Magyar Nemzetnek az nem tudgya, ki engem nem ismert, Divint is hol volt, nem tudta, az oda van nagy romlásommal..." Divin valóban romokban hevert, mert elfoglalása után Lipót leromboltatta, bástyáit felrobbantották a kastéllyal együtt, nehogy ismét az ellenállás fészke legyen.

Balassi utolsó levele említett naplójában 1680. aug. 4-én kelt, ebben az Erdélyi Rendeknek panaszolja sorsát. Vádolja benne a német császárt, átadta neki Divin várát sok szép hadi eszközökkel és lövő szerszámokkal, Pozsonyban 10 ezer forintos házát, fele Rimaszombat várost, Makó mezővárost több faluval, Szelepcsényi érseknek Eberhardot, a hozzá tartozó száz ház jobbággyal s más egyéb majorsággal. Mindezért ígéretet s helyette mit kapott: „Ezek és más rendbeli okokbul és reménségbül ő kegyelmek kézre adtam magamat, mellyekre nézve én mindenen kívül maradok."[17]

Egészsége megrokkant, Thököly Imrének írja panaszos levelében szüntelen nyavalyáját és betegségét: „Mert az rettenetes fejem fájása, hasogatás és nyilalás sem éjjel sem nappal ki nem áll belőle... az szememmel sem láthatok, sem alhatom sem ehetem, se semmit nem cselekedhetem fájdalom nélkül."[18] Az utolsó oligarcha, aki magát szentelt vitéznek (eques auratus) nevezi, még három évig tartja rettegésben jobbágyait.

IV. JEGYZETEK

1. Ruzsás Lajos: Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI—XVII. században. Szigetvári Emlékkönyv. Budapest, 1966. 203., 208—210.
2. Balassi Bálint összes versei. Bp. 1961. 217. Klaniczay Tibor szerint: Balassi viharos élete nem különlegesség, vagy egyedi eset. Típusa, reprezentánsa, bár talán kissé megkésett képviselője ő osztályának, osztálya életmódjának.
3. Bornemisza Péter: Ördögi kísértetekről. Bp. 1977. 56. Török Bálintról hasonlókat mond el, amit Balassi elkövetett.
4. Bosnyák Tamás füleki kapitánytól örökli fia, István püspök, annak halála után 1664-ben húga, Judit, idősebb Balassi Imre felesége.
5. Balassa Gyarmathi Gróf Balassa Imre Napló-könyve 1679—1680. MNM. Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Fol. Hung. 36.
6. Nógrád megye története I—IV. Salgótarján, 1969—1973. I. k. 188—189. — Wesselényi nádor levele; Bécs, 1665. szept. 23.
7. OL P 46 Beniczky család levéltára, 4 csomó. 1657. január 11.
8. PmL Acta judiciala miscellanea antiqua No. 11. Inquisitio Respecti 1657.
9. PmL Uo. 1661. dei 9-bris In Praesidio Gyarmath.
10. PmL Pest vm. közgy. jegyzőkönyve, 1670. 12.
11. OL P 46 Beniczky család levéltára, 1657. okt. 5.
12. PmL L. 9. sz. jegyzet.
13. OL Beniczky család levéltára, 1665. márc. 11.
14. OL P 46 Uo. 1665. jún. 21. Adásvételi szerződés, melynek kezdő sorai: Gróf Gjarmatj Balassy Imre Szentelt Vitéz . . . adom tudtára mindeneknek . . ."
15. L. 10. sz. jegyzet.
16. L. 5. sz. jegyzet.
17. L. 5. sz. jegyzet, 81.
18. L. 5. sz jegyzet, 43.

V. Török iga alatt

A XVI. században még vakon áldozták életüket a török harcosok Mohamed próféta szent zászlajának győzelméért. Megújuló hadjáratokkal igyekeztek a hódoltság területét növelni. A következő században ez a harcias szellem alábbhagyott. Janicsáragák palotaforradalommal magukhoz ragadták a szultáni trónt, alattvalóik megelégedtek a békekötések, fegyvernyugvások miatt fizetett arannyal.

A század második felében Köprüli Mohamed nagyvezír ismét a régi harci szellemet akarva feltámasztani, fia, Ahmed sikeres hadjáratot vezet az észak-nyugati Felvidék ellen. Elfoglalja a kulcsfontosságú Érsekújvárt ,ismét kezükre jut Nógrád vára. Ettől kezdve Pest és Nógrád megye falvai erősen érzik a megváltozott körülményeket. Újvár, Nógrád, Hatvan erődítési munkáira a török igénybe veszi a falvak lakosságát. A terhek növekednek, török földesurak majorkodtatnak, szántatnak, vettetnek.

Pest vármegye tisztikara aggódva figyeli a változásokat, s az adószedés akadályoztatásában közvetlenül tapasztalja a török hatalom erősödését. 1663-ban Fülekre rendeli a falvak bíráit, s tőlük nyolc kérdőpontra kap választ.[1] A tanúvallomások felvételében részt vesz Vathay Pál, Egry Márton, Kandó János és Barssy János Pest—Pilis—Solt vármegyék szolgabírái, mellettük levő becsületes esküdtekkel.

Egyik kérdésük az adóemelésről szól. Amíg a XVI. század első felében megállapított adó nem változik, az 1560-as évektől a török pénzromlással összefüggően, de főleg a jövedelem fokozása érdekében az adóprés növeli a ráják kötelezettségeit. A Galga-völgye megkérdezett 10 falubirája közül Hévizgyörk kivételével mindegyik az adó emeléséről szól. **Aszód:** Ezen falubelieknek ennek előtte öt vagy hat esztendőkkel bizonyos adójok volt, azzal meg is elégedett az urok. De... miulta Ujvár török kézen vagyon,[2] sokkal verte feljebb adojokat ezen falubelieknek, mert csak szénát is további esztendőben száz szekérrel kellett bitangban behordani a töröknek. Azonkívül mindenféle munkára erőlteti őköt s munkáltat is vélek; szántat, majorkodtat, az mint hogy most is oda bé vagyon egy ekéjek a török urok munkáján, az kivel ők ennek előtte öt vagy hat esztendőkkel nem terheltettek. **Acsa:** az adóemeléshez hozzáfűzi: három urok lévén ezen falubelieknek, jóllehet az ketteje megtartja az régi adóban, de a harmadik húsz kila árpával ütötte feljebb adajokat. Császár adóját[3] sem fizették azelőtt, de immár ebben az esztendőben is 30 Ft-ot fizettek az régi szokás ellen. **Tura:** szénabeli adóját 43 szekérrel ütötte feljebb, a fát pedig, mennyivel verte feljebb, a régi adójokon felül, annak számát sem tudják. **Mácsa:** bírái panaszolják, hogy mindenféle munkára erőlteti a falubelieket, ez évben pedig adójuk felett készpénzt, bitangot[4] vett rajtuk a basa csausza, 56 Ft-ot. Megint másik csa-

usznak 7 tallért kellett fizetniök, amivel nem tartoztak. Addigi szokás ellenére a basa vajdája a török borát árultatta a falukban néhány szegény emberrel, ami a szegénységnek nem kis kárára történt. (A borárultatásból ugyanis a község communitásának volt haszna.)

Következő kérdése a megyének: Milyen élést kíván rajtuk a török, úgymint vágó barmot, bárányt, borjút, mézet, vajat és amit kigondol. Erre **Aszód** általában válaszol: Sokkal több élést kíván rajtunk. **Hévizgyörk** meg is nevezi: mézet, vajat, bárányt adnak a régi szokott adójokon kívül s egyéb élést is. A, többi általában nem ad. A negyedik kérdés így szól: Tudod-e, hogy ha valamely ember meg talál halni, valamely török jószágában avagy az hideg miatt, vagy víz miatt, avagy tolvajok miatt, el talál veszni, képtelen summa pénzt kíván s elvészen az szegény ember haláláért. **Bag** bírái erre válaszolják: Ezen faluba egy kis gyermek az kútban esett s beléholt, annak haláláért a pesti Nazur bég 40 tallért vett az szegény gyermeknek az atyján.[5] A **versegiek** is azt vallják, akármi szini alatt haljon meg az ember, de annak az díját csak megveszi az szegény emberen, kiért öt s kiért hat tallért von. **Tura** és **Zsidó** bírái hasonlóan tudják.

Legsúlyosabb teher az újvári szekerezés, róla mind a tíz faluból bőven szólnak. **Verseg** tanúsítja: Öt és hat hónapig is odatartják szekerestül marháikat. **Mácsa:** A fű hegyén elmennek és Szent Mihály nap tájban s utána eresztik haza őket. **Aszód:** Három szekerek vagyon Ujvárban három héttül fogvást. **Bag:** Feles marhájok is veszett el. **Acsa:** Ujvári szekerezésben veszett el 8 ökrük, 3 lovuk. Gyalogmunkásokat is adtak. **Hévizgyörk:** Négy ökrük veszett el Ujvárban. **Püspökhatvan:** Hallották egy Ujvárból jött szekeres embertől, hogy midőn az ujvári malom gátját csinálták, nem akarván a víz megállni, egy keresztény embert vetettek a vízbe, s azzal gátolták meg a vizet. **Zsidó:** bírái úgy tudják, hogy 300 keresztény veszett el Ujvárban a gyalogmunkán. Egy hévizgyörki ember szemével látta az ujvári munkán, hogy 11 embert, keresztény munkást ölt meg a föld. A többi faluban is hallottak az ujvári munkán „feles veszett" emberekről. A kérdés ugyanis azt tudakolta, hallottak-e arról, hogy Ujvárban valami épület leomolva háromszáz keresztény munkást megölt. Ez a túlzott magas szám már a hírt továbbadók útján növekedett enynyire.

Azelőtt szokásban nem volt, hogy búzából és másféle gabonából a török dézsmát követeljen. Erre legtöbb falu igennel válaszol, sőt **Mácsa** bírája vallja: Az szokott dézsmájokon kívü tavaly harminc kila[6] búzabéli bitangot fizettek a töröknek Budára. A készpénzbeni fizetésre Mácsán kívül egyik falu sem tud arról, hogy a török csak aranyat és tallért vesz el saját pénze helyett.[7]

Nemes ember és papok házához azelőtt török nem szállhatott be, s nem gazdálkodhatott, azaz náluk nem vendégeskedhetett. Újabban nem-

csak betér hozzájuk, de ha kedve tartja, veri, taglalja őket. Az aszódiak papjához nemcsak reászállott és gazdálkodtatott vele, de azonkívül jól meg is verte. A bagi szegény papnak ezen faluban lakozónak a könyvét is elvitték. Györk, Tura, Hévizgyörk, Mácsa bírái hasonlóan tudnak róla, a többiek nem hallották.

Határkidigazításra azelőtt szabadon mehettek hódoltságba a magistrátus emberei, újabban ezt akadályozza a török. Aszód, Püspökhatvan, Verseg bírái tudnak ilyen esetről, a többi nem.

Az egyik faluból másikba szökött jobbágy visszavitelét akadályozza-e a török? — szól a kérdés. — Erről egyik falu bírái sem tudnak. Végül arra kíváncsiak a tanúvallomást tevőktől: Hány embert vágtak le a törökök az elmúlt háborútól fogva, s milyen szörnyűségeket követtek el? A válasz általában arról szól, elég keresztényt vágtak le, de számukat nem tudják. Csupán két falu bírái nevezik meg szám szerint. Gödöllő határában négy katonát vágtak le a váciak a béke alatt. A hévizgyörkiek bizonyosan tudják, hogy Szentlászló táján Horváth Máté lévai hadnagyot hetedmagával vágták le előző ősszel. A török megszállás 127 esztendeje tart, de mintha itt sem lenne, olyan bátran elmondják rá panaszaikat. Igája nem tarthat örökké...

V. JEGYZETEK

1. PmL Acta pol. Misc. Ant. 1668. No. 1. — Purjesz István: A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. Különlenyomat a Levéltári Közlemények XXVIII. kötetéből.
   Először felhasználta Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Bp. 1864. (II. kiadás, 1885.) 251. „A fenntebbi adatok a nevezett 1668-iki pestmegyei hatósági vallatásból, melyet eredetiben találtam Pest-megye levéltárában." Több fejezetben idéz e tanúvallatásból.
2. Érsekújvár eleste, 1663. szept. 25.
3. Császár adója: „Évenként ötven akcse dzsizje-adót fizet akinek ingósága 300 akcset ér, vagyis aki házán, szőlején és földjén kívül, marháit, házán belül lelhető holmiját és hordaiban levő borát számítva 300 akcse értékkel rendelkezik."
4. Bitang: törvényen felüli.
5. Salamon is idézi, i. m. 300. Egyben felsorol példákat a vérdíjakra. Ó-budán 100, Cegléden 75, másutt 60, egy faluban 10, másikban 5, harmadikban 40 tallért vesznek a halálesetekért.
6. Kila: általában 46,89 liter volt Felső-Magyarországon.
7. Pénznemek: 1 magyar arany 75 akcse, 1 török arany 80 akcse, 1 guruš 50 akcse volt 1558-ban. Később pénzromlásuk következtében kárunkra megváltozott ez az átszámítási kulcs.

VI. Negyven magyar török rabságban

Az alább idézett levelek íróinak annyi kapcsolata volt Galga-völgyével, hogy mindnyájan e vidéken is gyűjthettek váltságukra könyöradományt. De az itt élő jobbágyok dénáradóiból is részesültek a vármegyétől segélyt kérő levelük nyomán. Sorsuk a korszak velejárója, nélküle nem lenne teljes a kép, bár csak mozaikokból áll.

Az első 1662-ben, az utolsó húsz évvel később kelt. Ezeket végigolvasva, bennük tallózva, megrázó tartalmuk mellett, nyelvünkből kiveszett, régen használt ízes kifejezéseket találunk. Az egyikben pl. ilyet olvasunk: „Vékony szerencsém jobbik lábárul balra állván tülem elrepüle, életemet s fejemet a pesti törököknek mostoha kezekben eité."[1]

A szerencsétlen rabok kérésükben természetesen a legsiralmasabb helyzetükről számolnak be, hogy a „Nemes Vármegyét" könyörületre indítsák, s néhány forint vagy tallér segélyt kapjanak tőle sarcuk megfizetésére. Legtöbb „az egri siralmas tömlöc fenekén nyomorgó szegény rab"-nak nevezi magát. Úgy látszik, ennek ez volt a titulusa, ahol a legkeményebben bántak a rabokkal. De voltak hasonló sorsban Vácon, Esztergomban, Budán, Pesten, Szolnokon, Temesváron, kit hova vitt gazdája. Akad közöttük Konstantinápolyt megjárt kettő: Illyey Zsigmond és Szécsényi Szabó István; az utóbbi török gályán is szenvedett nyolc esztendeig.[2]

A „természet szerint való pogányságnak sanyarú rabsága" egytől tizenhat évig is eltartott. Néhány utal arra, hol történt fogságba esése. Széczi András írja 1662-ben: 13 esztendeje múlt, hogy Forgách Ádám „mellől" a perbetei harcon került rabságba.[3] Valóban, 1649. október 27-én Forgách Ádám érsekújvári kapitány Perbeténél csapott össze a törökkel. Másnap a harc kimeneteléről írja: „... mindannyi török között 5 magammal szaladtam ki, s jöttem, amint jöhettem." Hetvenkilencen estek el, harmincketten estek rabságba, de a török is két szekérrel vitte el halottait.

Többen nem harcon kerültek rabságba. Szőgyéni Ferenc kassai katona szülei látogatására Csetnekre érkezik, másnap a városon kívül Soos nevű egri török egynehányad magával reáront s levágják, ha atyjaura nem könyörög érette.[4] A tizenhárom évet gályán és Konstantinápolyban töltő Szécsényi Szabó István „... míg Szécsény keresztény kézen volt, addig ott is jámborul lakott." Egy szegény udvardi embert leányával, Koczó Albertet feleségestől, gyermekestől rabolták el, kit hogyan ért a balszerencse. Kovács Katalin Zomborban, utána Szolnokon 11 esztendeig várja szabadulását, s tovább marad, ha nem állnak érte kezességet némely jóakarói.[5]

A rabságból szabadulni csak a sarc lefizetésével lehetett. Kit hogyan taksáltak, katonának sarca 200—2000 tallérig, másé 80—100 tallér szokott

lenni. Konstantinápolyba került főrabokért tízezreket kértek. Néha a készpénzen túl kialkudtak valami portékát. Így Telekszállási Recski Miklós egy vég tafotát,[6] Kiskomáromi Horváth Mihály két vég posztót ígért.[7] Sarcát egyik sem tudta előteremteni sajátjából, így szabadulni kezességgel, vagy rabcserével lehetett.

A kezességvállalás azonban veszéllyel járt, mert ha a szabadult rab nem tudott fizetni, akkor kezesén hajtották be a sarcot. Így jártak a csetnekiek Szőgyéni Ferenccel. A sarc letételének napja elmúlt, a török rablással fenyegeti a kezeseket, azok pedig Szőgyéni apján és anyján akarják megvenni. Sós Ambrus kékkői vicekapitány megtekintvén Koczó Albert 16 esztendeig való keserves rabságát, 120 tallérig való becsületes hitlevelet adott.

Néhánynak szabadulása szerencsésebb volt, ha török rabbal cserélhették ki. Így Kovacsis Ferenc egri rabot „hatvani fő iszpaiával" sikerült megváltani. A megfizethetetlen kétezer tallér sarca miatt odaveszett volna, ha nem könyörül rajta a szpáhit fogva tartó jótevője.[8] Illyey Zsigmond hasonlóan szabadul Konstantinápolyból, szintén valamelyik várkapitány révén. Illyey tőle megvett egy főtörök rabot 1200 tallérért, s azzal cserélték ki. Sarca fejében megvált kevés jószágocskájától, háromévi rabsága alatt veszteség érte „... romlott szegény állapottyában is" — írja segélyt kérő levelében.

Sárkány Györgyöt rabságba esése után Egerbe vitték, ott elkótyavetyélték, azaz elárverezték, s egy főtörök vette meg abban a reményben, hogy nagy sarcot kap érte, melynek előteremtésére, mint írja „ki üztenek, hogy törekeggyem szabadulásomban, mert ha nem általán véggel a gályára visznek alá, mint hogy egyszer másszor is máskint is sok kárt tettem nekiek".[9]

A vármegyére benyújtott kérésekre kezdetben, 1663-ban 50 Ft-ot kaptak, a 60-as évek végén, mivel megszaporodtak a kérelmek, a segélyek is megcsappantak. Általában 1—2 Ft-ot kapnak, mint a rab asszony, vagy a rabságban megvakult Nagy Lőrinc, pedig őt az „iratos", vagyis a zsoldfizetéses katonák közül is elbocsátották szabadulása után. Végső nyomorában fordul csak segélyért: „... éhség, ruhátlanság miatt el kell fogynom feleségestől, gyermekestől."[10] Szabó János volt gályarab 6 Ft-ot, Recski Miklós 12 Ft-ot kap.[11] Az 1670—80-as években megint többet tudnak adni, így 10—20 tallér a segély. (10 tallér 28 Ft.) Bizony még sok helyen kellett kopogtatniuk a szegény raboknak, hogy a több száz tallér összegyűljön. Azon sem lehet csodálkozni, ha a „Nemes Vármegye" nem tudott többet adni, hiszen az egész megye hódoltság alatt nyögött, onnan pedig alig folyt be valami adó.

Egy nagyon érdekes tartalmú rablevél rávilágít a Lipót-féle abszolutizmus korában szélnek eresztett végvári katonák sorsára. 1671-ben, a

Wesselényi-féle összeesküvés után végváraínkba német zsoldosok kerülnek. Sárkány György egyike a kenyér nélkül maradt végvári katonáknak. 1679-ben fogságba esve írja: „... ez közel elmúlt napokban öszvegyűlvén az Alföldet bujdosó katonai rend Baja török véghely alá csapott vala, az holott szép nyereséggel meg áldván Isten bennünköt midőn azzal jöttünk volna fel fele, egri, budai, hatvani, pesti, nógrádi és egyéb török végvárakbul öszvegyűlt törökök lesvén s megelőzvén bennünköt reánk ütöttenek és nekik szolgálván a szerencse, közülünk sokat elfogtanak és levágtanak, a holott én is emberkedésem után elfogatván Egerbe vitettem."[12]

Ma a budai, egri, vagy esztergomi vár kazamatáiban járva nem egy magyar rabnak találjuk nevét bekarcolva a kormos sziklafalakba. Üzenetet hagytak az utódoknak, hogy ott szenvedtek siralmas rabságban a hazáért.

A 40 kérvény megtalálható: PmL IV. 23 b/1. Adószedői Hivatal. Rationes perceptorales. Számadási iratok 1622—1703 között.

VI. JEGYZETEK

1. Kocsis István 200 tallérra sarcolt. 1676-ban kap 3 Ft-ot.
2. Illyey Zsigmond kap 1663. április 26-án 33 Ft-ot.
3. Széchy András 1300 tallérra sarcolt kap 1662. III. 9-én 50 Ft-ot.
4. Szőgyéni Ferenc 200 tallérra sarcolt 1671-ben kap 20 tallért.
5. Kovács Katalin 1669. VI. 28-án kap 1 Ft-ot. Koczó Albert 1669. XII. 13-án kap 4 Ft-ot.
6. Telekszállási Recski Miklós 800 tallérra és egy tafotára sarcolt 1669. II. 9-én kap 12 Ft-ot.
7. Kiskomáromi Horváth Mihály 200 ezüst tallérra sarcolt és két vég posztóra sarcolt kap 1669-ben 2 Ft-ot.
8. Kovácsics Ferenc 2000 tallérra sarcolt 1662. I. 19-én kap 50 Ft-ot.
9. Sárkány György 1679. XII. 7-én kap 15 tallért.
10. Nagy Lőrinc 1668. II. 9-én kap 2 Ft-ot.
11. Szécsényi Szabó István 1669. IX. 5-én kap 6 Ft-ot.
12. L. 9. sz. jegyzetet.

Rajtuk kívül még Fügedy István, Cheörgeö Mihály, Pirba Mihály, Szalay Pál, Saytos Péter, Beszterczei Mihály, Koromfen Mihály, Kömeniczi Sándor, Csáktornyai Szalai Mihály, Bujáki Feti, udvardi rabok, Vayszer Mihály, Gbéllany Miklós, Fáy György, Kozári Mihály, Hikom Gergely, Puskás Bálint, Subicz György, Szalay István és név nélkül megnevezett „egri siralmas tömlöc fenekén raboskodók".

VII. A parasztvármegye csővári hadnagyának megsarcolása

Buda elfoglalásával, 1541-ben Pest vármegye székhelyét elvesztette, azontúl Nógrád, várában, Szécsényben, Losoncon, legtovább Füleken székelt s tartotta gyűléseit. Amikor az is a félhold uralma alá került, Nógrád megye északi csücskébe, Gács várába költözött. A hódoltsági vármegye területétől mindig távolabb és távolabb, vele alig tudta tartani a kapcsolatot. Az adószedést irányította és az igazságszolgáltatást onnan gyakorolta, de csak főbenjáró ügyekben. Alsó fokon, kisebb intézkedésekre nem volt képes, pedig más körülmények között a nemesi vármegye feladata a közbiztonság őrzése.

A török csak végső esetben adott engedélyt fosztogató latrok üldözésére. Ha ilyet elfogtak a falvakban, városokban, az ítéletet rájuk bízta, de a büntetéspénzt magának behajtotta. A garázdálkodók száma pedig módfelett szaporodott. A XVII. század elejétől a végvárakból elszéledt katonák, kóbor hajdúk is gyakran fosztogatták a falvak lakosságát, elhajtották barmaikat, megtámadtak vásárosokat.

Ekkor jön létre szükségből, hódoltsági területen, Pest megyében 1638-ban a parasztvármegye. Maguk a jobbágyok alakítják ki közbiztonsági testületüket. Kapitányukat, hadnagyaikat, tizedeseiket maguk választják, a nemesi vármegye alispánja jóváhagyását adja rá. A nemesi vármegye fennhatóságát elismerik, s rendeleteit végrehajtják.

Wesselényi Ferenc nádor 1665-ben elrendeli a parasztvármegye fokozottabb fellépését a fosztogatók ellen. „Elúnván a sok kóborló tolvaj katonák ellen való panaszit némely nemes Vármegyéknek az elmúlt napokban bizonyos pátens leveleinket attuk vala ki, úgy az kegyelmetek vármegyéjére is, szabadságot adván e nemes vármegyékbeli szegénységnek, az ollyatén kóborló szegénységet zaklazó, hír nélkül járó s ország pusztító katonákat minddenütt persequállyák, fogják és a kiknek illik, kezekben adgyák büntetésre."

Néhány nap múlva azonban már panaszolja, hogy a parasztság nem különbözteti meg az igaz járatbéli katonákat a latroktól, s azokat „mint az tolvajokat, egyaránt akarják fogni, ölni, vágni, a mint már meg is történt némelyeken a katonák közül".[1] Két hét múlva azonban a vármegyét ismét arra kéri, „légyen kegyelmeteknek füle és szeme az sok számtalan imitt amott lappangó és marhákat hajtó tolvajokra, a minthogy im most is esék értésünkre, hogy némely tolvaj katonák az Alföldségrül hajtanak egy falka ménest".[2] Kérése: a megye vétesse el tőlük, addig amíg a tulajdonosai jelentkeznek, tartsa kéznél.

Így történhetett meg, hogy a következő évben „Csővár allya hadnagysága" alá tartozó acsai és csővári jobbágyok a falujukon 29 ökröt keresztülhajtó tíz korponai katonát feltartóztatták és tőlük a marhákat elkobozták. Hiába állították, hogy azokat Rácországban „kapták". A falvak hadnagya, Szabados János akkor éppen nem volt jelen. Az ügyből évekig tartó bonyodalom származott, részleteit Pest vármegye közgyűlési jegyzőkönyve, Szelepcsényi Gyorgy esztergomi érsek és Egry Márton földesúr levelei örökítették meg. A három forrásmunka nincs szinkronban, s nehéz kihámozni belőlük a történteket. Szelepcsényi földesura részben Acsának és Csővárnak. Balassi Imre birtokaiból 1665-ben megkaphatta, vagy zálogba vette ezt a két falut. Szelepcsényi értesülése szerint a marhák elkobzása után „a töröknek értésére esvén ezen dolog, ő az marhájért eljött, és minden pénz nélkül elvitte". Továbbá megtudjuk tőle, hogy a korponai katonák kárukat Szabados János hadnagyon akarják megvenni, holott nem vett részt a vállalkozásban.[3]

Egry Márton csővári földesúr levele ad erre bővebb felvilágosítást. „Az elmúlt esztendőkben csővári határban katonák úgymint Kis Pál, Riklik Máté, Skvarka György több társaival a csővári Szabadosnak útját elállván hogy megkínozzák, megsarcoltatyák valami eltevét ökrök végett."

Egry levele szerint „valami más rossz embernek beárultatására azonban rajok akadván a váci török (ti. a korponaiakra) ahol utat állottak, ötöt bennek levágtak, az egyik úgymint Skvarka György elszaladott, most peniglen bozoki és korponai katonák úgy mint Acsai István és Skvarka György az több társaival azoknak a levágott katonáknak halálokért és az eltevét ökrökért, mely ökrökhöz a katonáknak semmi közök nem volt, szegény csővári Szabadost akarják erővel megsarcoltatni, és rajta megvenni az árát is".[4]

Egry úgy tudta, hogy Szabados hordozkodván a tatár miatt Vácra szökött, akkor az „eltevét" ökröket szekeribül a törökök kifogták és megtartották, tehát a korponai katonáktól elvett ökrökből Szabados hadnagy is részesülhetett, s nem felel meg a valóságnak az, hogy a törökök vették el mind a csővári és acsai lefoglaló jobbágyoktól, ahogyan ők azt panaszlevelükben Szelepcsényinek állítják. Egry levelében Szabadosnak kilátásba helyezett sarcoltatása valóban bekövetkezett. Szelepcsényitől értesülünk erről: „Ezokért azon Szabados János hadnagyot a korponai katonák, szabad úton találván, kötözve vitték Bozokba, ott jól elkínozván őtet, mind addig fogságban tartották, valamig ötszáz tallért, azon marhának az árát le nem tették szabadulásáért." Csővár és Acsa lakossága fizette ki a sarcot, kölcsönözve a **töröktől!**

A két falu népe kétségbeesve panaszolja mindezt Szelepcsényinek. Az érsek kéri a nemesi vármegyét, legyen segítségére a két falu nyomorultjainak, mert ha nekik kell megfizetni a váltságdíjat, el kell pusztulniuk. Egry Márton szintén a megyéhez fordul, s arra kéri, szólítsák fel a korponai fő- és alkapitányt, ne engednének a katonáiknak törvénytelen dolgot követniök: „ha vagyon valami praetentiojok, törvénnyel hozzá lássanak, ne hatalommal, ezt hozza magával a közönsiges igazság".

A nemesi vármegye a váltságdíjat kiveti a parasztvármegye falvaira, fizetését azok megtagadják. A két falu lakói megelégednének a felével, de az alispán többszöri sürgetésére sem kapják meg. Hiába rendelik mindkét érdekeltet Fülekre, a parasztvármegye gyűlésének döntése szerint csak 50 tallért hajlandók megtéríteni.[5]

1674. március 24-én Szelepcsényi ismét kéri a megyét, „segítse azon falukat az kárnak megtérítésében és az tolvaj katonákat kik azon falubelieket meg károsították, convincállya" a megye alispánja.[6] „Csővárallya hadnagysága" ekkor elszakad a parasztvármegyétől. A megyegyűlésen felteszik hozzájuk a kérdést: „Miért szakadtak el a paraszthadnagyság alól, és akarnak e ismégh vissza állani s a fegyvert fölvenni magok oltalmára az eő Felsége az ország és a Nemes Vármegye végzete szerint."[7] Azt felelték: „Érsek Urunk parancsolta nékik, s azért állottak el, mert az ő károkat a Paraszt Köségh nem akarta visszatéríteni. És azután is Érsek urunknak hírt tesznek s úgy veszik fel."[7]

A parasztvármegye válsága ebben az időben már megmutatkozott. 1672-ben Pest vármegye gyűlésén, Füleken az alispán jelenti: „Ezen vármegyéből sok panasz jö; az istenkáromlók és orvgazdák nagyon elárádtak, s a magyar rabok (rablók is a török rabokkal társalkodva lopnak, tolvajolnak és egyéb gonoszságot s orvgazdaságot tesznek." E jelentésre a vármegye felszólíttatja a paraszthadnagyokat, tizedeseket, városi és falusi bírákat és polgárokat, hogy járjanak el azok ellen.[8]

A török alól felszabadult hódoltsági vármegyékben visszaállt a régi közigazgatás, így a parasztvármegye háttérbe szorult. Rákóczi szabadságharca ellen, majd mellette szerepelt. Módosult formában még sokáig fennmaradt.[9]

VII. JEGYZETEK

1. Királyi, nádori s némely más nevezetes levelek Nógrádhoz, 1663—1666. Magyar Történelmi Tár X. 184—185. Közli Nagy Iván. — 1665. Wesselényi nádor levele Nógrád vármegyéhez. 1665. ápr. 3.
2. Uo. Wesselényi levele, 1665. ápr. 17.
3. PmL Intimata inutialia, 1667. márc. 22. No. 6. Szelepcsényi György levele Pest vármegyéhez.
4. PmL Instantiae sine resolutione. III. 50. é. n. Egry Márton levele a vármegyéhez.
5. PmL II. 1672—4. Fülek, március 14., a vizsgálati jegyzőkönyv fogalmazványa. A hadnagyság gyűlése úgy döntött, hogy ennél többet nem fizetnek, és földesurukhoz fordultak segítségért. Képviselőiket „úgy bocsátották Vice ispáni uram eleiben, hogi egj pénszt se igérenek, az minthogi semmit sem igértenek."
6. PmL Közgyűlési jegyzőkönyv, 1671. április 9. 34.
7. PmL Közgyűlési jegyzőkönyv, 1674. 165—166.
8. PmL Közgyűlési jegyzőkönyv 1672. Közli: Salamon Ferenc, Magyarország a török hódítás korában. Bp. 1885. 321.
9. Szakály Ferenc: Parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században. Bp. 1969.

VIII. A bűvös hetvenhetes szám

Az 1600-as évek eleje óta Vácon állandóan lakik a megyének két esküdtje, akik a megismétlődő török uralom alatt is folytatják megkezdett tevékenységüket. Évtizedekig végeznek határkiigazításokhoz bizonyságszerzést, felvesznek tanúvallomásokat. 1612-ben Püspökhatvan és Györk pörösködik, mely a század folyamán többször megismétlődik. Ugyanígy folyt pör Acsa és Guta között 1639—41-ben, Aszód és Bag között 1640—1658 között.[1]

Nagyon érdekes egy-egy ilyen tanúvallatási jegyzőkönyv. 1656-ban Koháry István és Aszalay Erzsébet, Vámosy István házastársa kérésére újból megállapítják az Acsa és Guta közötti határt. Olyan tanúkat keresnek, akik 50 esztendeje már az akkori határvitában esküt tettek, vagy ha már nem élnek, azok leszármazottaitól tudakolnak emlékezéseket. Ilyen tanúvallomások hangzottak el: „Romhányi Simon Vácon lakó 55 éves apjától hallotta, mikor Szécsénybe ment szekeret venni, ezen nagy ágú fa alatt megesküdött Acsa Guta határaira. Apám azt mondotta Fiam megemlékezzél erről ez az nagy ágú fa az igaz határ Acsa és Guta között."

Tizenöt tanú mind azt állítja, hogy a nagyágú fa tövinél megesküdtek. „Kanio Demeter Herencsenyben lakozó 70 éves ‚nemes persona' hiti után vallja, ennek előtte negyven esztendőkkel hallotta 80 esztendős embertül, Farkas Gergelytül hogy amely nagyságú fa tövinél történt most megesküttenek a tanúk, attúl fogva az rétig, nagy mesgye határ volt Acsa és Guta között. Vallja azt is azon nagy ágú fátul által réten, ez a Bensan ele volt az igaz határ, így hallotta és tudja."[2]

Csővár és Alsósáp között egy kétágú cserfa volt a határ egyik jele. Szaniszló Albert 80 éves tanúnak azelőtt kb. 50 esztendeje (1675 táján, J. L.) „ily határjárás alkalmatosságával azon fához hozzáverték a fejét, hogy annyival inkább rá emlékezzék".[3]

Az Acsa—Guta közötti határvizsgálatnak egyik kérdőpontja: Vallja meg azt is a tanú hiti után, a mely törököt a katonák levágtanak az ország útjában, a gutaiak acsai földnek mondották-e ezen szókkal: „Acsaiak vigyétek el a törököt, mert az ti határotokon vágták le."

Nagyon fontos bizonyítéknak számított ez, mert a levágott török vérdíját annak a falunak kellett megfizetnie, amelyiknek határában elesett. Egyébként más egyénnek is a haláláért bírságot kellett fizetni annak a falunak, melynek határában megtalálták. Voltak falvak, melyek az ilyen kiadásoktól szabadulva a másikkal fizettették meg a töröknek járó díjat, állítva azt, hogy nem az ő határukban halt meg. Később aztán éppen emiatt vesztették el határuknak azt a részét, amelyet eltagadtak. Így részesültek a szecsőiek Kóka határából. Csemő-pusztát így nyerte el Ceg-

léd Kőrstől, mivel bebizonyították később, hogy ők fizették az ott talált halottak utáni bírságot.[4]

Néha a tanúk légióját vonultatták fel. Egry Márton ellen a püspökhatvani határról 1669-ben 77 jobbágy tesz tanúvallomást, köztük a legtöbb Szelepcsényi érsek és Fekete László jobbágya.[5] A 77 tanúnak törvény elé citálása, úgy látszik nagyobb horderővel bírhatott, mert 1657-ben Balassi Imre instanciájára szintén 77 tanú tesz vallomást Parocza egykori falu helyéről és határáról.[6] Vele szemben Beniczkynek „csak" 75 tanúja volt, valószínű kettő nem jelent meg.

Püspökhatvan állandóan pörösködött a szomszédos Györkkel. A györkiek nem bízva a magyar igazságszolgáltatás erejében, gondolva, hogy az inkább a püspökhöz húz, 1657-ben a törökhöz fordultak. Tizennyolc év múlva Pest megye törvényszéke ítélkezik felettük, mivel ügyükkel az alispán tudta nélkül a töröknél kerestek igazságot, néhányukat halálra ítéli. Törökösség számított a legnagyobb bűnnek. A következő törvényszéki ülésen földesuruk kérelmére és a lakosság fogadkozására a halálbüntetést 300 forintra változtatják, felét a füleki vár fenntartására, másik felét a törvényszék tagjai között kiosztásra rendelik.[7]

Határviták tanúvallomásaiban gyakran találkozunk ma már ismeretlen dűlőnevekkel, határmegjelölő objektumokkal, melyek a régészeti topográfia számára fontos támpontot adnak. Így hivatkoznak 1636-ban Mácsa határánál „az Csörsz árok kapu helyére, az mellyen most az szekér út elmegyen. Onnét az Mácsa harsassa felett lévő Kerek Tóra". 1642-ben Bagi Kiss András Vácon lakozó 84 éves öreg vallja: „az kállai határ Iklad és Mácsa felől imerre mégyen ... Ez nagy völgyön egy régi Puszta kastély hely vagyon, az közép hegyhát onnan ismét azon alól Szent Kereszt felől ..." E határpörben a 67 éves Magh Balázs vallja: „gyermekkorában először mikoron marhájoknak makot kerestenek Szöllősen lakó Balás pappal, az ki annak előtte versegi pap is volt. Ugyan azon pappal jártak a makos erdőket, az pap mutatt" ... (meddig ér a versegi határ). Aszód és Szentkereszt 1658-ban megtartott határjárásában szerepel a „Forró kutacska", mely nyilván akkori hévforrás.[8] Néha tettlegességgé fajult két falu közötti határvita. Így került egymással szembe 1700-ban Acsa és Csővár. Az elmérgesedő ellentét visszanyúlt közel háromnegyed évszázadra. Csővárnak csak részbirtokosa volt az Egry család, a határ másik fele mindenkor Acsa egyik földesuráé, a XVII. század elején a Bosnyák családé. 1635-ben osztályegyezség alkalmával Bosnyák Tamás füleki kapitány fiára, Istvánra szállt, halála után húga Judit, tőle lányági címén a Balassi—Koháry család örökölte. Az 1635. évi osztálykor tulajdoníthatták magukénak az acsai földbirtokos-örökösök a csővári határnak egy részét, mely addig az Egry családé volt. Egry András özvegye Almásy Zsuzsanna és fiai: István, András és Márton a következő évben

határjárást kérnek a megyétől. Kovács Jakab 75 éves sápi jobbágy tanúvallomásában elmondja: „az melyet mostanság acsaiak elfoglaltak, **hosszúköteles nevű földeket** és kaszáló rétséget, azt is csői határban tudom lenni, mert még Egry András Annyának Egerben szolgáltattam és vitettem a jövedelmet."[9]

Akkor visszakaphatták az Egryek e földet, de később az acsaiak ismét elfoglalták. A vármegye újólag igazságot tesz közöttük. A csővárlaknak „szabadságot és hatalmat adott, hogy arassanak, vessenek és más munkát végezzenek". A nekik ítélt vitás földön „vetni azonban részben a szárazság, részben a zord időjárás miatt alig tudtunk, de békésen megmaradtunk egészen eddig az időig" — írják 1700 őszén panaszlevelükben a vármegyének. Acsai szomszédaik viszont másként fogtak hozzá. Jól felfegyverkezve kivonultak a csővárlak földjeire, s a határkarókat tűzre vetették. A csővárlak sérelmükben bibliai szavakat idéznek: „flagrarunt ipsorum secures emanibus. Eripuerunt et in ignem". Kérik az alispánt, ne tűrje, hogy velük igazságtalanság essék, hanem akadályozza meg azokat.[10]

Csővár és Acsa kétszázötéven év után közös tanácsú község, határa közös termelőszövetkezetben egyéolvadt.

VIII. JEGYZETEK

1. PmL Judicialia ant. misc. 1612. No. 1. — Polgári perek 1634:12.
2. Uo. 1656.
3. PmL VPGL. Prefectus iratai. Határjárások. XXXIII./11. Csővári-Alsósáp határjárása, 1728.
4. Uo. 1652. — 4.
5. Uo. 1669. — 1.
6. Uo. 1657. — 11.
7. PmL Pest vármegye közgyűlési jegyzőkönyve, 1677. 266., 276.
8. OL Urb. et Consr. 62—33.
9. PmL VPGL. Prefectus iratai. Határjárások. XXXIII/11. Inquisitio parte Csövariensi de Anno 1636. peracta Sub. No. 5.
10. PmL Inst. pol. 1701. — 7.

IX. Földönfutók

Tatár csapatok 1663-ban is jártak Galga-völgyén. Köprüli Achmed segédcsapataként amerre haladtak, kegyetlen pusztítást végeztek. Acsán, Rádon és Sápon nevük őrzi téli táborozásuk helyét.[1] Rád akkori felégetését valószínűleg ők követték el. A falu földesura, Iványi Fekete László saját kezűleg írt urbariumában olvassuk: „... minthogy Érsekujvár megvétele miá éppenséggel minden marhájokbul kipusztultak volt, s az falujok is egy karó szálig megégett" Rád lakói elmenekültek, s csak öt év múlva szállingóztak vissza. „Mind házoknak csinálásában s mind marhájoknak szerzésében most épülgetnek s szállanak némelyek haza."

A tatár elől menekült Acsáról Vácra a Csőváralja hadnagya, Szabados János, s ott vette el a török marháját, ahogy fentebb olvastuk.

Az 1686-ban elszéledt Galga menti falvak bármelyikéről szólhatna e krónika, de történetesen Acsán keletkezett az a tanúvallomás, mely ugyan az evangélikusok vallásgyakorlatának múltjáról feltett kérdésekre ad választ, de szól a Buda felszabadítása alatti pusztulásukról is. A 70—80—90 évet megélt tanúk vallomásaiból kiszűrhetünk néhány értékes helytörténeti adalékot. Legkorábbra, az 1660-as évekig Juhász György 96 esztendős tanúnak emlékezete nyúlhat vissza; apja, nagyapja is Nézsán lakott. Elég volt azonban a többi tanúval együtt bizonyítani, hogy Acsán Buda megvétele előtt a luteránusoknak a török világban volt templomuk, rajta tornyocskával, a falu közepén, de azon templomjuk a pusztulásban megégett.

A pusztulás 1686-ban történt. Kollár Mátyás 80 éves csővári jobbágy szerint „az Török elszélesztette volna Atsát". Juhász György vallomásában jól tudja, hogy „még Török világban is Atsán Luteránus templomjok és prédikátorjok volt, nevezet szerint pedig Buda vétele előtt bizonyos Apostolik nevű, az kiis Buda vételekor, az német miatt néppel edgyütt elszélyedt".

A két vallomás nem mond egymásnak ellen, ugyanis a török kiürítette a Galga menti falvakat, hogy a felmentő szövetséges hadaknak ne legyen élelem-utánpótlásuk.[2]

A tanúvallomások további részéből megtudjuk: nemcsak Acsa, hanem a szomszédos Püspökhatvan is elpusztult, de elmenekült Sáp, Nézsa, Kürt lakossága is.

Buda vétele után Csizmadia alias Frednya Lukács szerint „mintegy három esztendőkig pusztán állván ezen helység... az elszéledés után, újonnan egyben gyűlvén a lakosok..." A közben elhalálozott prédikátoruk helyett Micsinyéről hozták Ludovini nevűt. Ekkor fenn a hegyen építettek fából templomot, de az is elromolván, újabb készült helyében.

Egyik kérdésfeltevés a temetőre vonatkozott. „Vallja tovább azt is... emlékezetitül fogvást, kőbül fönnálló romladozott hardanyi puszta temp-

lomnál a catholikusokkal edgyütt temetkeztek?" A válaszok egybehangzóak. Csizmadia Lukács jól tudja: „a régi feő templomhoz közönségesen temetkeztek a catholikusokkal". Kemenczés György sápi tanú ugyanezt vallja és hozzáteszi: „a püspöki plébánus uraimék ellenkezések ellen is"

Az egyik tanú, Strba Márton 74 éves tótgyörki lakos vallomásából megismerhetjük az akkori jobbágyok tipikus hányt-vetett sorsát. Atyja Püspökhatvanban lakott. Ez a falu szintén a XVII. században települt újjá, mint Acsa, leginkább evangélikus vallású jobbágyokkal. A váci püspökség falva lévén, a század közepén Tarnóczy Mátyás püspök szorgalmazására 1653-ban katolikus licenciátust, egy személyben első tanítót kapott. Ettől kezdve híveik száma szaporodott. 1672-ben a faluban „csoda" történt. Koczor Pál luteránus jobbágy fia csodálatos módon meggyógyult. Előtte két esztendővel álla fogaival együtt levált, s az apa akkor megfogadta, hogyha fia meggyógyul, családjával áttér katolikusnak. Fogadalmát teljesítette. Utána még hamarosan két másik csodálatos esemény hatására a falu lakossága áttért. Ekkor a püspökhatvani licenciátus-tanító Sebastiáni János deák. Nem kis része lehetett a püspöki földesúri falu lakóinak áttérésében, mely nem történhetett a legnagyobb meggyőződéssel. Ezt bizonyítja, hogy amikor az 1675-ben született Strba Mártont atyja iskolába „Atsára adta lutheránus mesterhez, melyet megtudva nevezett Püspöki nevű helységben azon üdőben levelt János Deák nevő licenciátus, az tanút (Strba Mártont) visszavitte." A fiú tehát nem járhatott apja akarata szerint luteránus iskolába. Nem sokáig tartott ottani iskolázása, mert 1686-ban Püspökhatvan lakossága is elmenekült a hadak elől. Strba Márton szüleivel Zólyom megyében talált új szállást. Ott tartózkodott hét esztendeig szolgálatban töltve idejét.

A török kitakarodása után, megesendesülvén ezen tartomány, „alájött" Zólyom vármegyéből, elsőben Püspökhatvanban két évig marhapásztor, majd Bagra költözik, s végül Tótgyörkön megállapodik; „ugyanott is megházasodott, mindez ideig állandóan maradván".

A Strba család különben a környéken élő tősgyökeres mészáros- és kocsmárosdinasztia. Valószínűleg Márton apja is az volt Püspökhatvanban. Jobbágy létére nemigen gondoskodott volna fia más faluban történő taníttatásáról. Strba Dániel a szomszédos Felső Pencen mészáros, 1786-ban inast szegődtet a váci mészáros céhben.[3] Strba László kocsmáros 1789-ben 15 boroshordót a penci pincékbe szállíttat a csővári határból.[4] Strba István 1806-ban mészáros Pencen,[5] fia lehet János, 1818-ban Vácon mészárosinasnak beszegődtetik.[6]

Ebben az időben él Galga-völgyén Petőfi nagyatyja, Petrovics Tamás mészáros Kartalon, Valkón, majd Tótgyörkön s azt követően elaggva Domonyban, s ott hunyt el. Minden bizonnyal a Strba családdal kapcsolatban állt.[7]

IX. JEGYZETEK

1. B. Tablicz: Csóvár Hrad Rasskuw. — Poezye II. 1807. „Tatárhegy az a hegy, amelyen az acsai kastély áll, talán a tatárok valamikor itt települtek meg." — Pesthy Frigyes: Helységnévtár. Nógrád megye. 30 kötet. MMN. Kézirattár, 361. old. Rád. Cseke puszta. „Itt van az úgy nevezett tatár hegy, mely az itt tanyázó tatároktól veszi elnevezését, mit a még most is látszó sánczolat bizonyítani látszik." — Wellmann Imre: A parasztnép sorsa Pest megyében... Bp. 1967. 102. old. Püspök Vác 1768. évi összeírásában: „Derecske és Tatárhely nevű két darab rétnek haszna." — Ugyanez a hely Szedlák Mátyás tanúvallomásában: „Tatár üllés, melynek felső végénél lévő hányás Dukai határt Csörögitül választaná." PmL VPGL. Határjárások XXXIII/11. 1769. — Egy másik tanú a „Felsősápi határt az alsótól a hegyen Tatárülésre és onnan Berczeli útra..." jelzi. PmL VPGL. Határjárások XXXIII/11. 1728.
2. PmL Misc. pol. 1750. — 1. Acsa, felvéve 1749. dec. 19.
3. PmL Váci mészároscéh 1763—1854. Inas-legény felvételi könyv.
4. Penci Falumúzeum. Adattár: 4.
5. Uo.
6. L. a 3. sz. jegyzet.
7. Jakus Lajos: Apai—anyai ősök és leszármazók Petőfi családjában. Irod. tört Közlemények, 1971. 608. old.

X. Az átkozott porció és forspont

1686-ban Buda visszavétele hazánkban a török félhold százötven éves uralmát megpecsételte. Az ország felszabadítása azonban még sok áldozatot követelt, s ebből népünknek kellett kivennie az oroszlánrészt. Jobbágyaink biztosították a hadak élelmezését, mely évtizedekig súlyos teherként nehezedett rájuk. Buda ostroma idején Pest vármegye váci járásában 40 helység lakói közül csak Vác lakossága maradt helyén egy ideig.[1] Évekig nem tértek vissza elhagyott otthonaikba, részben azért, mert nem tudták volna teljesíteni a rájuk kirótt porciót.

Galga-völgye pusztán hagyott falvaiba 3—4 év múlva szivárogtak haza lakói. Anyagilag tönkremenve, alig rendelkeztek állatállománnyal. A katonák téli beszállásolására és az átvonulóknak nyújtott porció, szállításra kirendelt előfogat-forspont adásán felül nemegyszer a katonák jogtalan követeléseit kell teljesíteniük. Galga-völgyéből több olyan kérelem maradt fenn, melyben a falvak lakói a vármegyéhez fordulnak panaszaikkal, s adójukból engedményt kérnek a katonák által okozott fölös kiadásaik miatt.

Vácon 1696 karácsonyán német katonák a városnak „szénán s abrakon kívül többen ötven forint ára való költségünkben gazdálkodást is kivévén" kiadást okoztak.[2] Vác után Gödöllőt és Aszódot szerencsélteték néhány napig. Mindkét helység dec. 28-án kelt instanciájában a vármegyéhez fordul, elsorolja mi mindent adtak legutóbb abban az esztendőben az átvonuló katonaságnak.

A gödöllőiek írják: „Jól tudgya azt az egész ország, úgy Nagyságtok is, hogy mi az ő Fölsége posta útjában lakó emberek vagyunk, kik mind éjjel nappal egész esztendőt által az eő fölsége hadaitól illettetünk, nyelvünkkel bizony, meg nem mondhattyuk igazán mennyi nyomorúságot és kölcséget kelletik szenvednünk az sok utasok miatt. Herberstein és Pálffy Miklós generális két regimentje egy nap-egy éjjel rajtunk hálván, a falunak sok kárt okozott: széna, ökör, disznó, tik, abrak, vaj, bor, bors, káposzta elfogyasztásával."[3] Aszód bírái és esküdtjei ugyanezen a napon felsorolják, amit egész esztendőben adtak Szent György utáni napoktól a beszállásoltaknak, „nem állhatván németeknek éktelen cselekedeteket, vöttünk hét vágó marhát, hetven talléron és attunk 18 száz font kenyeret a kit csak magok mértek meg amint akarták, a mely marhákért és kenyérért nekünk soha többet huszonkét tallérnál nem attak". A hozzájuk érkezett Herberstein-regiment első csoportjának vágattak egy marhát, melyet maga a mészáros vett 12 talléron, de érte egy pénzt sem adtak. Akinek közülük tehénhús nem jutott, azokat szalonnával és tyúkkal kellett tartani. Utánuk jött négy kompánia, azok már két marhát vágattak, az árát nem adták meg, mégis akartak róla attestatiót kapni. Ezt az elöljárók megtagadták, azért a bírót harmadmagával Püspökhatvanba

vitték. A negyedik kompánia Budáról jött a vereshajdúkkal együtt, „az németek nálunk maradván minden cselédekkel kellett nekik adnunk kétszázharminchat font húst, akiért egy pénzt sem adtak. Azonban szent György naptól fogvást eddig attunk négyszáz kila abrakot csak a bíró házához, hát a házunknál, annak számja nincsen. — Azonkívül a ki csak a bíró rovásán vagyon, attunk ezer tyúkot, akit házunknál elköltöttünk — Isten tudgya számlálni. Vontatót pediglen csak szent Márton naptól fogvást attunk többet ezer vantató ökörnél."

Kérik a vármegyét, hogy a rájuk kivetett kilenc porció, két ökörtartás és ötszáznyolcvanöt forintból engedjen el, „... hogy maradásunk lehessen, mert ha nem, lehetetlen elviselnünk és aztot megadnunk kénszerítettünk pusztulásra jutunk."[4] A megye a porció kvantumból 36 Ft 26 dénár jóváírást engedélyez Aszódnak, 71 Ft-ot pedig Gödöllőnek.

A domonyiak 1701. febr. 16-án kérik a porció csökkentését, mivel előtte két éven keresztül a német hadsereg a lakosságot csaknem minden élelmétől megfosztotta, a nyomorultaknak alig van betevő falatja.[5]

Egy töredék-összeírás tartalmazza 1700. márc.—aug. között kirendelt előfogatokat, melyeket Galga-völgyén Csővár, Acsa, Püspökhatvan, Tótgyörk, Mácsa, Verseg adott a német katonák szállítására. Pl. jún. 3-án „Buda várából Szolnokra: Csővár 2, Acsa 3, P.hatvan 2, T.Györk 2, Mácsa 1, Verseg 2 szekeret ad."[6]

Ismét a domonyiak panaszolják a vármegyének 1703-ban, hogy a porció magas. Az előző évben megfizették, mégis a perceptor 30 rhenes forint hátralék fizetésére kényszeríti őket. A megyének pedig friss emlékezetében lehet, hogy előző évben hét válogatott jármos marhájuk maradt a táborban. Schlick generális regimentje vonulása alkalmával Turára egy vágót is adtak, annak semmi beszámítását nem tapasztalták. Az évi kvantumnak az ideje elközelgett, de a falunak, mivel sem szőlő-, vagy kocsmabeli jövedelme nincs, eddig is nyolc és még vagy hat-hét ekés gazda elmenendő, így rájuk marad a fizetési kötelezettség. A megye nem foglalkozott kérelmükkel, elintézetlen folyamodványok között található.[7] Ugyanakkor a zsidai jobbágyok a falujukban lakó nemesekre panaszkodnak. A vármegye végzése a nemeseket „a vontató és szekerezés dolgában harmadrészben hatta volt hogy szolgáljanak, azonban azok egy szekeret sem adtak, pedig azóta a falu jobbágyai két magyar regimentre és más jövő-járó utasokat szekereztettek". Méltatlannak tartják, amiért a nemesek helyett is szolgáljanak, holott némelyik közülük „ugyanolyan jobbágy képiben lakik".[8]

Elmondhatta a Galga menti jobbágy is:

„Vajha még egyszer oly időt érnék,
Hogy homálynapom fényeskedhetnék,
A Porciónak lába kitörnék,
Forspontnak pedig nyaka szakadnék!"[9]

X. JEGYZETEK

1. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruc korban. Pest megye múltjából. Bp. 1965. 26.
2. PmL Rationes perceptorales. IV. 23 b/1 1696/97. Vác kérvénye. 1696. dec. 31.
3. Pest vármegye községeinek panaszai az 1696. évből. Történelmi Tár. 1901. 422—429. Közli Thury József.
4. Uo.
5. PmL nInst. pol. 1701. — 4. Domonyiak kérvénye.
6. PmL Rationes perceptorales, 1700—103.
7. PmL Instantiae sine res. IV. 8. Domonyiak kérvénye, é. n., de a szövegből kitűnik, hogy 1703-ban kelt.
8. PmL Inst. pol. 1702. No. 1. Zsidaiak kérvénye.
9. A kuruc küzdelmek költészete. Szerk. Hopp Lajos. Bp., 1977. 723. Porció-ének.

XI. Két tűz között

Maroknyi felkelő várta Rákóczit a Kárpátok lábánál 1703 júniusában. Két hónap múlva már csapatai átkelnek a Tiszán Deák Ferenc, Ujvárosi Szücs János egykori Thököly-ezereskapitányok és Borbély Balázs régi végbeli hadnagy vezetése alatt. Borbély Balázs szeptember közepén Szentmártonkátán vonul át. A megye feltartóztatására küldi a parasztvármegye boldogi és gödöllői hadnagyságát. Csúfos vereséget szenvednek a kurucoktól. Megszégyenítésül majdnem pőrére vetkőztetik őket, elveszik fegyverüket és lovukat. A szentlászlóiak írják: „Mikor Borbély Balázs kijött, akkor a vármegye kiküldött helyünkből öt embert lóval, fegyverrel azokat csak egy ingben lábravalóban eresztették vissza, megért volna mind lovok fegyverek és ruhájuk százharminc forintot."[1] A galgahéviziek az elvesztett öt lovukat 150 Ft-ra, ruhát és fegyvert 125 Ft-ra becsülték.[2] Minden faluból tehát öten-öten vettek részt a hadnagyság eme dicső vállalkozásában.

Ezekben a napokban hívta fel Rákóczi Pest megye minden rendű fegyverviselő, avagy fegyverfogható lakosát, három napon belül jelentkezzen csapatánál. Egyelőre a felhívásnak nem volt foganatja. Szeptember végén a kurucok előnyomulása megakadt, Károlyi Sándor kénytelen volt északra vonulni, hogy a Léva felől érkező császári hadat feltartóztassa. Csak 1704 elején indul meg újból a kuruc előnyomulás Károlyi vezetésével a Dunántúlon. Rákóczi felszólítja Kecskemét és több más helység népét a fegyverfogásra. Pest megyében megindul a toborzás. Galgavölgyén tíz faluban 200 főn felüli a nagyobbára zsellérnépből származó kuruc katonának kiállított. Leginkább Szabó Máté és Bercsényi ezerébe, valamint Jánosi János seregébe kerülnek beosztásra.[3] Szabó Máté serege előbb a környéken, majd a Dunántúlon harcol.

1705 nyarán a német hadak közeledésének hírére Bag, Aszód, Galgahéviz, Tura lakossága elmenekül.[4] A kurucoknak nem kell kiüríteni az ellenség előtt. Glöchelsberg ármádiája az üres falvakban nem talál magának életmet.

1706. július végén Rabutin tábornok kijön Erdélyből, ekkor Károlyi előtte mindent elpusztít. A három város: Kecskemét, Kőrös és Cegléd lakossága a német hadak elől elmenekül, 44 napig úton, egészen Rakamazig vándorol. Rabutin másodszor Debrecenből jövet, 1707. január 14-én közeledett a Tisza felé, s tíz nap múlva érkezett Pestre. Pest megye nemessége panaszolja Rákóczinak, hogy a budai ellenség és Rabutin kétrendbeli rablásával kb. 52 falu pusztult el.[5] „A szeginy szent lászlai lakosok mennyi károkat vallottak a M. Gyenerais Rabutin eő Nagysága hadai miatt. Rendivel így következnek:" A falu kárvallott lakosait név szerint felsorolják, kinek mennyi vesztesége volt, mely összesítve: 15

ökör, 8 ló, 100 sertés, 1 kocsi, 2 szekér, két harang, házi portéka és készpénz 1200 forint.[6]

Galga-völgyét a német ármádiától újabb csapás 1710 nyarának végén érte. Jacob Jozef Cusani császári tábornok két lovasezreddel vonul át Szolnok ostromára, mely okt. 17—20. között folyt, s a vár elestével végződött. Cusani okt. elején még Hatvanban táborozik. Ezzel egy időben Károlyi elrendeli, hogy a német had útjából a lakosság a Mátrán át a Tisza mellé költözzék. Cusani viszont megtiltja, hogy kimozduljanak.[7] Galga-völgy falvai és a három város az utóbbi parancsot teljesíti, helyben marad. A német had ezután megszállta a vidéket Bagtól Hévizgyörkig. Galgahévizen néhány kompánia minden tavaszi terményüket elvitte, a búzát zsákostól, a szemeset szérükről, 352 kilát, ezenkívül ruhát és más házieszközt 115 Ft értékben, 3 lovat, 29 akó bort, 18 sertést, 45 juhot, 7 köpü méhet. További veszteségük: Pestre, hetisorra járás által elveszett 3 ökrük. Nekik kellett adniuk a nagykátai kvártélyosoknak 192 kila abrakot, de azt is tetejével mérték, azért 33 kilával többet, kenyeret 2400 db-ot, ezen summa kenyérből is 300 „elolvastatott", ahol tehát érték, igyekeztek becsapni őket. A ceglédi kvártélyosoknak hasonlóan adtak abrakot, kenyeret, 34 szekér szalmát, 20 Ft készpénzt és 3 akó sört.[8]

A mácsaiak levágtak nekik 6 jó ökröt, elhajtották 83 szarvasmarhájukat és 93 sertésüket. Ezenkívül vittek el házieszközöket, úgymint dézsákat, sütőteknőket, fazekakat, tálakat, fűrészeket, fúrókat és több egyéb vasszerszámokat. „Csak egy tyúkunk vagy egy ludunk, egy tányérunk is házunknál nem maradtak."[9]

A „baghi szegény lakosok" 1709. szept. 18-án Pest megye labanc alispánjának panaszolják, hogy a labancok elhajtották marháikat.[10]

Egykorú írások megörökítették a kurucok Galga-völgyi beszállásolásait is. Így 1705 szeptemberében Boltyán a bagi mezőn, 1706 augusztusában és szeptemberében Bercsényi Turán fordul meg csapatával. Károlyi Sándor Boldognál „tábort szállott, a kurucok minden harmadnap rajtunk jövén — írják a hévizlek —, és a csordáinkat behajtván maguk válogatták a vágókat, egyszer és máskor is marhát 35 darabot".[11]

1708. dec.—1709. jan. hóban Szemere László brigadéros három lovasezrede Hévíz, Tura és Kóka körül táborozott. Ezen idő alatt kenyérből 13 869-et, búzából 693½ kilát, húsból 138 mázsát és 63 fontot, abrakból 1714 kilát fogyasztottak.[12] A lakosság ezt zokszó nélkül teljesítette, Tura és Hévíz ezt később nem említi szolgáltatásai felsorolásában.

Rákóczi utolsó hadjárata ismét érinti Galga-völgyét. 1709. nov. és dec. a püspökhatvaniak a kurucoknak abrakot, szalonnát, búzát és ruhát adnak.[13] Következő év január 22-én a romhányi csata után a kuruc sereg egyik csapata ismét Püspökhatvanban állapodik meg. „Mikor Rákóczi Fejedelem legyütt vadkerti harc után, kilenc napig rajtunk feküdt Bik László, Vajda András, Deák Ferenc, Szent Pilléri. A bíró adott 30 vágót,

azután a szegénység eloszlott. Ők pusztítottak el bennünket" — írják a megyéhez panaszlevelükben.[14]

Rákóczi a had zömével Hévizen és környékén táborozott január 23—február 2. között. A fejedelem éhező katonáinak maga hordatta ki a templomból az ott elrejtett 26 zsák lisztet. A tizenegy napi kvártélyozás alatt a sereg fogyasztása: „Három s négy esztendőbeli vermes jószágot csigázás alatt felvették búzát 1865 kilát, szarvasmarhát levágtak 29, lovat kiket felfogtak 10, sertéseket kiket el lövöldöztek 40, szekeret, melyeket elhajtottak és megégettek 25, kősókat 25."

A héviziek bevallása szerint „ezeken kívül mi üdőtül fogva feltámadt a kurucz... mindenféle ingó-bingó marhábul és másféle natura fébül a ruhákbul a portiokon kívül melyeket kuruczoknak fizettünk, mindezeken kívül 3400 forintra felment kárral lássunk".[15]

A hévizi táborozással egy időben Mácsán állapodott meg a kuruc hadsereg svéd segédcsapata. Rákóczi szolgálatába január elején állt XII. Károly svéd király menekülő seregéből egy töredék. „Mikor a svékusok rajtunk laktak nyolcad napig két ezer akit vermes jószágunkat elprédáltak... megért volna ezer forintot az életin kívül, marhánkot akit levágott tizennégyet."[16]

A többi falu sem maradt ki a terhek viseléséből. Krucsay János ezerét Hévizgyörkre kommandíroztatta Károlyi Sándor generális marsall. Eltartásukra Tótgyörkre, Domonyra és más helységekre is bizonyos limitációt tett. Krucsay azonban olyan erőszakosan kezdte behajtani, hogy a megye panaszt tett emiatt Rákóczinak. A fejedelem febr. 9-én Nagykátán kelt levelében figyelmezteti alvezérét túlkapásaira. Mindazáltal szükségesnek látja a hadsereg további élelmezésének biztosítását: „Elmondhatom, hogy Károlyi... ismervén a vidéket és a falvak teherbírását, hamarosan elhozta hozzám a kivetési tervet, mely szerint ki-ki a jászberényi templomba tartozott szállítani a gabonát a hadsereg élelmezésére."[17]

Béri Balogh Ádám csapata 1710. jún. 18-án Püspökhatvanban, a fejedelem július végéig a három város közelében, a Duna—Tisza közén táborozott. Károlyi Vác közelében maradt, hogy az összeköttetést fenntartsa Érsekújvárral. Ekkor történt az a veszteség, melyre a szentlászlóiak és a galgahéviziek utalnak. Az év megjelölése nélkül pontosan megírják annak dátumát: „az midőn le hajtotta Károlyi Sándor a jószágot tőlünk die 19 July". Gabonaszállítást végezhettek a kuruc tábor számára. „Az útban odaveszett a szentlászlóiaknak 17 szekér, 34 ökör, 300 kila búza ponyvástul, 12 vágó csak egy uttyával." A hévizieknek „10 ökör, 6 szekér, 6 ponyva, szekerek pedig minden késségestül".[18]

Érsekújvár szept. 24-én megadta magát. Okt. 15-én még tartózkodnak kurucok Galga-völgyén, Püspökhatvanban „hat szekeret marhával együtt elvittek, együtt odavesztek. Vágóra szintén elhajtottak 12 marhát a javából".[19]

1711-ben, a szatmári békekötés és a nagymajtényi fegyverletétel után nem szűnik meg Galga-völgy lakosságának zaklatása. Tovább folyik a császári hadak beszállásolása. A turaiak panaszolják május utolján: „ezen kimondhatatlan útban lakunk, és mindennap rongálnak, húznak vonnak bennünköt a sok által járó utasok, úgy annyira, hogy majd épen el kelletik végettek hagynunk. Szekereinket és lovas kocsinkot épen Ónodig, és Miskolcig hajtják, erre pedig Pestig hol Isaszögig, és pedig majd minden nap vagyon rajtunk minden éjjel inkább, tíz húsz lovat is ki kell állítanunk és öt s hol hat ökör szekeret is és ételt s bort... most is huszonnégy ökrünk épen Ónodig vagyon vagy talán tovább is hajtják mert Die 27 praesentis May hajtották el, azonkívül ugyan hat ló is oda van azon szekerekkel."[20]

Megint elmondhatták a jobbágyok:

Vagyon házunkban két gonosz ember,
Porció Pál és a nagy Forspont Péter,
Ez a porció mindent földhöz vér,
Az Forspont pedig lovat, ökröt kér.[21]

XI. JEGYZETEK

1. PmL Inst. pol. 1711. — 4. Szt. lászlóiak levele, 1711. ápr. 21.
2. PmL Inst. pol. 1711. — 2. G.héviziek levele, 1711. ápr. 19.
3. PmL Inst. inutiles 1691—1729. Domonyiak levele a katonai beszállásolásról, 1712. jan. 30. (Az 1711. folio 3-ban.)
4. Archivum Rákoczianum, IX. 210—211.
5. OL A Rákóczi-szabadságharc levéltára. II. 2. c.
6. L. az 1. sz. jegyzetet.
7. Balanyi Béla: A három város és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Fejezetek Pest megye múltjából. Szentendre 1979, 147.
8. L. a 2. sz. jegyzetet.
9. PmL nIst. pol. 1711. — 1. G.mácsaiak levele. 1711. febr. 3. NB közli: „Cusani Ur lementelekor" történt a német hadtól elszenvedett káruk.
10. PmL Rákóczi-kori iratok.
11. L. a 2. sz. jegyzetet.
12. Balanyi i. m. 135.
13. PmL Inst. sine res. II. 1—36 folio. P.hatvaniak panasza. 1710. X. 15.
14. Uo.
15. L. a 2. sz. jegyzetet.
16. L. a 9. sz. jegyzetet.
17. Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Bp. 1979. 396.
18. L. a 2. sz. jegyzetet.
19. L. a 13. sz. jegyzetet.
20. PmL Inst. pol. 1711. — 7. Tura levele. 1711. máj. 31.
21. A kuruc küzdelmek költészete. Szerk. Hopp Lajos. Bp. 1977. Porcióének.

XII. A fejedelem oltalmában

A nagy hadak átvonulásán túl kuruc-labanc részről előfordultak egyéni hatalmaskodások. A falvak panaszaikkal a vármegyéhez fordultak, az pedig a fejedelemhez. Károlyi Sándor seregében sok túlkapás, lazaság fordult elő, annál szigorúbb fegyelmet tartott Vak Bottyán. Borbély Balázst, akit a labanc eredetű gúnyvers „régi tolvaj, híres vitéz"-nek titulál,[1] megregulázza, róla írja a fejedelemnek: „Bizony ha láthatná Kegyelmes Uram Nagyságod soha nem élte ő olyan disciplinában (fegyelem) mint én tartom, — tud is félni."[2] Szükség is volt erre, mert a mozgalom első éveiben Borbély kóborló csapatával a falvakon élősködött, azért Rákóczi eltiltotta a hadgyűjtéstől.

1706-ban Pest vármegye küldöttei panaszolják: „Újfalusy Ferenc semmi tisztet maga felett nem akarván ismerni, magát és maga mellett lévő katonáit a tájon lévő szegenységgel interteneáltattya... Csőváron mivel a bírák elegendő pálinkát nem hordattak, egy nagy dézsa vizet vitetett be, azt erőszakosan itatta a bírákkal, aki nem itta, rútul verte, taglotta azt."[3]

Az aszódiak viszont panaszolják, hogy a kuruc időben Vácra, eladásra beszállított 130 db kősót, mivel árosok nem találkozott, akinek eladhatták volna, a domonkos atyáknál kértek szállást s oda berakták. A püpsök tiszttartója, Metekovics „nyilvánvaló kuruczok sóját elfoglalta s el is adta". Kérik a vármegyét, segítene nekik mert a tiszttartó nem hajlandó kárukat megtéríteni, „holott mi mindenkor beholduló szegény jobbágyok voltunk" — írják.[4] Ez utóbbi kijelentésük bizonyítja: mindenkor meghajoltak a hatalom előtt, legyen az török, kuruc, vagy labanc.

Rákóczihoz inkább több kérelemmel mint panasszal fordultak. A kancellárián Aszalay Ferenc hűségesen vezeti elintézésüket. A fejedelemhez elsősorban katonái, azok özvegyei fordulnak kérésükkel.[5]

Vöröskőnél 1705. aug. 11-én a kurucok vereséget szenvednek. Ott esett el Takács György mácsai és Marti István deák strázsamester, hévizgyörki kuruc. Nov. 11-én Szilágyságban, Zsibónál Rákóczi másik vesztes csatájában elesett a mácsai Antal András és Varga Pál. Az utóbbi neve az egy évvel korábban toborzottak közöt szerepel. Az ordasi sáncoknál vesztette életét Dudás György mácsai kuruc is.

E veszteséget abból a kérvényből ismerjük, melyben az elesettek özvegyei Rákóczihoz folyamodnak. Az öt kuruc 14 árvát hagyott maga után. Takács özvegyét a falu nem támogatja, öt árvájának nem fizetnek semmit apjuk szolgálatáért, özvegyét házából ki akarják tenni, pedig „az mi nemű hajlékot magunk csináltuk" — írja. Marti István és a többi elesett özvegye szintén panaszolja, nem bírják eltartani árváikat ily nyomorú-

ságos időben, „mivel azért magunk jószáglalan szegény árvák lévén, magunk s mind árváink ruházására, táplálására még két kézimunkánk által is elégtelenek vagyunk". Kérik a fejedelmet, segítsen rajtuk. Rákóczi megnyugtatja őket, férjük ezredének mustramestere kifizeti járandóságukat.

Galgamácsa lakossága derekasan kivette részét a kuruc hadviselésből. 1705-ben 27-en, a következő esztendőben már 33-an katonáskodnak a faluból. Családjuknak kedvezményben kellene részesülni, ezzel szemben még az elesetteké sem mentesül a magas adó alól, melyet a tiszttartó kivetett rájuk. Rákóczi kérésükre elengedi a cenzus harmadát. A falu felerészét pedig elveszi a labanc Sőtér Ferenctől. Dunántúlon elveszett birtoka kárpótlására kapja Acsát, a labanc Koháry részbirtokát, Béri Balog Ádám. Hasznát élvezni nem tudja, mert hamarosan fogságba esve a labancok kivégzik.

A kuruc szabadságharc idején Galga-völgyén is többször találkozunk templomokba rejtett értékekről szóló tudósításokkal. A templom azilumnak számított, melyet tiszteletben kellett tartani mindkét félnek. A szükség itt is törvényt bontott, legtöbbször megszegték. Rákóczit a szükség kényszerítette arra, hogy Hévizen személyesen maga hordassa ki a templomból az oda elrejtett 26 zsák lisztet éhező katonái számára. Neki kellett vállalni a felelősséget, ha ezért az egyház támadása éri.

Püspökhatvan panaszában olvassuk, a templomból 1710 okt. közepén hat szekérre rakták a jószágot s elvitték a kurucok.[6] Az acsaiak szintén a templomba rejtették értékeiket. Ezt egy pörösködésből ismerjük. 1710-ben a lelkész megvádolja tanítóját, Vissny Györgyöt, hogy távollétében, amikor nála volt a templom kulcsa, azalatt onnan eltűnt egy lepel. Bebizonyosodott viszont, mások is őriztek ott értékeket, nyilvánvalóan nem lehetett csupán a tanítót gyanúsítani. Vissny esküvel fogadja ártatlanságát, így a pap végül megköveti. A rektor egyébként Rákóczi katonájaként 1704-ben részt vett Zólyom ostromában és elfoglalásában.[7]

Rákóczi, mint feljebb olvastuk a vidéken összegyűjtött gabonát a jászberényi templomba hordatta. Ennek következménye újabb támadás volt az egyház részéről. Annak ellenére, hogy a fejedelem mélyen vallásos, a szabadságharc kezdetén még tábori papot sem kapott saját maga számára. Rákóczi így emlékezik meg róla: „... e háború elején saját plébánosaink és papjaink annyira menekültek előlem, hogy sokáig lelkipásztor nélkül voltam."

A reakció, mely az összeomlás előtt álló szabadságharc vesztét igyekezett siettetni, felhasználta még a vallásos emberek hiszékenységét is, szembeállítva a szabadságért harcoló kuruc mozgalommal. „XI. Kelemen pápa, miután kibékült József császárral, intő levelet adott ki az egész klé-

rusnak, hogy ismerjék el a császárt Magyarország törvényes királyának, és kiátkozás terhe alatt hagyják el a szövetkezett rendek ügyét. Az összes katolikus tisztek és nemesek, akármilyen kevéssé voltak is vallásosak, kezdték követni a klérus példáját." (Idézet Rákóczi emlékirataiból.)[8]

Hamarosan megszületik „Rákóczi Ferenc bús éneke":[9]

Im elmegyek országomból,
Drága kedves jó hazámból
Eddigvaló hajlékomból
Költöznöm kell jószágomból.

XII. JEGYZETEK

1. A kuruc küzdelmek költészete. Bp. 1977. 551. A magyarok ábécéje.
2. Archivum Rákoczianum IX. Bottyán János levelezései. Bp. 1883. 174.
3. OL Rákóczi-szabadságharc levéltára II. 2. c. Pest vm. panasza Rákóczinak Egerben, 1706. márc. 14.
4. PmL Inst. sine res. I. 1—46 folio. 3. Aszódiak kérelme é. n. (1710?)
5. Kuruc vitézek folyamodványai 1703—1710. Összeállította Esze Tamás. Bp. 1955. 361—362. Mácsai és hévizgyörki portalis hajdúk özvegyeinek folyamodványa. — OL Rákóczi-szabadságharc levéltára II. 2. f.
6. PmL Inst. sine res. II. 1—36 folio. — 1660—1770. Püspökhatvaniak panasza a megyéhez, 1710. X. 15.
7. Jakus Lajos: Iskolák, tanítók, tanárok a Galga völgyében a 19. század végéig. Aszódi Múzeumi Füzetek 11. sz. 21. — Evangélikus Országos Levéltár. Protocolla et Acta Congr. 1620—1749. Acsa: p 337.
8. Rákóczi i. m. 406—407.
9. A kuruc küzdelmek költészete. 695.

A tanulmányban szereplő idegen szavak jelentése

aer = levegő
anno = esztendő
arestom = fogság
asilum = menedék
attestatio = tanúsítás, igazolás
bolt = itt szobát jelent
cenzus = földbér
cital = idéz
commendál = ajánl
commendíroz = vezényel
communitas = közösség
corruptus = megbomlott
corvincal = meggyőz
curiositas = érdekesség, különlegesség
defter = török adólajstrom
dézsma = egyházi tized
dica = ország adója
disciplina = fegyelem
discretio = itt: saját belátása szerinti
dominium = birtok
donatio = birtokadomány
dubitatio = kételkedés
familia = család
fiscalis = ügyvéd
forspont = előfogat
gallus vice generális = francia altábornok: itt parancsnok
gratuitus labor = várépítési közmunka
generalis = tábornok
harács = török kincstári adó
hász-birtok = szultáni birtok
instantia = kérelem
inter teneal = eltartat
juratus assessor = vármegyei esküdt
kazamata = föld alatti erődítmény
kálvinista, helvét = református vallású
klenodium = drágaság, kincs
klérus = kat. főpapság
kommandíroz = vezényel
kompania = század
koszperd = tőr-kard
kvantum = mennyiség

kvártélyos = szálláskészítő
licentiatus = itt: részben papi teendőket ellátó tanító
limitatio = határmegszabás
luteránus = evangélikus
magistratus = elöljáróság
misszio = küldetés
municio = lőszer
natura = természet
notorius proscriptus = hírhedt gazember
oligarcha = hatalmaskadó főúr
oratorium = imaház
palatinus = nádor, a király helyettese
patens levél = parancs
perceptor = adószedő
persequal = üldöz
persona = személy
portio = hadiadó
possessor = birtokos
praesens = jelenvaló
praetentio = mentség
regiment = ezred
reguláz = megleckéztet
religio = vallás
restauratio = megújítás
reversalis = kötelezvény
salva gvardia = biztonsági őrizet
spectaculum = botrány
summa = adóösszeg
supplicatio = kérelem
terminus = végzés
topográfia = helyrajz
tracta = egyezség, tárgyalás
tripartitum = itt: Werbőczy Hármaskönyve
zelotypia = féltékenység, asszonyféltés

Lajos Jakus:

MOSAIKE DES GALGA-TALES AUS DER TÜRKEN- UND KURUZENWELT

Die mosaikartige Studie des Lebens der zwölf Ortschaften des Galga-Tales im 17. Jahrhundert wurde auf der Grundlage archivalischer Quellenforschungen geschrieben. In jedem Kapitel wird das Leben der Leibeigenen Bauern, das kampferfüllte, schwere Leben der Soldatenfamilien unter der türkischen Herrschaft und später in der Zeit des Kuruzenkrieges von allen Seiten betrachtet. Wir lernen ihre Steuerlasten kennen: sie waren verpflichtet, sowohl an ihre türkischen, als auch an ihre ungarischen Grundherren zu zahlen. Wir können Einblick in die Funktion ihres zur Selbstverteidigung gebildeten „Exekutivorgans", des Bauernburgkomitats, gewinnen, das Plünderung durch herumstreichende Räuber verhinderte. Mit beweiskräftigen Zeugenaussagen entschieden sie Grenzstreitigkeiten zwischen den Ortschaften. Auch über das aussichtslose Schicksal derjenigen, die in türkische Gefangschaft gerieten, wird berichtet. An einem traurigen Beispiel wird die Zwangsherrschaft des letzten ungarischen Oligarchen gezeigt.

Die Bewohner des Galga-Tales waren nicht nur einmal heimatlos, sie verliessen ihre Heimat für Jahre, auf der Flucht vor den durchmarschierenden, plündernden feindlichen Heeren. Auch der Freiheitskampf der Kuruzen brachte von beiden gegnerischen Seiten Schicksalsprüfungen für die Bewohner des Tales. Im selben Jahrhundert nahmen sie die reformatorische Lehre an, wobei aber die beiden Religionen friedlich nebeneinander auskamen. Die Gegenreformation trieb dann jedoch schnell einen Keil zwischen sie.

BANK LÁSZLÓ:

Kuruc seregek a Galga mentén 1703—1710

1703. május 6—12-én született meg a brezani kiáltvány, s ezzel megindult a II. Rákóczi Ferenc vezette magyar szabadságharc.

A brezani kiáltvány a maga nemében egyedülálló okmány, amely többek között elsőként foglal állást abban, hogy „minden igaz haza szerető, országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyver viselő és otthon lakos, egy szóval minden rendű igaz magyarokat hazafiúságokra intjük és kényszerítjük s kérjük . . ."[1] Vagyis olyan kiáltvány ez, amely fegyverbe szólít mindenkit, s amely kiáltványhoz hasonló korábban az országban nem volt.

Érdekes az is, mely szerint a továbbiakban előrelátóan arról is intézkedik, hogy ez a küzdelem szabadságharc, nem pedig rablóhadjárat.

„Azt mind az által előre is parancsoljuk nagy tilalommal, hogy István áldásra rajtunk maradhasson, ez országnak minden rendei irtózás nélkül való bizodalmat vehessenek és az szegényeknek teljes nyomorúságának megváltása, nem változása következék, senki se külön, se csoporttal, se sereggel, akármely vallású egyházi személyeket, templomokat, cintermet, klastromokat, nemesi szabad személyeket, nemesi házakat, kastélyokat, útonjárókat, kereskedőköt ne háborgasson, várost, falut, kastélt ne praedáljon és szegénységet ne praedálja, ne zaklassa életének vesztése alatt . . ."[2]

Előrelátó, bölcs mondatok ezek s egyben megcáfolják azt a császári propagandát, amely egyenlőséget tesz a kóborló, csavargó és a valóban hazafi: a kuruc között.[3] Ez hadüzenet volt!

Hogy a kiáltványban megfogalmazottak ellenére voltak túlkapások?! Ez természetes, ezek a háború velejárói. Elveiben a kuruc sereg elhatárolta magát a kor zsoldos hadseregeinek gyakorlatban alkalmazott „öld, pusztítsd, égesd fel" nézeteitől. Rákóczi ismerte a kort, tisztában volt azzal, hogy a majd 200 éven át folyó küzdelemből mindenkinek elege van már, ezért akart bizalmat adni, kemény kézzel rendet tartani és tartatni.

1703. május 21—22-én a kirobbant tiszaháti felkelést sürgette az a tény, hogy Lipót császár újabb katonakivetést rótt az országra, ily módon félő volt, hogy „nem marad fegyverforgató az országban". Rákóczi

felismerte, hogy itt az idő, a soha vissza nem térő alkalom a felkelés megindítására.

1703 szeptember—október hónapban Pest alá beütött az első kuruc portya! A sors iróniája, hogy a kuruc portyasereg vezetője éppen Borbély Balázs volt, az a füleki, majd szendrői végvári katona, aki hírhedt volt gaztetteiről. Viselt dolgaiért Heves megye 1679-ben már halálra ítélte.[4] A Borbély Balázs és Szikszai János diák által vezetett „tizenegy zászló allya" had mindent elvitt, az embereket bántalmazta, a faluban levőket nem engedte ki, hogy hírt vigyenek — írja a szentmártonkátai bíró 1703. szeptember 15-i panaszos levelében.[5]

Az 1703. szeptemberi portyabeütéssel viszont állandósult a kuruc sereg jelenléte Pest megyében. (1. sz. vázlat)

Miért nem vette birtokba Pest-Budát a kuruc sereg, hisz az erők elegendőknek látszottak? Több ok befolyásolta ezt. A teljesség igénye nélkül csupán néhány ok felsorolására szorítkozunk.

Először is a császári hadvezetés bármennyire lebecsülte a kuruc felkelést, több védelmi intézkedést foganatosított, mégpedig idejében.

Így többek között:

— rendkívül aktívan vette üldözőbe a „kóborlókat", a szökött hajdúkat,
— Pest—Szolnok—Szeged háromszögben hagyott császári erők állandó hatósugárban tudták tartani a Duna—Tisza közé ékelődött kuruc erőket (ezen gyakorlatilag az sem változtatott, hogy Szolnok kuruc kézbe került),
— az alsó Duna-szakaszt a császárhű rácok védelmezték, kiegészítve a császári katonasággal,
— végsőkig hajszolta a paraszti ingyen fuvarokat (szállítások Buda védelme érdekében),
— elrendelte a személyes nemesi felkelést, amelynek értelmében a Pest megyei egyházi és világi főurak 160 lovast, a falvak népének 110 lovast és 136 gyalogost kellett kiállítaniuk,
— a Pest-Buda területén élő rácokat a kurucok ellen szította — sok gondot is okoztak később.[6] Vagyis mindezzel elérte, hogy Pest körül létrejött a „védelmi gyűrű", amely ugyan osztrák csapatok nélkül volt, de azok hatósugarába tartozva biztosította magát Pest-Budát, valamint Vác és Csepel között a dunai átkelőhelyeket. Nincs is adatunk arra vonatkozóan, hogy a fenti szakaszon akár kísérlet is történt volna arra, hogy kuruc erők átkeltek.

Másodszor: a kuruc sereg fő hadászati elve megőrizte a korábbi magyar hadászati elveket — és ez már nem volt korszerű. Miután a kuruc sereg fő fegyverneme a lovasság volt, ez hátrányt jelentett a kor reguláris és korszerű osztrák gyalogsággal szemben. Vagyis a lovasság szerepe határozta meg, hogy nagy portyák kellenek. Ezeket bátran és széleskörűen alkalmazták is, azonban ez egyben azt is jelentette, hogy:

— kerülték a nyílt ütközeteket,
— kerülték az elhúzódó ostromokat.
Meghatározó az is, hogy a kuruc sereg tüzérséggel nem rendelkezett, és ez mindvégig éreztette káros hatását.[7]

A portyázás elvének tarthatatlanságáról Rákóczi így ír egyik levelében: ... katonáim közül kevesen szolgáltak a török ellen s azok is a meglepés, vagy lesbenállás útján szerzett diadalokról regélnek. Embernek, lónak hosszú pihenőt adni, aztán három-négy nap menet után váratlanul rajtaütni az ellenen, öt-tíz is, ha megszalad, de a rendes ütközettől óvakodni — ez volt a jelszó..."[8] Végül is a portyázások elve hozta ugyan az ellenség területeinek nyugtalanítását, hozta a kisebb győzelmeket, azonban kizárta az ellenség teljes megsemmisítésének lehetőségét!

A császári csapatok bezárkózása Pest-Budára gyakorlatilag kettészakította a korabeli Pest megyét. Az állandóan jelenlevő kuruc seregrészek, a császári csapatok gyakori kiütései iszonyatos terheket róttak a lakosságra. Gyakorlatilag adóztak a kurucoknak, adóztak a császáriaknak. Ez a kettősség oda vezetett, hogy az alig egy évtized alatti időben, a török kiűzése után visszatért lakosság ismételten elhagyni kényszerült lakhelyét. (2. sz. vázlat)

A kettészakadt Pest megye sokat nélkülözött. Kuruc oldalon maradt lakossága azonban derekasan vette ki részét a szabadságharcban.

A volt váci járás települései összesen 666 főt adtak a kuruc seregnek, ebből a közvetlen Galga menti községek 204 katonát állítottak ki. A kiállított és bevonult katonák közül 4 fő a „veres ezerben" (ez reguláris seregrész volt, 1200 fő kék, 1200 fő vörös egyenruhát hordott, s közvetlen Rákóczi alá tartozott).

A volt járás katonáinak megoszlása (2/a. vázlatkiegészítés) név szerint is ismert. Az azonban, hogy hol harcoltak a „mezei" (irreguláris) csapatok tagjai, egy-egy csata utáni hazamenetel után hol, mikor, milyen seregtestekbe verbuválódtak ismét össze — az napjainkban sajnos már nemigen állapítható meg.

Miután jelentősebb csaták a szabadságharc alatt nem játszódtak le a tárgyalt térségben, ily módon arra lehet következtetni, hogy Pest megye mellékhadszíntér volt, védelmi jelleggel, azzal a feladattal, hogy osztrák erőket lekötve biztosította a kuruc seregek más, fontosabb irányokba való tevékenységét.

Egy-két elgondolkoztató tény azonban felmerül a vizsgálódás során. Ilyen például Rákóczi vonulása Ócsa—Gyömrő—Csallóköz irányába, vagy a romhányi csata előtti gyülekezés, illetve az ezt követő felvonulás, mely a romhányi csatával végződött.

Rákóczi vonulása 1705. júliusban (3. sz. vázlat) — úgy tűnik — egy „felesleges" menet, amelynek nincs célja. Valóban nehéz ezt indokolni, hacsak azzal nem, hogy:

— a szabadságharc kedvező katonai helyzete arra buzdította Rákóczit, hogy 1705. július 1-én Ócsáról keltezett országgyűlési meghívójában a Rákos mezejére hívta a rendeket;
— Rákos mezeje, mint nemzeti hagyomány állt előtte, s ezt kívánta tiszteletben tartani;[9]
— vagy esetleg abban bízott, hogy Pest ez időre felszabadul, s akkor az országgyűlés Rákos mezején megtartható.

Mindez elgondolkodtató! Ugyanis a Dunaföldvárt ekkor ostromló Van Bottyán és Eszterházy a beérkező Glöckelsberg vezette osztrák erőktől vereséget szenvedtek.[10] Így az első gondolatban felvetett „kedvező katonai helyzet" már nem is olyan kedvező. Továbbá sehol nem találni utalást a forrásokban, irodalomban, amely azt sejtetné, hogy a kuruc sereg készült Pest ostromára. Ha pedig nem készült, akkor hihetetlen, hogy Rákóczi „csodában" bízott volna akkor, amikor Pest felszabadítását remélte.

Sőt! A sereghez intézett — Gyömrőn elhangzott — beszéde arra enged következtetni, hogy nem úgy alakultak a dolgok, ahogy azok kívánatosak lettek volna. Mintha a jól átgondolt tervek összeomlása, tábornokainak tehetetlensége, a sok kudarc és csalódás, ami két esztendő sikereivel együtt érte, arról győzte volna meg, hogy „csakis ezekben az égőszemű, vad szegénylegényekben bízhat".[11]

Miután a Rákos mezei országgyűlés megtartásának nem voltak meg a feltételei, Rákóczi tovább vonult, Veresegyház mellett ütve tábort. A veresegyházi tábor helye napjainkban részben beépült (4. sz. vázlat). Emléktábla jelzi azt a helyet, ahol egykor a fejedelem és az őt kísérő mintegy 8000 fős lovas sereg táborozott, bő vízlelő helyet lelve.[12] Veresegyházról Rákóczi és kísérete a Csallóközbe vonult, miközben Rád községben megpihent. Emlékét a hagyomány szerint őrzi az a kerek kő asztallap, amely jelenleg a penci Cserhát Múzeum udvarában látható.[13] Rákóczinak csalódottan kellett elhagynia első ittjártakor Pest megye keleti térségét, bízva abban, hogy a Csallóközben sikerek várják.

Visszatérve a kuruc seregek tartózkodásaira. Pest megye keleti térségében azon kívül, hogy az itt tartózkodott csapatok „védelmi, őrzési feladatokat látták el" (más cél híján alig lehet indokolni jelenlétüket) — nem volt cél Pest vagy Buda elfoglalása, pedig az erők megvoltak. (1. sz. vázlat)

Ez a vezetés a hadműveleti elgondolás hiányosságaira s nem utolsósorban a sereg fegyvernemi egyoldalúságára vezethetők vissza.

Találni utalást arra vonatkozóan, hogy Pest körül (Aszód—Gödöllő—Bicske térsége) Rákóczi ki akarta üríttetni mintegy 20 falu lakosságát 1708 októberében (5. sz. vázlat). Ez igen mély emberi humanizmusra vall a fejedelem részéről. Ezzel az intézkedésével talán megelőzte korát, s talán egyetlen vezető volt ebben az időben, aki ilyen intézkedést adott ki. Mert választhatta volna a Károlyi által felvetett javaslatot is, nevezete-

sen azt, hogy felégetteti a Rákos körüli mezőt, helységeket, mondván: „jobb, fenevadak lakják hazánkat, mint német az eb..." Pest megye keleti területe elnéptelenedett, s lakossága szétfutott. Üresen állott Isaszeg, Fót, Dunakeszi, Csomád stb. és erősen megcsappant Gödöllő lakossága is, amely 1701-ben már elérte a 690 főt és ez idő tájt alig érte el a 200-at.[15] Sorolhatnánk a kiürült, pusztává vált lakott helyeket, de az ma már igen nehezen volna megállapítható, hogy hol nyert végül is elhelyezést a kitelepítési parancsnak eleget tett lakosság. Az sem állapítható meg megbízhatóan, hogy melyik település tett eleget, s melyik nem, illetve a sok futás következtében hová széledtek a lakosok.

A Rákóczi tervezte kiürítési elgondolás ugyanakkor tökéletesen megfelelt a brezani kiáltványban foglaltaknak is.

A megyének keleti térségében állandósult kuruc seregek ellátása a megye feladata volt. Egy ilyen ellátó pont lehetett Valkó község, mert amikor Vak Bottyán 1705. július 29-én Vácszentlászlón tartózkodik, azt írja levelében, hogy „Heves, Pest vármegyinek is currentaliter ugyanazon paraszt vár megyinek tudtára adtam, hogy minden háztul külemb kenyirrel ma délig legyen Valkónál és egyezzik velem, — de semmisem lőtt belőle."[16] Vak Bottyán több esetben járt a térségben. Egyik Galga menti tartózkodását érzékelteti a 6. sz. vázlat, az ún. „baghi mezőről".

Hány ilyen és hasonló kivetés érhette a lakosságot, azt nehéz megállapítani. Csak hozzávetőlegesen sejthetjük egy-egy kuruc sereg ellátásának gondjait, ha az alábbi kis táblázatot vesszük alapul. A táblázat egyheti ellátását biztosította mintegy két ezrednyi erőnek.

	Profunt (kb. 1 kg kenyér)	Hús 1 font (kb. $^1/_2$ kg)	Abrakadag[17] (1 lónak)
Galga (Tót) Györk	100	100	20
Püspökhatvan	100	100	20
Acsa	200	200	20
Galgamácsa	60	60	6
Domony	60	60	6
Aszód	220	220	12
Zsidó (Vácegres)	30	30	16
Bag	100	100	12
Hévizgyörk	100	100	20
Váckis. (Újfalu)	30	30	6

Megjegyzés:

— a vonalka feletti községek lakottak voltak, azonban az alig lakott, vagy lakatlan falvakra kivetett beszolgáltatás is rájuk nehezedett később;
— az adatok Sőtér Tamás és Kókay Márton csapataira vonatkoznak.

Egy ezred 3 zászlóalj volt, zászlóaljanként 3—4 század, azaz egy ezred összesen 9—12 század erő; a századok létszáma állandóan változott, de általában 100—120 főt lehet számolni. Dandár, hadosztály, hadtesterők csak hadjáratkor voltak összevonva.[18]

Nem volt ismeretlen a zsákmányolás sem, amely elsődlegesen ugyan a csatamezőkön folyt, de érhette a polgári lakosságot is — a brezani kiáltvány ellenére. Ugyanis a korabeli hadijog szerint a zsákmányolás nem volt tiltott dolog. Példa erre az acsai evangélikus grammatikai rektor, Vissny György, aki Zólyom elfoglalásakor szabad zsákmányból pénzhez jutott, mint harcoló kuruc katona. Az ellene hozott későbbi különböző vádak alkalmával ez is szemére volt vetve, azonban ezt elejtették, mert mint katona követte el, s mint ilyen, amnesztia alá esett.[19]

Vallásfelekezeti attrocitásokról nincsen tudomásunk, a kurucok meszszemenően tiszteletben tartották a vallási hovatartozást.

A szabadságharc a vége felé közeledett. Bizonyítják ezt, hogy a belső elégedetlenkedések s nem utolsósorban a magyarországi osztrák katonai erők egyre növekvő létszáma több helyen elfordította a tömegeket Rákóczitól.

Erről tanúskodik az a levélváltás is, amely Bercsényitől ment 1709. november 3-án Károlyihoz. „Hatvan megakara Budára hódolni..."[20] Vagyis az történt, hogy a hatvaniak — nem tudni mily okokból, de osztrák befolyás alá kerültek. A várat, amely ez időben még megvolt, és amely a Jászságnak és az egész Mátraaljának a kulcsa volt, át akarták játszani az ellenség kezére. Ha ez sikerül, akkor ez az egész vidék, amely a kurucság kifogyhatatlan támogatója és bőséges éléskamrája volt — odavész. Bottyán generális azonban idejében hírét vette ennek, váratlanul megjelent Hatvanban, a cselszövőket vasra verette és Egerbe kísértette. A várat friss őrséggel látta el. Bottyán a hatvani rendcsinálás után harmadnapra meghalt. Nem sokkal később a Jászság elveszett, osztrák kézre került.

Ezek alapján nem csoda, ha arról vallanak az okiratok, egyéb írások, hogy igen ínséges idők következtek, elsősorban a lakosságra, de a seregekre is. Mindenki belefáradt, a kezdeti lelkesedés alaposan megcsappant, s jóllehet, hogy a szabadságharc kitörésének az adott pillanat kedvező volt, de az alapvető, a gazdasági feltétel hiányzott. A gazdasági feltételek megteremtését a kor Magyarországa nem is tudta volna létrehozni, részben az idő rövidsége, részben a termelőerők fejletlensége miatt.

A szabadságharc bukását megelőző utolsó hónapokban a fejedelem ismételten Pest megye keleti térségében tartózkodott. Utolsó ittléte volt. (7. sz. vázlat)

1710-ben úgy látszott, hogy Érsekújvár megtartásával a Felvidéken még megszilárdulhat a kuruc mozgalom ügye. A Munkács melletti Dolháról indult Rákóczi. 1710. január 16-án érkezett Gyöngyöshalászra, majd január 18-án Ecsédre, illetve január 20-án a Nógrád megyei Kállóra.[21] (7. sz. vázlat) A vonulás lassúnak mondható, de vontalottságát két dologgal lehet magyarázni:

— útja nem sietős, mert a sereg főerőinek gyülekeznie kell a Vanyarc—Bercel—Guta közötti erdőség területén;

— a szabadságharc ügyének alkonya kedvetlenné tehette ezt a nagyszerű embert.

Valószínű, hogy az akkori viszontagságos időjárás is nehezítette a mozgást. A Galga keleti területén való vonulásakor viszonylag nyugodt légkört, lakott helységeket találhatott.

Maga Kálló, ahol a fejedelem két napot töltött ez időben 53 családdal (mintegy 389 fővel és 32—36 házzal) élt. Az országban dúló pestis is elkerülhette ezt a kis nógrádi települést, mert az elhalálozási arány normális. (1708-ban és 1709-ben 5—5, 1710-ben és 1711-ben 11—11 fő, 1712-ben 13 fő halálozott el.[22]

Rákóczi, Károlyi hadaival együtt gyülekezett a téli hadjárat érdekében és az összesereglett hadak előtt a mai Kálló területén (8. sz. vázlat) január 21-én beszédet tartott. „Utolsó kardot vontanak ki... viseljék magokat vitézül s a csatában meg ne szaladjanak, mert ha megszaladnak, az utolsó közönséges katonának is joga van akár saját tisztjét is lelőni..." Majd franciául a svédeket, latin nyelven a lengyeleket biztatta.[23] Rákóczi és a kuruc főerő azonban nem készült a romhányi csatára!

Amikor az „utolsó kardot vontanak ki" elhangzott, a fejedelem Érsekújvárra gondolt — az volt a cél! A menetvonal felderítése nem folyhatott sem osztrák részről, sem a kurucok részéről. Ezt bizonyítja a romhányi váratlan ütközet (ma találkozó harcnak neveznénk). Igaz, kuruc részről volt egy portya ezred Szécsény és Vadkert között, ez azonban szárnybiztosító feladatot láthatott el. (Ellenkező esetben a Galgaguta—Vadkert—Érsekújvár irányban kellett volna működnie).

Nem feladatunk a romhányi csata leírása és indoklása. Azt azonban meg kell említeni, hogy a hősiesség ellenére a kuruc had fegyelmezetlensége vezetett a vereséghez. Megbosszulta magát a portyaelv, mert ismételten a zsákmányoláshoz vezetett, a zsákmányolás pedig a csata elvesztéséhez.

A kuruc sereg visszavonult a Galga mentén, és szokásától eltérően ismételten gyülekezett Aszód és környékén.[24]

Rákóczi a Galga menti Hévizre (Galgahéviz) tért le, és itt tartózkodott 1710. január 23-tól február 2-ig.[25]

A kuruc sereg ezen gyülekezési helyét indokolta az a tény, hogy:

— viszonylag nagy erdős terület volt az akkori Galga mente, s télen a fűtés szempontjából ez nem hagyható figyelmen kívül;

— a lakatlan községek megszállásával nem zavarták a lakott települések lakosait;

— a Galga keleti területén, valamint az ugyancsak kevésbé háborgatott Jászberény környékén látszott biztosítottnak az, hogy élelemgyűjtéssel segítse Érsekújvárt. (Kiterjedt levelezést folytatott az ügy érdekében!)[26]

Érsekújvár felszabadítása ugyan messze került, s már csupán terv lehetett, azonban erről nem mondott le, legalábbis ezt támasztja alá az a tény, amely szerint 1710. június 18-án Béri Balogh Ádám egy-másfél ezrednyi erővel még Püspökhatvan területén táborozott.

A bomlás azonban feltartóztathatatlanul megindult. Pest megye egyre inkább a császári csapatok birtokába került, az utolsó kuruc csapatok is kivonultak a keleti térségekből 1710. július elejére.

Rákóczi seregének hadművészete nem volt egységes. Keverednek benne a régi törökellenes és a korai kuruc harcok portyázó, rajtaütő „szabálytalan" (irreguláris) és az európai háborúk korszerű „szabályozott" (reguláris) harc eljárásának elemei.

1707-ig a kuruc hadsereg sokat fejlődött a regularitásban — teljes sikert mégsem tudott elérni. Ehhez hiányoztak a képzett katonai vezetők, a csaták sorsát eldöntő képzett gyalogság.

Visszatekintve Rákóczi is látta a bajokat, a hadvezetést sorsszerűen „fatálisnak" nevezte. Látta a kuruc sereg hősiességét, a katonák odaadását, de látta azt is, hogy minden odavész, mert a nagy csatákban — a fővezér tapasztalatlansága, az alparancsnokok tehetetlensége és képzetlensége, nem utolsósorban a csapatok fegyelmezetlensége — mindig a császáriak javára döntötték el a győzelmet.

Visszaemlékezéseiben II. Rákóczi Ferenc önmagát marcangolva így ír többek között: „Bárki légy, ne dicsérj, ha megírod életem történetét."

Ez a mondat jellemző emberi szerénységére, tisztességére, becsületességére! Jellemző arra az emberre, aki a nemzeti történelmünk egyik legtiszteletreméltóbb alakja volt, „a szövetkezett rendek vezérlő fejedelme".

IRODALOM

1. Bánkuti Imre: Rákóczi hadserege 1703—1711. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp. — 1976. 19—20.
2. Nagy László: Kurucok és labancok a magyar történelemben. Hadtörténelmi Közlemények XXVI. évf. 2. sz. Bp. — 1979. 266—277. „Rákóczi ezt a szót nem használta sem szóban, sem írásban... általában tartózkodott e szó használatától."
3. Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Gondolat. Bp. — 1976. 112.
4. Horváth Lajos: Veresegyház. Helytörténet és községrajz. Veresegyház nagyközségi Tanács. — 1977. 95.
5. Horváth Lajos u. o.
6. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruc korban 42. — Pest megye múltjából. Bp. 1965.
7. A hadművészet története. Az MN Kiképzési Főcsoportfőnökség kiadása. Bp. — 1969. 113.
8. A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE. Bp. — 1879. Weiszmann Testvérek kiadása, 31. sz. füzet. III. kötet, 396.
9. Horváth Lajos i. m. 99.
10. Köpeczki—Várkonyi i. m. 192.
11. Köpeczki—Várkonyi i. m. 195.
12. Horváth Lajos i. m. 99—100.
13. Jakus Lajosnak, a penci Falumúzeum vezetőjének adata. (Hihetőleg hat, mert ez idő tájt a kastély a Vayak birtokában volt. Vay pedig II. Rákóczi Ferenc tábornoka volt.)
14. Horváth Lajos i. m. 101.
15. Gödöllő. Szerk.: Dékán Antal. Bp. 1975. 60.
16. Horváth Lajos i. m. 101.
17. Múzeumi Füzetek 3. sz. Petőfi Múzeum, Aszód. — 1967., Arató Mátyás, 56.
18. Rázsó Gyula: A vezérlő fejedelem. Zrínyi Katonai Kiadó. Bp. — 1976. 58.
19. Jakus Lajos: Iskolák, tanítók, tanárok a Galga völgyében a 19. század végéig. Múzeumi Füzetek 11. sz. Aszód, Petőfi Múzeum. — 1978. 21.
20. Thaly Kálmán: Bottyán János II. Rákóczi Ferencz Fejedelem Vezérlő Tábornoka. Bp. — 1865. 481.
21. Markó Árpád: A romhányi csata — 1710. jan. 22. Romhányi Rákóczi Emlékmű Bizottság Balassagyarmat — 1932. 12.

22. Kállói r. k. egyház anyakönyve alapján.

23. Markó Árpád i. m. uo.

24. Markó Árpád i. m. 32.

25. Arató Mátyás i. m. 49.

26. Uo.

A vázlatok alapvetően az 1784/85-ös első osztrák katonai felmérés alapján készültek.

1. sz., 2. sz., 3. sz., 5. sz., 7. sz. vázlatok az I. REGNI HUNGARIAE COMITATUUM PEST PILIS et SOLTH. ANNO MDCCXCIII. színes térkép alapján készültek. A lakosságra vonatkozó adatok a Kosáry D. i. m. III. táblázatának adatfelhasználásával, a katonai létszámadatok a FÜGGELÉK-ben (63—76. oldal) szereplő névsor számadatai alapján kerültek kifrásra.

A 6. és 8. sz. vázlatok az első osztrák katonai felmérés (Collo: XVI. Sect. 18. Theil des Pester, Heveser und Neograder Comitats. Jahr 1784. von Oberlieutnant Wiener, von Igeniuers Corps.) fényképmásolatainak a felhasználásával készült.

A 4. sz. vázlat 1:25 000 — 1969. II. kiadású katonai térkép felhasználásával készült.

László Bank:

KURUZENHEERE IM GALGA-GEBIET 1703—1710

Die Studie enthält keine bislang unbekannten Angaben. Neu an ihr ist jedoch, daß der Autor anhand von Landkartenskizzen die für das ganze Land geltenden Angaben und Daten auf die behandelte Gegend bezieht. Zudem gibt die Studie erstmals eine Zusammenfassung der Militärgeschichte dieses Gebietes. Es wird bewiesen, daß das Kuruzenheer, wenn es auch das durch die österreichischen Truppen besetzt gehaltene Pest nicht einnehmen konnte, doch durch seine ständige Anwesenheit bedeutende Labanzenkräfte ablenkte.

Die skizzenhaften und zusammengefaßten zahlenmäßigen Darstellungen bieten sowohl den Historikern, als auch den geschichtsinteressierten Lesern einen leichten Überblick.

Die Studie bestätigt, daß die Bewohner Siedlungen unmittelbar am Lauf der Galga trotz der Türkenherrschaft und der langen und zerstörerischen Befreiungskämpfe am Ende des 17. Jahrhunderts in bedeutendem Maße ihren Teil zu dem von Ferenc Rákóczi II. geführten Freiheitskampf beigetragen haben.

†BARTÓK JÁNOS (átdolgozta Horváth Lajos):

Adatok Podmaniczky János gazdálkodásához 1719—1734

A Podmaniczkyak a török hódoltság alól felszabadult és a kuruc szabadságharc után a tudatosan betelepített Pest megyei területek barokkföldesurainak jellegzetes és jelentős képviselői. Gazdálkodásukban tetten érhető és nyomon követhető az újonnan visszaszerzett magyar földön a korszerű gazdálkodásért, a korszerű földesúri és paraszti életért folytatott küzdelem, amelynek történelem adta alapjai és feltételei ugyancsak sivárak voltak a szatmári béke után.

A két évszázados, szinte folyamatos háborúkból kiemelkedő magyarság, mivel döntő mértékben vállalta magára a törökellenes küzdelmeket a Kárpát-medencében és mivel a török hódítás leginkább a magyarlakta országrészeket sújtotta, a XVIII. század elejére számszerűen és a nemzetiségekhez mért arányában is jócskán megfogyatkozott a XV. századi állapotokhoz képest. A Mátyás-kori történeti Magyarországon a mintegy 4 millió lakosból 80% volt a magyar, a szatmári béke utáni évtizedben Magyarországon 3,5 millió ember élt és ebből kb. 35% volt a magyar. A továbbiakban a Habsburgok telepítési politikája ezt az arányt a század első felében még néhány százalékkal a magyarság rovására tovább módosította.

De a harc a jobb emberi életért földesúr és jobbágy részéről nem volt eredménytelen. A hosszan tartó háborúk után bekövetkező hosszan tartó béke az ország, a nép és az uralkodó osztály gyarapodását, erősödését, felemelkedését, Európa más nemzeteihez való felnövekedését hozta.

A birtok gazdasági viszonyai az 1720-as évek első felében

Sikerült megmenteni az 1944-ben elpusztult Vigyázó és Podmaniczky családok levéltárából a Podmaniczky család számadásait (gazdasági napló, illetve pénztárkönyv), amely sok érdekes adatot őrzött meg e kezdeti gazdálkodásra vonatkozóan, egyúttal azonban mutatja azt is, hogy az 1725-től 1734-ig eltelt években milyen rohamos volt a gazdasági felemelkedés.[1]

A szóban forgó számadások 1719—1722. évekre vonatkozó részeit valószínűleg Podmaniczky János felesége, Osztroluczky Judit vezette, nem lehetetlen azonban az sem, hogy Podmaniczky János anyósa, Osztroluczky Jánosné született Justh Judit írta. E számadáskönyv nyelve elejétől végig szlovák — a család Zólyom megyei eredetű —, csak itt-ott találunk benne egy-egy magyar bejegyzést, valószínűleg Podmaniczky János kezétől. Az 1719. évről csak egy csonka lap maradt fenn, az 1720., 1721. és 1722. évekre vonatkozóan azonban, a könyv különböző helyein, sok bejegyzést olvashatunk.

Mindjárt a számozatlan 2. oldalon rátalálunk arra a felsorolásra, hogy a herédi majorságban mennyi magot vetettek el az 1720. év tavaszán. Elvetettek itt 52 kila[2] árpát, 40 kila kölest, 10 kila tavaszi búzát, 10 kila tönkölyt,[3] 6 kila tavaszi rozsot, 6 kila borsót, 6 kila lencsét és $^1/_2$ kila babot. Ehhez járult az őszi vetés, amely talán egy előbbi számadáskönyvben szerepelt, ez azonban elveszett.

Mint látjuk itt a vetésterület kilákban került feljegyzésre. Összesen 130 kila vetés, amely kb. 130 holdnak felelne meg. Ha az őszi vetést 100 kilának tételezzük fel, az egész vetésterület 230 holdnak felel meg.

A szóban levő számadáskönyv nem emlékezik meg arról, hogy a jobbágyok is vetettek-e valamit a maguk részére. Az 1720. évről egy szóval sem említi meg, hogy gabona volt-e vetve Aszódon és a többi birtokon.[4]

Az 1721. évi terméseredményekről beszámolva közli a számadáskönyv, hogy Gombáson dézsmaként milyen terményeket szolgáltattak be. A dézsma-gabonából befolyt őszi búza 144 kila, tavaszi búza 52 kila, köles 6 kila, árpa 12 kila. Ebből a termésből urasági földbe elvetettek 102 kila őszi búzát, dengelegiből 34 kilát, a varsányi puszta terméséből 50 kilát. Így az összes őszi vetés uradalmi földbe 186 kilát tesz ki. Ez a mennyiség nem mondható valami nagynak, mert Acsády Ignác értékelése szerint összesen 183 holdnak felel meg, ami igen szegényesnek mondható.

E bejegyzés szerint Gombáson nemcsak majorsági, hanem jobbágygazdálkodás is folyt. Gombáson a megtermelt gabonát nyomtatták. A nyomtatást részben odavaló lótulajdonosok végezték, de a feljegyzésből nem tűnik ki, hogy jobbágyok voltak-e, vagy uradalmi munkások, részükre juhtúrót is utaltak ki. A megmaradt gabonamennyiségből egyrészt a dengelegi uradalom munkásait elégítették ki, azután bizonyos Buzásnak adtak kölcsön vetésre 12 kilát. Podmaniczky János a megmaradt gabonából az aszódi evangélikus papnak és kántornak is juttatott 14 kilát.

A feltüntetett számadatok mutatják, hogy a herédi és gombási birtokokon is milyen kevés volt a termény, a birtok nagy része legelőterület volt.

Aszód és Verseg melletti praediumokon (pusztákon)[5] jobbágyművelés nem volt, csak majorsági (allodialis) földművelést folytattak, évenként felfogadott munkások végezték a mezőgazdasági munkákat. A terület

nagy része itt is legelő volt. Még az aszódi papot és kántort is a gombási dézsma-gabonából elégítették ki, mint ezt az előzőekben említettem.

Az egész gazdálkodást patriarchálisan végezték. Maga Podmaniczky Jánosné fogadta fel egy-egy évre férfi és női alkalmazottait (juhászait, csikósait, gulyásait), kik járandóságaikat legnagyobbrészt — amint ebben a korban ez általános volt — természetben kapták, pénzben csak igen keveset.

Az alábbi szegődmények, illetve bérek érdekesen világítják meg e kor kereseti viszonyait.

Az 1720. évben herédi gazdasszonyának bére (konvenciója) a következő volt: készpénzben 8 forint, ingre 3 rőf (tri lakte), fehérített vászon 6 turákjával[6] számítva, 1 db kék vászonkötény, fejre való „bulavas" nevezetű fejtakaró, 2 pár csizma, 2 db alsó ing. „Ezért a fizetésért tartsa kötelességének, hogy engem odaadóan szolgáljon" — amint ezt a Podmaniczky család számadásaiban olvashatjuk.[7] A készpénzfizetésből is ruhát vett gazdasszonyának Podmaniczkyné, többször az előző évi tartozás kiegyenlítésére. A gyöngyösi vásáron egy szoknyára való anyagot vett részére, $5^1/_2$ rőföt,[8] rőfönként 1 forintért. Egy rőf kendőre való anyag 7 turákba került. A vásárolt „kromrasova"[9] szoknya varrásáért 8 turákot számított fel gazdasszonyának.

Az alkalmazottak bérükön felül is vehettek az uradalomtól vásznat, rőfjét 6 turákért.

A nőknél úgy látszik, már ekkor is megvolt a divathóbort, mert kisfizetésű munkásnő majdnem egyévi készpénzfizetését adta egy szoknyáért. A legtöbb női alkalmazott már az év elején elköltötte készpénzfizetését ruhaneműre, s így csak a kialkudott ruhadarabokat kapta az év folyamán. Fél-kromrasova szoknya 3 forintba, női mentécske $7^1/_2$ forintba került.[10]

Az 1721. évben Tamás kocsis szegődménye a következő volt: készpénzben 7 forint, 1 dolmány (doloman), nadrág, libériára felhúzható mente két évre, 2 pár új csizma, 1 fejelés és 1 talpalás, 2 pár fehérnemű. Ennek elszámolásakor az 1722. évben kitűnt, hogy nem használt fel 1 pár csizmát, 1 fejelést, 1 talpalást és fél mentét, melyeknek árát készpénzben megtérítették neki. Ezen felül még 5 forint készpénzkövetelése is maradt. A férfi szegődményesek a herédi gazdasszonynál csináltak adósságot az ott kimért uradalmi pálinkáért.[11]

Haluska György gulyás szegődménye az alábbiak szerint alakult: 26 kila gabona kenyérre, 15 font só, egy tehén tejelésre, fél bőr bocskorra, egy bunda. Az idegenek által a gulyába kihajtott tehenek után fizetett legeltetési bérből 1/3-ad rész, ami 7 forintot tett ki. Ezen felül hízónak egy malacot kapott.[12]

Az 1721. évben, a herédi ménes őrzésére felfogadott Szénási Mátyás nevű csikós szegődménye a következő volt: készpénzben 5 forint, pász-

forsághoz szükséges összes ruhák (birkabőrből), s annyi bocskor, amennyit elnyű, 2 pár fehérnemű. Vetésre 2 kila az uradalmi szemből (gabonából). Újévkor az elszámolást elvégezte az uradalom. Azonban a megye rendeletére a jószágvezető (uradnik) is készített elszámolást a szegődményessel, amelynek értelmében pénzből és ruhaneműből 3 forint és 5 turák követelése volt a csikósnak, melyet az uradalom menten kifizetett. Új esztendőre azonban új csikóst fogadtak fel.

Az 1721. évben Podmaniczky Jánosné szolgálatába fogadta Farcika Jánost, idősebb „pacholka"-ul (talán vezető, vagy öreg cselédül). Szegődménye volt: készpénzben 5 forint, dolmány, lábravaló, nadrág, kalap, szűr, 1 pár csizma, bocskor (birkapce), s ahhoz kapca (kopce), 2 kila vetés az uradalom magjával, a 3. kila vetés saját magjával. Négy állat kiteleltetése, kender vetése negyedéből az uradalom földjébe és eké jével, de saját magjával. Fenti konvención kívül valami gyapjúfélét is kialkudott magának. Ehhez a megállapodáshoz is hozzátette a szokásos záradékot: „Ezért a fizetésért tartsa kötelességének, hogy engem odaadóan szolgáljon."

A szegődményesek ruházatának egyes darabjait Podmaniczkyné rendszerint a gyöngyösi vásárokon szerezte be, ahová az eladásra kerülő terményeit, mint pl. a gyapjút piacra vitette. A fehérneműre való vásznat azonban saját házi vásznából adta, s rendszerint a saját bőrkészletéből készíttetett szegődményesei részére csizmát, bocskort az aszódi Tamás csizmadiamesternél.

Abból a célból, hogy elegendő vászon álljon rendelkezésre, az uradalom kendert vettetett, s készíttetett ki és azt azután Podmaniczkyné megfonatta s megszövette, rendszerint részből. Így az 1721. évben Podmaniczkyné Dengelegre 103 font kendert vitt ki fonásra, s ott 3—3 fontonként osztotta ki, rendszerint a szegényebb családoknak, akiknek legtöbbje házatlan zsellér volt.

Ugyanígy vitt ki Herédre is 46 font kendert. Egyenként felsorolva a neveket, kinek-kinek mennyi vászonnak, lepedőnek, vagy zsáknak való kendert adott ki, rendszerint személyenként 3 fontot. Megesett az is, hogy nem tudták az egész átvett mennyiséget megfonni, s a maradékot fonatlanul adták vissza. Dengelegen az 1719. évben kb. 30 asszonynak adott ki kb. 100 font kendert, amelynek felét vékony vászonnak, negyedét lepedővászonnak, s a többit zsáknak fonatta meg.

Ugyanígy varratott saját családja és a szegődményesek részére lábbelit is, az aszódi Tamás csizmadiánál. A bőranyagot adta a Podmaniczky-gazdaság, csak a készíttetés volt fizetendő.[13] Lábbeli-készítési munkadíjak a következők voltak: egy pár női, kisebb piros csizma készítése 17 garas volt, kocsis részére egy pár csizma csináltatása 28 garasba került. Férficsizma ára 1720-ban rendszerint 1 forint volt. Az aszódi csizmadiánál varratott fiának, Podmaniczky „Jancsikának"[14] kordován bőrből csiz-

mát 10 garasért és piros szattyánbőr csizmát 8 garasért. Ugyanekkor varratott Orczy „Lőrinckének"[15] kis kordován csizmát 10 garasért. Úgy látszik Orczy Lőrinc, már mint gyermek is Aszódon tartózkodott, ki utóbb a Podmaniczky családba be is nősült, feleségül véve Podmaniczky János legidősebb leányát, Juditot.[16]

Podmaniczkyné 8—10 forint adósságnál már törlesztett az egyes mesterembereknél, amikor egyrészt természetben egyenlítette ki adósságát, egy-egy hízócskát adva 2 forint értékben, máskor meg egy-egy font viaszt 1 forint és 5 turák értékben és a többit rendszerint valamelyik gyöngyösi vásár idején készpénzben rendezte, de mindig úgy, hogy néhány forinttal adósságban maradt.

A csizma ára nem volt egyforma, így az egyik dengelegi férfi szegődményesének új csizmájáért 5 máriást számított fel a csizmadia, Tamás kocsis új csizmája 1 tallérba került. Saját bőrből egy boritás 2 máriásért készült el. Podmaniczkyné vett csizmát saját sörfőzőjének (braxatornak) is, ami azt mutatja, hogy már az 1722. évben saját sörfőzdéjük volt a Podmaniczkyaknak Aszódon. De csináltatott papucsfélét (slapjarki) 5 garasért a kutyagondozójának, aki a kutyákat ápolta és idomította. Valószínűleg vadászkutyákról, vagy agarakról lehet itt szó. Mindezekért a munkákért kapott a gondozó egy fertály[17] borsót, egy fertály lencsét, egy font viaszt, egy dézsa brinzát (juhtúrót). Mindez azt mutatja, hogy igen nagy volt a pénzszűke, s a munkadíjakat jobbára terménnyel egyenlítették ki.[18]

Mint érdekességet meg kell említenünk, hogy 1720 körül termesztettek tönkölyt[19] is, amelynek termesztésével a későbbi időkben teljesen felhagytak, ma pedig mondhatni, hogy csak a tudomány ismeri. A mezőgazdasági termények között burgonyát és tengerit még hiába keresnénk, ekkor ez még ezen a vidéken ismeretlen volt és hazánkban csak a későbbi időben terjedt el.[20] Így Aszód és Nógrád felé eső vidék lakosságának élelme ebben az időben a hús, kenyér, tészta, bab, lencse, borsó, köles és káposzta volt.

Podmaniczkyné gyakran adott a megszorultaknak gabonát kölcsönbe, vetésre, a termény betakarítása után személyesen ment Herédre, vagy Kökényesre, hogy a kölcsönt beszedje. Sokszor bizony csak részletekben kapta vissza a kölcsönadott gabonát.

A Podmaniczky család számadása sehol sem említi, hogy akár Aszódon, akár pedig Keresztúron mit és mennyit vetettek, s hogy szolgáltatták-e be ezeken a helyeken dézsma-gabonát, amint azt Gombáson kimutatja.

A már említett munkaerőhiány következtében Podmaniczky János a gazdálkodásnak ahhoz a módjához fordult, amelyik kevés munkaerőt igényelt. Ez pedig kétségtelenül az állattenyésztés volt. Leghamarább ez nyújtott pénzjövedelmet, mert a marhák húsát, bőrét, s a birkák gyapját könnyen tudták értékesíteni. A juhászat méreteibe bepillantást nyerhe-

tünk a Podmaniczky család számadásaiból,[21] amely szerint „Miska juhásszal" kötött konvenciós megállapodás értelmében Heréden a következő számban bíztak kezére juhokat: fejős birka 134 db, kos 44 db, tavalyi meddő üsző 42 db, tavalyi kos 14 db, 3 éves öreg kos 3 db, öreg magyar bika 5 darab, tiszta tenyészjuh 2 db, 1 db tiszta valach tenyészjuh, tavalyi fiatal bárány 34 db. Ezen felül a „fiatal úr" (nem tűnik ki a számadáskönyvből, hogy ki volt) juhnyáját is gondjaira bízták, amely a következőkből állt: öreg fejős juh 143 db, tavalyi üsző birka 93 db, tavalyi bárány 83 db, öreg tenyészjuh 9 db. „Az én birkáim száma 235, kecskékkel együtt 280 db. A fiatal úrei 328 db." Eszerint Heréden 1721-ben 608 db birka volt a juhász gondjaira bízva.

Ennyi állat őrzéséért a juhász szegődménye (konvenciója) a következő volt: készpénz 10 forint, kenyérre 20 kila gabona, 1 db egyéves hízó húsnak, főzelékek (bab, borsó, lencse) 1—1 mitovnicska, 20 font só. Ruhaneműben: 1 dolmány, vagy helyette ködmön, szűr, 1 nadrág, 1 kalap, fél bőr bocskorra, fehérnemű helyett ½ kila kender vetése. Ezt a konvenciót a juhász a fiával együtt kapta.[22]

Az előbbiekben említett állattenyésztésen kívül pénzbeli jövedelmet biztosítottak még a kocsmák is. 1703. április 3-án kelt manumissios (jobbágyfelszabadító) levelükben Osztroluczky János és neje, Justh Judit egykori aszódi birtokos azt kötötte ki, hogy a felszabadított Tóth János bort az aszódi kocsmában nem mérhetett, mikor ott Osztroluczky bora volt kimérés alatt.

Már az 1550 :XXXVI. t. c. megállapította azokat a határidőket, melyek alatt a jobbágyok saját borukat mérhetik.[23] A földbirtokosok igen vigyáztak e jogukra, hogy a jobbágyok e terminusokat át ne hágják. Az előbbi törvénycikk rendelkezéseit az 1655. XXXI. t. c. megújította.[24] A földbirtokos a maga részére biztosított italmérési jogát bérbe is adhatta. Így Podmaniczky Jánosnak 1720 körül voltak ilyen bérbeadott kocsmái.

Ez magyarázza meg, hogy az első telepítések után, aránylag rövid idő alatt, annyira elszaporodtak a kocsmák. A földbirtokosoknak nagy érdeke fűződött ahhoz, hogy a kocsmáit ellássa itallal. Így a Podmaniczky család számadásainak tanúsága szerint maga Podmaniczkyné 1719. évben kénytelen volt 14 akó bort venni tótfalui termelőktől, amiért 12 forint készpénzt és 5 kila búzát adott, kilánként 1 forint értékben.

Az 1723—1724. évekre vonatkozólag a Podmaniczky család számadásaiban semmiféle bejegyzést sem találunk. Podmaniczkyné, született Osztroluczky Judit abbahagyta szlovák nyelvű bejegyzéseit, Podmaniczky János pedig, úgy látszik, minden feljegyzés nélkül gazdálkodott, így e két évben a gazdálkodásra és méreteire csak következtethetünk, főleg arra, hogy a sörfőzés és a szőlőművelés — ha szerényebb keretek között is —, de már folyt.

Podmaniczky Jánosnak talán nem volt alkalmas embere, aki ezt az írásmunkát elvégezte volna. Pedig erre annál is inkább szüksége volt, mert — bár Heréden, Aszódon és Keresztúron volt már provisora (gondnok, gazda) — a pénzkezelés mégis központilag történt. Erre a célra szerződtette 1725-ben Aszód egyik praeceptorát (tanító, pedagógus),[25] aki a tanításon kívül a szóban levő számadáskönyvet csak úgy mellékesen vezette, de az is lehet, hogy ez volt egyedüli foglalkozása, melyre konvenció ellenében szerződött.

A Podmaniczky család számadásai 1725. évi elszámolás bevezetőjét Podmaniczky János írta magyar nyelven, s ez időtől kezdve vezetése magyar nyelven történt.[26] E bevezetés után következnek előbb a bevételi tételek — elég rendszertelenül —, majd a kiadási tételek, amelyek már rendszerezettebben szerepelnek a számadáskönyvben.[27]

Az 1725. év elszámolása szerint a bevétel 307 forint és 10 dénárt, a kiadás 307 forint és $4^1/_2$ dénárt tett ki. Ezt az elszámolást maga Podmaniczky János ellenőrizte a számadáskönyv 51—52. oldalán és az $5^1/_2$ dénárt „relaxálván eő kegyelmét super omnibus praemissis absolválom és egész számadását pro rata acceptálom", amint ezt a vonatkozó bejegyzés megállapítja.

Az 1725. év bevételei között gyakoriak a szénáért és fűért, továbbá sarlópénzből befolyt jövedelmek, mely utóbbit Libertiny aszódi tiszttartó fizette be a pénztárba 20 forint és 38 dénár összegben. „Bertus uramtól" (aszódi ev. lelkész) — amint ezt a vonatkozó bejegyzés tartalmazza — ló ára fejében 30 forint folyt be.

Az 1725. évben jelentékeny mértékben emelkedett az italokból befolyt jövedelem. Nemcsak kocsmárosok, hanem magánosok is sok esetben vásároltak belőlük. A Podmaniczky család számadásainak 16. oldalán levő feljegyzés szerint az aszódi postamester fia esküvőjére 4 akó sört vásárolt Podmaniczky Jánostól 4 forint és 25 dénár összegben, úgy látszik kedvezményes áron, mert más vásárlók 1 forint és 25 dénárért kapták a sör akóját, a kocsmárosok pedig rendszerint 1 forintért.

Ebben az időben azonban még nem állott elegendő bor rendelkezésre, azért fordultak aztán a sörfőzéshez. A Podmaniczkyaknak Aszódon már 1722. évben volt sörfőzőjük.[28] Saját sörfőzdéjükben nem tudtak elegendő sört főzni, ezért az aszódi és hatvani sörfőzőkkel kötöttek megállapodást bizonyos mennyiségű sör főzésére. Így az aszódi Kocsmáros nevű sörfőzővel első ízben 1725. október 31-től 1726. február 8-ig 5 főzésre, másodízben 1726. február 19-től április 18-ig 7 főzésre, harmadízben 1726. április 27-től június 6-ig 5 főzésre kötöttek szerződést.

Pauber sörfőzővel 1726. június 14-től október 3-ig három ízben 3—8 főzésre, a hatvani sörfőzővel 1726. november 15-től két ízben 5—5 főzésre, Sáfársági János sörfőzővel 1727. áprilistól május 27-ig 11 főzésre, utána még három ízben 7—7 főzésre kötöttek szerződést. Ez a sörfőzés így

tartott 1729-ig. A sört rendszerint saját árpából főzték, de ha nem volt elegendő, e célra vásárolták árpát a helybeli termelőktől is.

A sörszükségletet így aztán Podmaniczky János fedezni tudta, s hogy a borhiányon is segítsen, rávetette magát a szőlőművelésre. Aszódon 1725. év óta intenzíven folyik a szőlőművelés, de ugyanakkor Gödöllőre is járnak aszódi szőlőmunkások munkára, lévén a Podmaniczkyaknak Gödöllőn is szőlőjük; de volt szőlőjük Tótfalun is, mert a Podmaniczky család számadásai szerint szőlőcsőszt tartottak itt. Az 1725. évben azonban még nem termett elegendő bor, mert ebben az évben is — az 1719. évi vásárláshoz hasonlóan — kénytelen volt bort vásárolni tótfalui emberektől 2,— és 2,50 forintos áron.

Az 1726. évi összes bevétel csak 92 forint 90 dénár, a kiadás 89 forint 91 dénár volt. A különbözetet, mint egyenleget a következő évre vezették át. Ez évi számadásban néhány érdekes adatot találunk, amelyet érdemes megemlíteni, így: puskaporra 40 dénárt, nádmézre (vagyis cukorra) 2 forintot költöttek (eddig még ilyen tétel nem fordult elő), perselypénzre („mikor őkegyelme, az úr templomba ment") 4 dénárt adományozott, az aszódi szőlő kapásai és metszői részére 6 forintot, asszonyoknak, kik Tiszántúlra mentek vályogot vetni 23 forintot, szőlőmetsző munkás kétnapi napszámjára 30 dénárt (vagyis egy napra 15 dénárt) fizettek ki. Ezzel szemben egy isaszegi tetőfedőmester részére sörház fedéséért naponként 25 dénárt, vagyis összesen 1 forint 25 dénárt fizettek. Egy font bárányhús 3 dénár volt ebben az időben.

Gyermekruházat szempontjából érdekes megemlíteni, hogy a Podmaniczky gyerekek nadrágjukon és csizmájukon aranyos zsinórzatot viseltek.

Sörfőzéshez még ebben az évben is vásároltak árpát, a saját termés még nem volt elegendő. Sörfőzőnek 8 főzésért 8 forintot fizettek, vagyis minden főzés 1 forintba került.

A bevételi összegeknek több mint fele italokból folyt be. Ebből a váci rév melletti kocsmából 6 forint, a kökényesiből 53 forint, a versegiből 4 forint és 96 dénár, a herédiből 40 forint, a bagi kocsmából 11 forint volt a bevétel.

A kiadási tételek legnagyobb részét a szőlőmunkálatokra fordított összegek tették ki. Közben a sörház részére árpát is vásároltak, a téglavetőben pedig a téglakészítők majd minden hónapban 10 forintot kaptak. A konvenciók is a bevételekből teltek ki, valamint az uradalom részére dolgozó iparosok (kovácsok, lakatosok s egyéb mesteremberek) követelései is, de volt már a Podmaniczkyaknak ekkor konvenciós szakácsa is. Jutott ebből a jövedelemből Szent János napján névnapi kiadásokra 1 forint, más alkalomkor 11½ dénár, majd amikor Podmaniczky János Csikvárra (Csővárra) ment 96 dénár, mely összegekből látható, hogy nem nagyon szeretett magánál pénzt hordani.

Jelentékeny összeget tesz ki a tótfalui emberektől vásárolt bor is. Összesen 30 és 3/4 akó és 11 icce bort vásárolt, melyet csak részben fizetett készpénzzel, a fennmaradó összeget vagy az előző évi és idei summapénzből, vagy egyéb követelésből egyenlítette ki. Mások meg, mint Baróti István is, Podmaniczkyaktól vásárolt ökrök fejében adott bort, de nem írja, hogy hány akót adott érettük és hány ökörért, de a szövegből következtetve legalább kettőnek kellett lennie, s ezen felül még Podmaniczky fizetett neki 2 forint 47 és 1/2 dénárt. Podmaniczky Jánosnak Besztercebányával lehettek szorosabb kapcsolatai, mert onnan hozatott Judit leánya számára könyvet, fia részére pedig clavichordiumot.[29] 1725. november 12-én kökényesi ispánját menesztette Besztercebányára, 21 forintot utalván ki kezéhez. 1726. január 13-án Tabánszky „Gyurka" ment Besztercebányára 3 forint útiköltséggel.[30]

Méneseit Tiszántúlon, Tiszaföldváron tarthatta, s azokra nagy gondot fordított, mert aszódi ispánját több ízben küldte a ménes megtekintésére, amikor 5 forintot utalt ki költségeire és külön 9 forint 80 dénárt a ménes részére szükséges széna megvételére.

Nem találunk utalást azonban sehol arra, hogy a birtokon mennyi gabona volt elvetve, mennyi termett, s azt hogyan értékesítették. A számadáskönyv 46. oldalán csak azt írja, hogy Sáfárnak 1725. június 6-án, mikor Pestre ment búzával, kifizettek 10 forintot. Lehetséges, hogy a gabonából, marhákból és ménesekből befolyó nagyobb összegeket maga Podmaniczky kezelte, amint erre még a későbbiekben utalás történik, ez a pénztárkönyv azonban elveszett.

A gazdasági fellendülés kezdete 1727-ben

A török világ idején a magyar főúr a várakban keresett védelmet, ahonnan legtöbbször csak fegyveres kísérettel merészkedett ki. Még kastélyaikat is úgy építtették, hogy lőrésekkel voltak ellátva, amint Osztrolucky Menyhért 1641-ben Osztrolukán épített kastélya[31] erre jó példát mutat.

III. Károly idején a várak pusztulásra voltak ítélve, így különösen a főurak Pozsonyban, vagy Bécsben építtettek maguknak palotákat és nagy részük ott is lakott.

A Podmaniczkyak és általában a protestáns főurak vallásuk miatt nem sütkérezhettek a király kegyeiben, vidéki, falusi életre voltak kényszerítve és gazdaságaikban fejtették ki minden tevékenységüket.

Ezt a lázas, nagy munkát látjuk az aszódi Podmaniczky kúria körül is, ahol a pénzforgalom egyszerre négy-ötszörösére emelkedett. Ez azután az iparosok és mezőgazdasági munkások légióit hozta mozgásba, a jobb kereset mellett a jólét is emelkedett, amit szemléltetően bizonyít — többek között — a kocsmák nagymérvű szaporodása és az azokban elfogyasz-

tott italok mennyiségének emelkedése. A lakosságnak jutott már italra, s jutott gazdasági eszközök beszerzésére is.

Podmaniczky János 1727. évben anyagilag annyira megerősödött, hogy hozzáfoghatott aszódi, régi kúriája átépítéséhez és kibővítéséhez, amelyen azután az 1727—1729. években a kőművesek és egyéb iparosok egész serege foglalatoskodott. Pesti, váci, aszódi és bagi kőművesek, ácsok, vagy „cimmermányok", asztalosok, vagy „tischjérek" — amint a már többször idézett számadáskönyv nevezi őket — lakatosok és egyéb iparosok foglalkoztak nemcsak a kúria építkezésével, hanem egyidejűleg az aszódi evangélikus templom javításával. Ezenkívül a kertben Podmaniczky János új épületet emeltetett, kriptát építtetett, bővíttette a sörfőzőt, a téglaégetőt, úgy hogy ezek az építkezések, az akkori viszonyok között nagy összegeket emésztettek fel. De nemcsak maga építkezett, hanem mások is, mert Podmaniczky János saját építkezésének befejezése után a téglaégetőt és a tiszaföldvári vályogvetőt továbbra is üzemeltette, sőt bővíttette.

Az 1727. évi bevételek 1118 forint 68 dénár összeggel, a kiadások pedig 1117 forint 51 és ½ dénár összeggel szerepelnek.[32]

A nagyméretű építkezésekhez azután mozgósítania kellett az összes rendelkezésére álló jövedelmeket: így tótfalui halászatból 58 forint, eladott lovak árából 156 forint, a kisváciaknak eladott búzából 150 forint, az aszódi adórestanciák fejében 16 forint, homoki pusztán marhabérek fejében 38 forint 8 és ½ dénár, az aszódi kocsmákból 222 forint 62 dénár, a versegi kocsmából 8 forint, a kisváci kocsmából 26 forint 75 dénár, mester úrtól óborért 6 forint 22 dénár, a keresztúri kocsmából három részletben összesen 59 forint 39 és ½ dénár folyt be. Ez az első eset, hogy a keresztúri kocsma ilyen jelentős összeggel járult a Podmaniczky-pénztár gyarapításához. Az italokból befolyt összes bevétel ebben az évben 505 forint 12 dénárt tesz ki.

Az 1727. évi feljegyzéseknek kiadásokról szóló részét így kezdi a számadáskönyvet vezető praeceptor: „Anno 1727. die 7 May hozzá fogták Pesti Kőmívesek az konyhától nagy Palotáig keresztül által leendő épületnek építéséhez, kiknek munkájának napiai eképen notaltatnak."[33]

Május 7-től a tél beálltáig hétről hétre pontosan vezeti, hogy egy pallér és öt kőművessegéd hány napot dolgozott, s erre az időre mennyi bért fizetett ki részükre. Egy segéd napszámbére ebben az évben 50 dénár, a palléré 70 dénár volt, úgy hogy hatnapi munka esetén, a fentiekben említett hat kőműves fizetése 19 forint 20 dénár volt. Előfordult azonban olyan hét is, amikor nyolc-kilenc segéd dolgozott, s ilyenkor 26—28 forint volt a heti bérük.

A kőművesmunkát nem érintő egyéb kiadások a szóban levő számadáskönyv 56—59. oldalain találhatók. Itt szerepelnek az ácsoknak, téglavetőknek, asztalosoknak, üvegeseknek és kövezőmesternek kifizetett

bérek, továbbá a szőlőmunkások bére, konvenciók, többek között az 56. oldalon a cinkotai evangélikus prédikátornak kifizetett 2 forint is, amely azt mutatja, hogy az 1727. évben a cinkotai lelkész gondozta Keresztúr evangélikus híveit. 1727. december 9-én találjuk az első bejegyzést a számadáskönyv 59. oldalán a keresztúri ácsmunkákra kifizetett 20 dénár összegről! Arról azonban nem tesz említést a számadáskönyv, hogy ezt az ácsmunkát milyen építkezésnél végezték Keresztúron.

Az aszódi rezidencia építése az 1727. évben a következő összegekbe került. A kőművesek az év folyamán kaptak 470 forint 72 dénárt, a számadáskönyv további feljegyzései szerint[34] az aszódi téglaégetők 124 forint 50 dénárt, az ácsok 39 forint 49 és ½ dénárt, az asztalosok 12 forintot, a pesti kőfaragók 53 forint 45 dénárt, az üvegesek 60 forintot vettek fel és mészre 60 forint 5 dénárt adtak ki. Kőművesek az aszódi templom vakolásáért 48 forint, lakatosok 2 forint 83 és ½ dénár, fazekasok 8 forint munkabért kaptak. Az aszódi építkezések összesen 879 forint 5 és ½ dénárt tesznek ki, amelyből a kőművesek 470 forint 72 dénárral, a többi iparos 408 forint 33 dénárral részesült. Ezek a kiadások a legnagyobb részben munkabérből adódnak, de nincs benne a faanyag, deszka, zsindely, kő, vas és egyéb építési anyag ára, amelyeket úgy látszik Podmaniczky János külön egyenlített ki.

Az 1727. év bevételeiből levonva az építkezés költségeit[35] marad az év egyéb kiadásaira 239 forint 62 és ½ dénár. Ebből jutott azután az alkalmazottak konvenciójára, a szőlőmunkások fizetésére, az Árva megyei kaszások részére, Turóc megyéből zsindelyt szállító emberek kifizetésére, „álgyu-porra" (puskapor) 4 forint, sőt jutott még Szent Márton napján pesti trombitások részére is 12 forint (úgy látszik valami ünnepség volt Aszódon ekkor) és az aszódi vachterek (bakterek) „Sz. János napi aprocatiojukért" discretio (jutalom) fejében 54 dénár, meg „az úr Őkegyelme részére templom perselybe" 6 dénár.

De jutott ebből a maradványból az aszódi felcsernek is 1 forint, továbbá sóra 12 forint, váci vásárra 11 forint. De egy tételt sem találunk ebben az évben sem cukorra, sem külföldi fűszerekre, s egyéb kiadásokra, ha csak „az asszony Őkegyelmének" kiutalt aszódi és kartali glandinatióból (makkoltatásból) eredő 65 forint 53 és ½ dénárból nem vásároltak ilyesfélét. Mondhatni, hogy a Podmaniczky család ebben az évben, az építkezések miatt, igen takarékosan élt.

A következő, 1728. év bevételei és kiadásai is jelentékeny emelkedést mutatnak. A számadáskönyv azonban a bevételekről és kiadásokról nem ad teljes képet, mert a nagyobb bevételeket és kiadásokat Podmaniczky maga intézte. Így ez év április 4-én 500 forintot küldött Vácra, melyhez a Podmaniczky család számadásait vezető praeceptor 52 forintot adott az általa kezelt pénzből. A bevételek nagyobb tételeit is Podmaniczky vette át és ezt saját könyvében külön vezette — amit már az előzőekben is

megemlítettem —, s a számadáskönyv vezetőjének csak annyit engedett, hogy a folyó kisebb kiadásokat kifizethesse. Innen van az, hogy a praeceptor által vezetett számadáskönyvben az évi elszámolásoknál a bevétel és a kiadás összegei majdnem mindig azonosak.[36] Így a kőfaragóknak 1728. augusztus 13-án Podmaniczky a saját kasszájából fizetett 50 forintot, s a praeceptor csak kiegészítette 2 forinttal.

Voltak azután olyan búzaszállítások, amelyekért befolyt összegekről a számadáskönyvben semmi adat nincs. Így 1728. szeptember 1-én[37] Kis úr (tiszttartó) és a nótárius, kik búzát szállítottak a budai profont-házba, csak útiköltségre kaptak 1 forintot, de hogy a búzáért kaptak-e valamit, ez a számadáskönyvből nem tűnik ki. Lehetséges, hogy ez Podmaniczky külön pénztárkönyvében szerepelt. Legjobb bizonyíték erre a számadáskönyv augusztus 13-i tétele, mely a téglakészítőknek kifizetett 14 forint 47 és ½ dénárról szól, ahol a praeceptor ezt írja: „Ezen pénz az Úr könyvében két positioba vagyon téve."[38]

Podmaniczky azonban a kisebb költségek, valamint a háztartás és konyhai kiadásoknál nem nyúlt a saját kezelésű, hogy úgy mondjuk, nagy kasszához, hanem a praeceptor által vezetett pénztárhoz, hogy így minden bevett, vagy kiadott dénár nyilván legyen tartva.

Az 1728. évi bevételek a számadáskönyv szerint[39] 1643 forint 61 dénárt tesznek ki. Ennek legnagyobb része ugyancsak a kocsmai jövedelmekből adódott. Aszód 578 forint 50 dénárt, Dengeleg 140 forintot, Keresztúr 150 forint 65 dénárt, Verseg 85 forintot, Vezseny 50 forintot, Kökényes 22 forint 60 dénárt küldött be kocsmai bevételként. Az összes kocsmai bevétel 1026 forint 75 dénárt tett ki ebben az évben. Ezen felül Aszód sarlópénz, censuspénz és egyéb címeken 87 forint és 36 dénárt, Dengeleg summapénz és censuspénz címén 47 forintot, Heréd sarlópénz címén 30 forint 50 dénárt, marhabér címén 12 forint 50 dénárt, Keresztúr censuspénz címén 5 forint 50 dénárt, előző évi summapénz címén 28 forint 49 dénárt, Földvár censuspénz címén 83 forint 33 dénárt, Kökényes adó címén 51 forint 83 dénárt, Kartal sarlópénz címén 9 forint 59 és ½ dénárt, pascuatio címén 20 forintot, Tótfalu summapénz címén 137 forint 21 dénárt fizetett. Az itt kimutatott összegek 1504 forint 42 dénárt tesznek ki, a bevétel többi része egyes kisebb összegekből tevődött össze. A keresztúri census- és summapénz beküldése mutatja, hogy 1728-ban itt már ispán működött.

A már említett 1643 forint 61 dénár évi jövedelemből fedezték a kiadásokat, amelyek a számadáskönyv szerint[40] 1626 forint és 99 dénárra „exurgálnak", mint ahogy itt Podmaniczky János írja saját kezűleg készített összesítésében.

A bevétel legnagyobb részét most is az építkezések emésztették fel, mert az építkezés az 1728. évben is tovább folytatódott, amint ezt a szám-

adáskönyvet vezető praeceptor írja bevezető soraiban: „Anno 1728 die 24 May hozzáfogtak pesti kőművesek Tóth János úr udvara felé új épületnek continuatiojához." A munka május 24-től november 12-ig tartott, a kőművesmunkán átlagosan 4—5 kőművessegéd és egy pallér dolgozott. A segédek fizetése ebben az évben napi 50 dénár, a palléré napi 70 dénár, tehát az előző évivel azonos összegű volt, melyet csak október vége felé és november hónapban szállítottak le a segédek esetében 45, a pallérnál pedig 65 dénárra. Rossz idő esetén csak azt az időt fizették, amikor dolgoztak.

A kőművesmunkák kiadásait a számadáskönyv[41] pontosan mutatja. Az 1728. év folyamán a kőművesek részére kifizetett munkabérek 445 forint 34 és ½ dénárt tesznek ki. A számadáskönyv további feljegyzései szerint[42] az egyéb iparosok a következő összegeket vették fel: ácsok 37 forint 86 dénárt, asztalosok 31 forint 5 dénárt, téglakészítők 136 forint 85 dénárt, a lakatosok 15 forintot, a kőfaragó 88 forintot, a fazekas-kályhakészítő 17 forintot, a képíró 8 forintot. Az isaszegi épületen a kőművesmunka 32 forint volt. Az egyéb iparosok itt felsorolt munkabére 365 forint 76 dénárt tesz ki, melyhez hozzátéve a kőművesek bérét, 445 forint 34 és ½ dénárt, az iparosok részére összesen 811 forint 10 és ½ dénárt fizettek ki. Építési anyagért 168 forint 80 dénárt fizettek ki, melyet a munkabérekhez adva az építkezés az 1728. évben 980 forint 10 és ½ dénárba került.

Ezzel szemben elenyésző volt a szőlő- és egyéb földmunkákra fordított összeg. Az egész évi szőlőmunkálatok 57 forint 21 dénárt tettek ki éspedig az aszódiak, valamint a gödöllőiek együttvéve. Fűkaszálás 4 forint 50 dénárba került. Az összkiadásokból, 1626 forint 99 dénárból levonva az építkezési és mezőgazdasági kiadásokat, a gazdaság egyéb kiadásaira 585 forint 18 dénár maradt. Ebből az összegből nem lehetett még ebben az időben sem főúri házat vezetni.

A Podmaniczky-ház valósággal nyárspolgári életet élt ekkor, ahová könnyen bejuthatott bárki. Diákoknak egy év alatt legalább harminc esetben adott 1—1 máriást. János napján nemcsak a kántor és a diákok köszöntötték fel, hanem még az éjjeli „Wachter"-ek is. A tanító verseket „concipialt", melyekért 4 forint discretiot (jutalmat) kapott. Gál napján meg a „diákok komédiát tettek Jánoskának",[43] melyért nekik 2 forint 30 dénár discretio járt. Bejutottak a házba még a vándorló német hornisták (trombitások) is, kik a családnak „musicat" adtak, 3 forintot kaptak érte. Máskor meg németek „külön komédiát producallak" melyért 1 forint 98 dénár járt ki nekik.

Gondolt azonban Podmaniczky János gazdaságának feljavítására is. Így lóállományának nemesítésére a megyétől kért és kapott ményt, „tyukfiakat" (csirkéket) vásárolt, palántát vett, kereskedőktől „gálickövet" (rézgálicot) szerzett a szőlők permetezésére.

Kissé jobb életmódra enged következtetni, hogy aszúbort vásároltak 30 forintért és 8 icce halcsikot[44] vettek 48 dénárért. Vácról citromot, majd kormos almát hozattak, de vettek 200 fej káposztát is 4 forint értékben.

Meg kell még jegyezni, hogy az 1728. évi bevételek írását Podmaniczky János maga vezette végig „Introitus et perceptio anni 1728" címen, s hogy ez saját kezű írása volt, meggyőznek róla ilyen kitételei: „Tiszitartómtul a csikók arabul."

Ekkor is megesett, hogy pl. a tiszttartó 1728. év júniusában kapta meg előző évi konvencióját, 26 forint 82 dénár összegben.

Az 1729. év gazdálkodása

Ez az év a gazdasági élet nagyobb fellendülését hozta. Az egyes birtoktestek nagyobb befizetéseket eszközöltek, ami azok gazdasági megerősödésének jelét mutatja. Ezekre a befizetésekre szükség is volt, mert az aszódi építkezések tovább folytatódtak. A számadáskönyvet vezető praeceptor ezt következőleg vezeti be: „Anno 1729. die 9 May hozzá fogták Pesti kőművesek Aszódi residentialis-ház épületének continuatiojához ennyi munkás, s ennyi fizetés mellett mindennap dolgozván."

Amint a számadáskönyvből kitetszik,[45] a munkások hetenként rendszerint 5 napot dolgoztak, a 6. nap úgy látszik utazással telt el. De voltak 6 napos munkahetek is. Május és június hónapban csak 2—3 kőműves dolgozott, amikor napi bérük egyenként 50 dénár volt. Júliustól szeptemberig egy pallér és öt kőművessegéd dolgozott. A pallér bére ebben az évben csak 60 dénár volt naponként. A kőművesmunka október 24-ig tartott. A hetenként pontosan vezetett munkások számát és munkaidejét is feltüntető kimutatások összegezése után a rezidenciális épület kőművesmunkálatai ez évben összesen 230 forint 40 dénárt tettek ki. Minthogy azonban a kőművesek az uradalom kertészét megverték, összevérezték, ezért „az úr Őkegyelme" 6 forint büntetést, fájdalomdíj címén pedig 4 forintot levonásba hozatott, s így ebben a hónapban 10 forinttal kevesebbet kaptak.

A számadáskönyv kiadások rovatában[47] egyéb iparosoknak kifizetett munkadíjak a következők voltak: ácsoknak 23 forint 90 dénár, asztalosoknak 72 forint 35 dénár, a téglakészítőknek 148 forint, a kőfaragóknak 34 forint 20 dénár, a vályogkészítőknek 21 forint 16 dénár, a kriptakészítő kőműveseknek 52 forint 80 dénár, üvegesnek 28 forint, pintérnek 1 forint 78 dénár, a kovácsnak 5 forint 17 dénár. Az építkezéshez elhasznált mész 39 forint 90 dénárba, a zsindely és szög 28 forint 80 dénárba, a lakatok pedig 3 forintba kerültek. E munkadíjakra és anyagokra összesen 457 forint 56 dénárt fizettek ki. Ezt a kőművesek 230 forint 40 dénár keresményéhez adva, az építkezésnél végzett ipari munka 687 forint 96 dénárba került.

A számadáskönyv ez évi kiadásainak összesítése szerint[48] az összes kiadás 1954 forint 68 dénár volt. Ha ebből levonjuk az ipari munka 687

forint 96 dénárnyi összegét, az egyéb kiadásokra 1266 forint 72 dénár marad amely az előző évek figyelembevételével, igen tekintélyes összegnek mondható.

Az előbbiekben közölt kiadásokból a különböző konvenciókra 139 forint 47 és ½ dénár, a szőlőmunkálatokra pedig 136 forint 25 és ½ dénár jutott.

A kiadások fent jelzett összegével szemben a bevétel 1957 forint 68 dénárt tesz ki. E bevételnek java része — az előző évekhez hasonlóan — ismét a kocsmai jövedelmekből került ki. Az aszódi kocsmák 1028 forint 7 és ½ dénárral, a földváriak 14 forint 96 dénárral, a dengelegi 232 forint 16 dénárral, a kökényesi 40 forinttal, a keresztúri kocsmák 161 forint 50 dénárral járultak a jövedelem emeléséhez. Az összes kocsmai bevételek tehát az 1729. évben 1476 forint 68 dénárt tettek ki.[49]

Keresztúr a fent közölt kocsmai befizetésein felül egyéb összegekkel is hozzájárult ebben az évben a nagy kiadásokhoz. Így 1729. augusztus 25-én az előző évi summából 15 forint 20 dénár, sarlópénz címén 3 forint 30 dénár, október 6-án „Kereszturül köles dészmáláskor pro partes percipialtatott" 6 forint 96 dénár, november 3-án „Kereszturiaktul ez idei summa" címén 7 forint befizetést találunk, amely összesen 32 forint 46 dénárt tesz ki.[50]

Keresztúr e nagyobb arányú befizetések ellenében kapott már ebben az évben az uradalomtól bizonyos ellenszolgáltatást. Aszódról küldtek ugyanis munkásokat szőlőültetésre és kapálásra, amely munkálatok fejében április 25-én 6 forint 68 és ½ dénárt, május 15-én pedig 14 forint 26 és ½ dénárt fizettek ki. Keresztúron ekkor kezdődött a szőlők művelése. Az első ültetés valószínűleg a kastélytól délre emelkedő dombon történt, ahol majdnem az 1900-as esztendőkig volt szőlő.

Az 1730. év gazdálkodása

Az 1730. év utolsó volt azok sorában, amelynek bevételeiről és kiadásairól a számadáskönyvben rendszeres feljegyzés készült. E feljegyzés azonban a gazdálkodásról mégsem nyújt hű képet, mert csonkán maradt. A feljegyzés ugyanis február 1-ével kezdődik és november havában már meg is szakad. A számadáskönyvet vezető praeceptor az 1730. évi elszámolások bevezetőjében maga mondja, hatodik éve már, hogy az elszámolásokat készíti és ez év november havában gazdája fiát, Podmaniczky Jánost, mint annak nevelője Pozsonyba kisérte el, s felette — nem tudni meddig — az ottani evangélikus líceumban folytatott tanulmányai során felügyeletet gyakorolt és tanulmányaiban segítette. Farkas praeceptornak tanult embernek kellett lennie, mert latinul írt és fogalmazott, mint ez az 1730. évi kiadások bevezetőjéül írt ékes distichonokból is kitűnik.[51]

A praeceptor nevelőmunkájára nagy szükség lehetett, mert magyar nyelven is írt és beszélt, s így a Podmaniczky gyerekek, kik anyjuk mellett csak szlovák szót hallottak (anyjuk t. i. állandóan szlovákul írt, s valószínűleg beszélt is), s így a szlovák nyelv erős befolyása alatt állottak, az ő vezetése mellett a magyar nyelv használatában gyakorolhatták magukat. De munkáját szükségessé tette még az a körülmény is, hogy a fiú, Podmaniczky János az akkor jobbára német nyelvű Pozsonyban a magyar nyelv állandó használatában gyakorolja magát.

Podmaniczky János is — mint általában ez időben a protestáns főurak — magyarul beszélt, magyar nyelven írt és magyarul vezette, valamint vezettette a szóban levő számadáskönyvet, azért helyezett nagy súlyt rá, hogy gyermekei is magyarul beszéljenek.

A végelszámolásban az összegzés nincs meg, úgy látszik ezt Podmaniczky külön papíron végezte el. Ezért ha a számadáskönyv 1730. évre vonatkozó oldalait összeadjuk, a következő összegeket kapjuk: bevétel: 1451 forint 99 és $^1/_2$ dénár, a kiadás: 1354 forint, a maradvány: 97 forint 99 és $^1/_2$ dénár.[52]

Mint látjuk, Podmaniczky gavallérosan intézte el ezúttal praeceptorával való elszámolását, mert a maradványból Farkas praeceptor 20 forintos konvencióját levonásba hozva, még mindig maradt kb. 78 forintnyi összeg, amit a földesúr bőkezűen elengedett neki.

Az építkezési munkák ez évben befejezést nyertek, ezekre már csak kisebb összegeket fordítottak. Egész éven át csak két köműves dolgozott az épületek befejezésén, ezzel szemben az egyéb iparosoknak jutott jelentékeny összeg: pesti üvegesek 15 forint 46 dénárt, budai órásmester 6 forintot, ácsok 7 forint 5 dénárt, hatvani kerékgyártók 6 forint 95 dénárt, kővágók 30 forintot kaptak, képíró pedig 25 forintot vett fel.[53] Téglaégetésre fordították a legnagyobb összeget, mely 89 forintot tett ki.

Az építkezések befejeztével, mint a legjövedelmezőbb művelési ágra, a szőlőművelésre fordították a legnagyobb gondot. Karókkal látták el azokat, homlitással (bujtatással) pótolták, szaporították a tőkéket, 10—15 embert állítottak be egy-egy munkára. Az aszódi szőlők megmunkálása 54 forintba, a herédieké 4 forint 40 dénárba, a gödöllőié 35 forintba, a tótfaluié 14 forint 38 dénárba, a Báti szőlőé 8 forintba és a Szudié 10 forintba került.

Mint látjuk pénzösszegben ugyan keveset mutatnak e munkálatok, aminek oka azonban abban rejlik, hogy a szőlőmunkások bére rendkívül alacsony volt. Női munkaerő napszámbére 10 dénár, férfié 12—15 dénár volt ebben az évben is.[54] A szőlők értékelését mutatja az is, hogy azok munkálatait Aszód központból irányították, sőt 1729-ben még Keresztúrra is Aszódról küldtek szőlőmunkásokat. Most már arra is törekszenek, hogy csemegeborokat állítsanak elő, így vörös bort és ürmös bort is készítettek.

Gabonatermesztésre vonatkozólag kevesebbet tudunk meg a számadáskönyvből. Terményekből a szemet valószínűleg nyomtatás útján nyerték, éspedig tizedéből. Nyomtató emberektől az árpát rendszerint Podmaniczky vásárolta meg, mert a sörfőzésnél szüksége volt erre.

A gabonát rendszerint vermekben tárolták, melyek ásásában főleg a zsidói emberek voltak ügyesek.[55]

Gabonájából Podmaniczky gyakran adott kölcsön megszorult jobbágyainak — mint erről már a korábbiakban is említés történt —, melyet aztán kamatostul, vagy pedig borban kapott vissza, ami meglehetős magas kamatnak felelt meg.[56] Kenyérgabonáját saját malmaiban őröltette — ilyen volt Aszódon, Heréden és Keresztúron —, de tiszta búzáját Rákoson, vagy Vácott öröltette, minthogy malmai bérbe voltak adva, s őrölésért saját malmában is fizetett, „tíz szaladásért" 2 akó sört.

Szükségleteit leginkább családja eredetének helyéről szerezte be. Épületfát például a turóci tutajosok szállítottak neki, vasat pedig több mázsa súlyban rozsnyói emberek hoztak.

Az életmód javulására mutat az is, hogy Podmaniczky most már gyakrabban utazik, Turócba, az Alföldre, Pozsonyba, Vácra jár el, mely utakra 40—60 forintot utaltatott ki magának. Kártyázásbeli szórakozásának is tud már időt és pénzt áldozni, bár e mulatság nem vált szenvedélyévé. Egyszer 6 forintot, máskor 2 forintot utaltatott ki magának erre a célra, de ha ebből az összegből megmarad valami, azt maga adta vissza a pénztárnak. Emelkedettebb életmódra vall az is, hogy már kávét és fahéjat is vásárolnak.

Podmaniczky János emberbaráti jószívűségét mutatja, hogy főiskolába igyekvő ifjakat segélyezett és a segély meg bőkezűbb volt akkor, ha a kérelmező iskolamesterétől hozott ajánló sorokat. Német muzsikusok, mutatványosok is gyakran fordulnak meg nála, kéregetők se mentek ki üres kézzel udvarából. De kiutalt kisebb-nagyobb adományokat egri és más szerzeteseknek is.

A két pénzbeli jövedelmet hozó foglalkozás: a sörfőzés és a téglaégetés továbbra is virágzott, amire a ráfordított költségekből következtethetünk. A téglaégetőben már nemcsak téglát, hanem tetőcserepet is égettek. Az aszódi épületeket ekkor kezdik cseréppel befödni.

Az 1731—1734. évek gazdasági viszonyai

Mint már az előzőekben említettük, Farkas praeceptornak Pozsonyba távozásával, a ki- és befizetésekről pontosan vezetett feljegyzések megszűntek. A számadáskönyv ettől fogva állandóan kéznél lehetett, melybe a fontos feljegyzéseket bevezették. A pontos könyvelést úgy látszik egy másik könyvben, a „Liber oeconomicalis"-ban vezették, melyre Podmaniczky a számadáskönyv több helyén hivatkozik,[57] s mivel az 512. oldalra is utal, vaskos könyvnek kellett lennie. Ezt a könyvet, amint erre már az

előzőekben is utalás történt, Podmaniczky maga vezette, s benne főleg az egyes gazdaságok ispánjaival történt elszámolások voltak.

A pénzkezelés továbbra is oly primitív maradt, mint eddig volt. A számadáskönyvbe vezették be az egyes konvenciós megállapodásokat, hogy az mindig kéznél legyen, amikor a konvencióra esetleg kifizetések történtek. E megállapodásokat maga Podmaniczky írta be a számadáskönyvbe magyarul, ugyanígy írta utána az általa eszközölt kifizetéseket is. De ha év közben a felesége is tett a konvenciókra kifizetéseket, azokat az „asszony" — amint Podmaniczky a feleségét gyakran nevezi — mindig szlovákul vezette be, úgyhogy ezek vegyesen, magyarul és szlovákul szerepelnek.

Podmaniczky által ez években kötött konvenciós megállapodásokban rendszerint csak a készpénzfizetés szerepel, ruhaneműekről csak annyit ír, hogy azokat a konvenciósok a szokásos mennyiségben kapják. Ezután feltüntetik (hol magyarul, hol szlovákul), hogy mikor és mennyit kaptak pénzben, vagy ruhaneműben.

Az 1731—1734. években Podmaniczky Jánosnak a következő alkalmazottai voltak:[58] Matus gazda és a felesége. A gazda készpénzben 8 forintot és egy clavichordiumot kapott 5 forint értékben.[59] Összesen 13 forint volt pénzbeli konvenciója, melyhez aztán ruhanemű járult: mente (két évre) 3 forint értékben, dolmány 3 forint értékben, csizmát és nadrágot „in natura" kapott. További alkalmazottai voltak: Malej nevű méhész, Budinszky béres, Podolini dengeleg méhész, Bujtár István kondás, kinek konvenciója pénzben 7 forint és a szokott ruhanemű. Andresz nevű aszódi kertésznek évi konvenciója 30 forint és egy akó sör. 1732-ben a keresztúri Hansing nevű kertész konvenciója 10 forint pénzben, kenyérnek 17 kila búza, két akó sör, egy pint vaj, leguminákból[60] egy-egy negyed, egy hizlalni való ártány, egy pár új csizma és egy pár fejelés.

További alkalmazottja volt még: szakács 25 forint fizetéssel, béres, juhász, kocsis és kondás. Ezenkívül külön konvenciót kaptak a téglaégetők. Az 1732. évben 38 000 téglát és több ezer tetőcserepet égettek ki.

Amint látjuk az előzőekből, csak a keresztúri kertész konvencióját állapították meg Aszódon, a többi alkalmazottakét valószínűleg a keresztúri ispán önállóan intézte.

Ezen felül csupán a keresztúri malom építési költségeit fizették Aszódról. 1732. évben ugyanis a keresztúri molnár kezéhez az új malom építési költségeire történt kifizetés, éspedig augusztusban 10 forint, októberben 12 forint és 1733. januárjában 6 forint, összesen 28 forint.[61]

Konvenciót kaptak a sörfőző alkalmazottai is, minthogy a legtöbb jövedelmet biztosító foglalkozás a sörfőzés volt ekkor.

A számadáskönyv közli az egyes kocsmákba szállított italneműek mennyiségét, amelyből kitűnik, hogy ebben az évben bort csak igen keveset szállítottak az egyes kocsmákba, de annál több sört küldtek szét.

Így Aszódra csak 12 hordó jobb minőségű bort küldtek, iccéjét[63] 7 dénárral számítva és 3 hordó bort, iccéjét 6 dénárjával. Kimértek ugyanott még 228 icce seprűbort is, iccéjét 6 dénárral számítva. A számadáskönyv nem tartalmaz azonban semmiféle feljegyzést arra vonatkozóan, hogy ez a seprűbor milyen volt és hogyan készült. Valószínűleg a borseprűt zacskóba rakva kipréselték, s az ebből nyert bort, többszöri lefejtés után élvezhetővé tették. Aszódon kívül még csak a herédi kocsma kapott bort, éspedig egy hordót 7 dénáros, egy hordót 3 polturás[64] és egyet meg 4 cruciferes (talán a német kreuzer fordítása lehet) áron, mely utóbbiak valami olcsóbb borfajták lehettek.

Annál több sört szállítottak azonban ezekbe a kocsmákba. Így az aszódi vendégfogadóba 20 akó sört, Herédre 59 akót, Kökényesre 50 akót, Bagra 13 akót és Versegre 6 akót vittek. Lehet, hogy a kocsmárosok borszükségletüket esetleg helyben szerezték be, de az is lehet, hogy az 1731. évi rossz szőlőtermés miatt nem szállíthattak bort ezekbe a kocsmákba.

Mint a megmaradt kimutatásokból láthatni, a keresztúri kocsmákba az 1731—34. években se sört, se bort nem szállítottak az aszódi uradalomból, azok úgy látszik más helyről szerezhették be italszükségletüket.

Podmaniczky Jánosnak a számadáskönyvben közölt kimutatása[65] szerint nem sok bora termett az 1731. esztendőben. E szerint az aszódi majorságban 8 és $^1/_4$ urna fehér bor és 16 urna vörös bor termett. Az aszódi dézsma bor, továbbá a pénzen szedett és az adósságok fejében beszedett bor 53 és $^3/_4$ urna volt, amit egyenesen a kocsmákba szállítottak. A herédi majorságban összesen 30 és $^1/_2$ urna bor termett. A dengelegi dézsma bor 13 és $^3/_4$ urna volt, a gödöllői szőlőben pedig összesen 3 urna fehér és 5 urna vörös bor termett. Tótfaluban termelt, részint vásárolt ürmös bor mennyisége 12 urna volt, tiszta bor pedig 15 urna. Ugyaninnen vásároltak még 27 urna bort. Aszódon a Vinári szőlőkben termett $3^1/_4$, a Szudi szőlőkben $3^1/_2$ urna bor. Sáriban pénzen vásárolt bor 22 és $^1/_4$ urna volt. Gyöngyösiek kedveskedése (úgy látszik adományuk) 2 urna, petényi bor 3 urna, dengelegi 3 és $^1/_4$ urna, új borral vegyített óbor 3 és $^3/_4$ urna. Az egész borkészlet tehát 225 urna volt ebben az évben. Ha a felsorolt szőlőterületeken csak ennyi bor termett, az 1731. évi termés meglehetősen rossznak mondható.

Ezért aztán Podmaniczky pontosan vezette a borbeli „restantiariusok" (adósok) névsorát, a kölcsönadott bor, vagy búza, esetleg pénzbeni kölcsön után kikötött borbeli kamatokat. Ezek között előfordulnak például ilyen bejegyzések: „Povedék és veje vettek kölcsön 5 akó bort, erre adták 4 és $^3/_4$ akót, azért még restalnak 2 és $^1/_4$ akóval." Tehát 5 akó kölcsön bor után 2 akó kamatot számított. Avagy a következő bejegyzés: „Bódy özvegyének adtam ura temetésére 1 akó sört, ezért ígért jövő szőretre 1 akó bort." Tekintettel arra, hogy a bor ára még egyszer akkor volt ebben az évben, mint a söré, ez 100 százalékos kamatnak felel meg. Vrak

György pedig kölcsönvett 2 urna bort, visszaadott 2 urnát, a feljegyzés szerint „restal ½urnával", ami 25%-os kamatnak felel meg.

Ezzel szemben Aszódon a Szudi dűlőbeli szőlő munkálatai 20 forintba, a Vinári szőlőé 22 forintba, a kökényesi szőlők művelése 48 forintba került, úgyhogy a termés alig fedezte a művelési költségeket. Az 1732. évben a szőlőművelés költségei a következők voltak: Szudi szőlő 20 forint, Vinári szőlő 20 forint, gödöllői szőlő 16 forint 80 dénár, a tótfaluié 49 forint 5 dénár.[66]

Amint az előzőekben már említettük, a keresztúri kocsmák se bor-, se sörszállítmányokban nem részesültek, s a keresztúri szőlők művelésére egyetlen dénárt sem költöttek. Keresztúr ebben az időben úgy látszik ezen a téren önállóan működött.

A földesúri bevételekről csak az 1732. évben találunk a számadáskönyvben bejegyzést, éspedig Mindszenten dézsmaként befolyt 92 kila búza, 132 kila zab, 6 kila borsó és 11 kila árpa. Kisfaludon ugyanekkor 73 és ½ kila búzát dézsmáltak.

Podmaniczky János fáradhatatlanul tevékeny ember volt, aki nem nyugodott meg elért babérjain, hanem mindenkor újabb és újabb célokat tűzött ki maga elé. Alig fejeződtek be a „palota" (amint ezt a számadáskönyv többször nevezi), a sörfőzőház és a téglaégető építkezései, az 1732. évben újabb építkezéshez fogott. Nemcsak a keresztúri vízi- és aszódi szárazmalmot építtette meg, hanem a rezidencia mellett 6 öl hosszú és 2 öl széles pincét építtetett, s mi több, megállapodott az aszódi ev. templom építkezésére nézve is. A bemutatott tervrajz alapján a templomhoz egy torony megépítésére kötött szerződést Herb Tamás mogyoródi ácsmesterrel. E szerint fizet a mesternek készpénzben 80 forintot, húst fontban 20-at, búzát kilában 20-at, bort akóban 4-et sört akóban kettőt és sót fontban 50-et. Így kapott tornyot az aszódi ev. templom.

Mint láthatjuk, az építési költségek legnagyobb részét terményben fizette az építtető, Podmaniczky János.

Ugyanebben az időben kötött megállapodást a földvári szárazmalom megépítésére nézve is.

Nem érdektelen összevetnünk ezt a Podmaniczky—Herb Tamás-féle építési szerződést Osztroluczky Menyhértnek Arcz Ábrahám selmecbányai kőművesmesterrel 1641-ben kötött szerződésével, amelyre már az előbbiek során történt utalás,[67] és amelyet Divald Kornél idézett művében közöl.

Mint ahogyan az aszódi ev. templom építője, úgy az osztrolukai kastély építője — az idézett szerződés szerint — járandósága legnagyobb részét terményben kapta. Pedig Divald Kornél szerint a XIII. század második felétől kezdve készpénzzel fizettek. Aszódon mégis 1732-ben Herb Tamás szinte az egész járandóságát (80 forint készpénztől eltekintve) termményben kapta. A fizetés e patriarkális módjának új életrekeltése — ír-

ja Divald Kornél — az akkori nyomaszló gazdasági viszonyaink folyománya volt, amelyek a szakadatlan háborúkban és bizonytalanságban gyökereztek.

Ám a XVIII. század első fele Pest megyében, a Podmaniczky-birtokon is fokozatos gazdasági felemelkedéssel járt, a földbőség lehetővé tette a nagymértékű állattartást a földművelés egyre nagyobb területekre való kiterjesztése mellett is, az előbbi aránya csak lassan csökkent az utóbbi javára. Az 1760-as évekig még nincs nyoma ezen a területen a zselléresedésnek sem, Pest megye jobbágy-parasztsága nagyobb mértékben még csak ezután differenciálódik.

Egészében véve — a megelőző két évszázadhoz képest — ez az időszak gazdaságilag-társadalmilag vetette meg az újkori Magyarország alapjait, úgyis, hogy már méhében hordta a századvég politikai-társadalmi kérdéseit, feszültségeit és a XIX. századi magyarság hatalmas küzdelmét, hogy ismét kezébe vehesse saját sorsának és hazájának irányítását.

JEGYZET

1. A továbbiakban a Podmaniczky család számadásai megjelöléssel említem a család gazdasági naplóját (pénztárkönyvét) 1719—1734-ig terjedő időre vonatkozóan. A könyv alakú kézirat 371 oldal terjedelemben maradt ránk, az egyes oldalak 9,5×32 cm nagyságúak. A Vigyázó és Podmaniczky családok elpusztult levéltárában a 2. V. 4. 669. jelzetet viselte. A számadáskönyvet jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia kézirattára őrzi: K 21/1975. naplószám. — A számadáskönyv szlovák nyelvű szövegrészei a korabeli szlovák hivatalos írásbeliség tipikus jegyeit viselik magukon, azaz erősen bohemizáltak. Összefüggő szlovák szövegek a számozatlan 1—2., a számozott 1., 11., 13., 14., 52., 35., 46—47., 173., 181—183., 205—206., 225—226., 235., 253—255., 261., 271—272., 285—287., 295—297., 309—311., 323—324., 335—337., 353—356., 359—362., 365—368., 369—371. oldalakon találhatók.
2. A kila régi gabonamérték, amely különösen a Balkánon, Kis-Ázsiában és Egyiptomban volt használatos. Konstantinápolyban például 1 kila egyenlő volt 36,09 literrel. Hazánkban a kilát 60 literrel számolták.
3. A tönköly, vagy tönkölybúza, a búzafélékhez tartozó kalászos növény, tehát nem külön növényféleség, hanem a búza nemzetség egyik fajtacsoportjának az elnevezése. A közönséges búzától abban különbözik, hogy kalásza hosszú, vékony, laza, magja háromélű, hüvelyétől nem válik el és csak koptató malomban lehet a pelyvától elválasztani. Elő-

nye, hogy a talaj és az éghajlat iránt kisebb az igénye, mint a közönséges búzának, lazább talajon is megterem és nem dől meg. A tönköly ma már kivesző gabonaféleség, ami érthető, mivel felhasználása körülményesebb, keményítő értéke pedig kisebb a búzáénál. — A Gödöllői Agrártudományi Egyetem 1961. július 13-án kelt levele szerint.

4. Podmaniczky Jánosné szül. Osztroluczky Juditnak ugyancsak fennmaradt 1755. évi végrendelete szerint Osztroluczky eredetű birtok; az az házassági hozomány volt: Keresztúr, Aszód, Kartal, Varsány, Mindszent, Verseg, Heréd, Gombás, Hatvan és Kökényes. A végrendelet jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában található.
5. Osztroluczky Judit végrendeletében pusztákként szerepelnek.
6. Turák kis értékű magyar pénz a XVII—XVIII. században, amely 4 garasból (20 dénárból) állt.
7. A Podmaniczky család előzőekben idézett számadásainak 181. oldalán.
8. Uo. 182. old. Egy rőf hossza 0,77756 méter volt.
9. Uo. Valószínűleg karasia anyagról van itt szó. Ezt kapták általában szegődményük fejében a XVII—XVIII. században a kulcsárok, sáfárok, szakácsok, pékek stb. Ezt az anyagok gyártási helyéről, a Suffolk grófságbeli faluról „kersey"-nek nevezték, amely magyarul karasiának hangzott. Olcsóbb anyaga és egyszerűbb kikészítése miatt jóval olcsóbb volt, mint az angol posztó, vagy fájlondis („fein londisch"), „finom londoni". A karasiát a XVII. század végén már itthon is gyártották Szakolcán és Modoron. Endrei Walter—Makkai László: A fájlondis és a karasia. Élet és Tudomány, 1963. március 24. 355—356. Más forrás szerint a karazia olasz eredetű posztófajta, olasz neve caresia, török iratokban „magyar karazia" is előfordul. Fekete Lajos—Káldy Nagy Gyula: Budai török számadáskönyvek. Bp. 1962. 651.
10. Uo. 182. old. A Podmaniczky család számadásaiban.
11. Uo.
12. Uo.
13. A Podmaniczky család számadásai, 370—371.
14. Podmaniczky János 1718-tól 1786-ig élt és felesége Kisfaludi Zsuzsanna volt. Doby Antal: Podmaniczky család. Bp. 1901. 27.
15. Orczy Lőrinc lovasgenerális, a megújhodás korának költője, Tarnaörsön született 1718. augusztus 9-én. 1741-től katona és részt vett Mária Terézia különféle hadjárataiban, 1767-ben Abaúj megye főispánja lett. A fiatal írónak atyai jó barátja és támogatója volt. Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Bp. 1958. 205—206.
16. Podmaniczky Judit 1716-tól 1755-ig élt. Doby Antal i. m. 49.
17. A Podmaniczky család számadása ezt a mértékegységet „mitovnicská"-nak említi, amely afféle vámedény lehetett, amelyet malmokban hasz-

náltak, és ami egyenlő volt a magyar „fertállyal", azaz 30,76 kilogramm.

18. Podmaniczkyné a szóban levő számadáskönyvben vegyesen számol rénes (rajnai) forintban, tallérban, máriásban, garasban és turákban. Podmaniczky János és írnoka azonban mindenkor csak forintban és dénárban számol.
I. Lipót 1659. évi I. t. v. 72. cikkelye szerint 1 forint egyenlő 100 dénárral, 1 garas egyenlő volt 5 dénárral, 20 garas pedig 1 forinttal. A 3 krajcáros, vagy 5 dénáros garas egyik oldalára Szűz Mária képe, másik oldalára I. Lipót arcképe volt metszve, ezért nevezték máriásnak. A tallér értéke $1^1/_2$ forint volt. A magyar, vagy arany forint értéke 120 dénár volt, ezért azt kurta forintnak is nevezték. A kétféle forintot III. Károly 1723. évi II. decretum 68. cikkelye egyeztette össze. Borovszky Samu: Pest vármegye monográfiája. Bp., 1910. I. 177.

19. A tönkölyt l. a 3. jegyzetben.

20. A burgonyát Magyarországra 1654-ben hozták be, ekkor még mérges növénynek tartották. Megkedveltetése hosszú időbe került, termesztésének kezdete csak a XVIII. század végére tehető. A Felvidéken 1760 körül kezdik termeszteni. D. Láng Géza: Növénytermesztés. Bp., 1961. 182.
A tengeri hozzánk Olasz- és Törökországon át jutott el (innen a népies neve: törökbúza), a XVI. század végén és a XVII. század elején már termesztették szórványosan. Először inkább az ország déli részein próbálkoztak vele. Debrecenben már 1715-ben rendszeresen művelik, a gödöllői uradalomban 1735-ben is csak kerti veteményként szerepel. Dél-Dunántúlon már 1720-ban tizedet fizetnek utána, míg a Felső-Tisza vidékén, a termelés előmozdítása érdekében, még a XVIII. század második felében is tizedmentes. Dr. Láng Géza i. m. 113. és Kertészeti Lexikon. Szerkesztette: Muraközy Tamás. Bp., 1963. 552. Balassa Iván: A magyar kukorica. Néprajzi tanulmány. Bp., 1960. 40.

21. **A Podmaniczky család számadásai. 295.**

22. A Podmaniczky család számadásai. 296.

23. A jobbágyok Szent Mihály napjától karácsony napjáig, illetve Szent György napjáig mérhettek bort. I. Ferdinánd 1550. évi (XIII.) decretum 36. cikkelye. Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1526—1608. évi törvénycikkek Millenniumi emlékkiadása. Bp. 1899. 267—277.

24. III. Ferdinánd 1655. évi (IV.) decretum 31. cikkely 2. §-a ezt a kérdést a következőkben szabályozza: „Továbbá a parasztok közt dívó bormérés határidejére nézve, megújítják az 1550. 36. cikkelyt, akiknek (valamint idegeneknek is) hatalmaskodás büntetése alatt, tiltva legyen a bormérést az ott megállapított határidők után a földesurak ellenében bitorolni." Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár

1603—1657. évi törvényeikkek. Millenniumi emlékkiadása. Bp., 1900. 604—605.

25. Publicus praeceptor, ún. köztanító.

26. A bevezető szó szerinti szövege a következő: „Anno 1725. Néminemű particularis Proventussoknak (amelyeket Praeceptor úr kezeibe assignaltattam ad erogandum) Specifica constantiaja." Mint látjuk, az akkori magyar szövegben csak a kötőszók és a ragok magyarok, de a szavak latinok. A fent közölt szöveg mai magyar nyelven a következőképpen szólna: Részletes kimutatása némely részleges jövedelmeknek (melyeket tanító úr kezébe jelöltem ki elszámolásra). A Podmaniczky család számadásai. 15.

Takáts Sándor is megemlékezik a XVIII. század magyartalan nyelvezetéről: „Tudott dolog — mint írja —, hogy a XVI. század tiszta magyar nyelve a XVII. és XVIII. században mennyire megromlott. A latin nyelv hivatalos lévén, férfiaink még ha magyarul írtak is, egész sereg latin szót és latinizmust kevertek a magyar szövegbe." Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. Bp., 48.

27. A szóban levő bevételek a számadáskönyv 15., 16. és 17. oldal elején, majd a 27. oldalán és a 31. oldal elején, továbbá a 37. és 41. oldalán találhatók, amelyeket az 51. oldal összegezése sorol fel. A kiadási tételek a 45—51. oldalon következnek, amelyekről az 51. oldalon találunk összesítőt.

28. A Podmaniczky család számadásai szerint Podmaniczkyné 1722. évben csizmát vett egyik sörfőzőjének, amint ezt már említettük.

29. Clavichordium, vagy clavichord billentyűs hangszer volt, a zongora őse. A billentyűk azonban nem kalapácsot mozgattak, hanem halcsontot, madártollat, vagy vesszőcskét, a billentyűk megérintésére ezek pengették meg a húrokat. Ádám Jenő: A muzsikáról. 267.

30. A Podmaniczky család számadásai, 104. és 105. oldal.

31. Osztroluczky Menyhértnek a selmecbányai Arcz Ábrahámmal 1641. április 20-án kötött szerződése szerint: „Az kőfalnak magassága fundamentummal együtt hatodfél öl, ehhez valamennyi lövőlyuk... kivántatik, azzal tartozom majd megesináltatni." Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1927. 205—206.

32. A bevételek a Podmaniczky család számadásainak 184—186. és 195. oldalain, a kiadások a 187—194., valamint az 56—59. oldalain, az összes kiadások pedig a 195. oldalon levő összesítőben szerepelnek.

33. A Podmaniczky család számadásai. 187. oldal.

34. A Podmaniczky család számadásai. 56—59. oldal.

35. Az 1118 forint 68 dénár összes bevételből levonva a 879 forint 5 és ½ dénár építkezési költségeket, maradt a többi kiadásokra 239 forint 62 és ½ dénár.

36. 1727. évben az egyenleg például 1 forint 16 és $^1/_3$ dénár volt.
37. A Podmaniczky család számadásai. 72. oldal. Az itt talált feljegyzés szerint 1 máriás 28 és $^1/_2$ dénár, a 73. oldal szerint 1 kila búza ára 75 dénár volt.
38. A Podmaniczky család számadásai. 69. oldal.
39. A Podmaniczky család számadásai. 61—64. oldal.
40. A Podmaniczky család számadásai. 75. oldal.
41. A Podmaniczky család számadásai. 195—202. oldal.
42. A Podmaniczky család számadásai. 65—75. oldal.
43. Podmaniczky János az itt szereplő Podmaniczky János fia volt.
44. Halesik, a réti csík népies neve.
45. A Podmaniczky család számadásai. 207—213. oldal.
46. Ugyanekkor a szőlőmunkások napi bére csak 15 dénár volt.
47. A Podmaniczky család számadásai. 81—96. oldal.
48. A Podmaniczky család számadásai. 97. oldal.
49. A Podmaniczky család számadásai. 76—80. oldal.
50. A Podmaniczky család számadásai. 78—79. oldal.
Ezek az oldalak másolatban szerző, Rákoskeresztúr története, II. rész. Bp., 1974. XIX. számú mellékletén láthatók.
51. „Jam sequitur Sextus quo nummos percipio, annus
Fac. Tibi Christe meus se proebet hicce labor.
Sit quoque grafus Hero, quo Servo Sat sibi vero
Ex animo faveat, dicere et Erigere queat."
52. A szóban levő bevételek a Podmaniczky család számadásaiban a 93—101. oldalon találhatók, a kiadási tételek pedig a 103—112. oldalakon következnek. Az összesítésnek — mintegy 250 év után történt — elkészítése után. 97 forint 99 és $^1/_2$ dénár egyenleg mutatkozik.
53. A számadáskönyv „képírónak" nevezett személyisége — aki a Podmaniczky-uradalomtól 1728. évben 8 forint és az 1730. évben, a számadáskönyv 104. oldalán 5 és a 109. oldala szerint 20 forint „konvenciót" kapott — minden valószínűség szerint, a barokk portréfestészet kiváló képviselője, Mányoki Ádám (1673—1757) lehetett, aki 1707-től II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari festője is volt, 1724-től 1731-ig dolgozott ismét Magyarországon, s ekkor a Rhédeyek kiskartali és a Podmaniczkyak aszódi kastélyában arcképeket festett. Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1927. 215. — A művészettörténet számon tartja Mányoki Ádámnak Podmaniczky Jánosról és feleségéről készített portréit, amelyek jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában vannak. — Doby Antal pedig művében (Podmaniczky család. Bp., 1901. reprodukcióban közli Podmaniczky János és neje, Osztroluczky Judit arcképeit, amelyeket Mányoki Ádám készített.

54. Lásd a 47. jegyzetet.
55. A Podmaniczky család számadásai. 111. oldal.
56. A Podmaniczky család számadásai. 105. oldal.
57. A Podmaniczky család számadásai. 260. oldal.
58. A Podmaniczky család számadásai. 246., 247. és 257. oldal.
59. Valószinüleg a fia számára korábban vásárolt clavichordiumról van itt szó.
60. Leguminák alatt bab, borsó és lencse értendő.
61. A Podmaniczky család számadásai. 7. oldal.
62. A Podmaniczky család számadásai. 19—21. oldal.
63. 1 icce = 2 meszely = 0,71 liter.
64. Poltura, kis értékű magyar pénz a XVII—XVIII. században.
65. „Anno 1731. Isten áldásábul lött úgy készpénzben szedett kevés bornak laistroma." A Podmaniczky család számadásai. 325—326. oldal.
66. A Podmaniczky család számadásai. 327. oldal.
67. Lásd a 31. jegyzetet.

János Bartók† (überarbeitet von Lajos Horváth):

ANGABEN ZUR WIRTSCHAFTSFÜHRUNG VON JÁNOS PODMANICZKY 1719—1734

Am Ende des zweiten Weltkrieges gelang es, ein Wirtschaftstagebuch aus dem zerstörten Archiv der Familie Podmaniczky zu retten, das aus der Zeit von 1719 bis 1734 viele interessante und wertvolle Angaben enthält und die Grundlage für die vorliegende Studie bildet.

Die Podmaniczkys waren bedeutende und typische Repräsentanten der Barock-Gutsherren in dem von der Türkenherrschaft befreiten und nach dem Kuruzenkampf bewußt besiedelten Komitat Pest. In ihrer Wirtschaftsführung wird der fortgesetzte Kampf um eine zeitgemäße Wirtschaft, um das gutsherrliche und bäuerliche Leben auf dem wiedergewonnenen ungarischen Boden deutlich, dessen historisch gegebene Grundlagen am Anfang des 18. Jahrhunderts die Wüstungen bildeten.

Im 18. Jahrhundert wurden die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Fundamente des neuzeitlichen Ungarns gelegt, denn einerseits trug das Ende des 18. Jahrhunderts die politisch-gesellschaftlichen Spannungen schon in sich und brachte andererseits der den langen Kriegen folgende langandauernde Frieden dem Land, dem Volk und der herrschenden Klasse Wachstum, Stärkung und die Annäherung an das Niveau der anderen Nationen Europas.

HORVÁTH LAJOS:

A Galga mente településeinek pecsétjei 1510—1855

A pecsét lényege, hogy a vele ellátott oklevelet, ügyiratot hitelessé teszi, így van ez akkor is, ha a különböző szervek, intézmények és személyek pecsétjeinek hitelességi köre és foka egymástól eltérő.

Werbőczy szerint: „Hiteles pecsétjük van a fejedelmeknek, az ország rendes bíráinak, valamint a káptalanoknak és konventeknek... Ezen kívül a városoknak és mezővárosoknak is van ilyen királyoktól és fejedelmektől nyert hiteles pecsétjük, melynek az előttük fennforgó és közöttük felmerülő tényekre és dolgokra nézve teljes ereje van."[1]

Werbőczy felfogása szerint, sem a középkori jogi közgondolkodás szerint, nem rendelkeznek hiteles pecséttel a községek és magánszemélyek, annak ellenére, hogy ezek pecséthasználata már spontán módon jócskán elterjedt a XVI. század elejére. A jelenleg ismert legrégibb magyar köriratú pecsét Vámos faluból való 1487-ből, de latin feliratú magyar községi pecsétet még korábbról is ismerünk.[2] A községi pecsétek valójában a megyei pecsételnél is előbb jelentek meg a gyakorlatban, ugyanis a megye főtisztviselői évszázadokon keresztül magánpecsétjeiket használták megyei hivatali gyakorlatukban is. Erre természetesen a községi vezetőknek nem volt lehetőségük, hiszen magánpecséttel nem rendelkeztek, jobbágyok lévén, mégis a XVIII. században Sopron megyében ritka példát arra is találunk, hogy a községi pecsét mellett feltűnik a bíró, a törvénybíró stb. magánpecsétje is.[3] A legrégibb magyar megyei pecsét Somogyé 1483-ból, ezt követi Hunyad megyéé 1526-ból.[4]

Pest megye községei és városai is használtak pecsételet már a XVI. században, talán már a mohácsi katasztrófa előtt is, ezek nyilván elvesztek, megsemmisültek a török hódítás első évtizedeiben és a tizenöt éves háborúban (1593—1606). Jelenleg csak XVII. századi községi és városi pecsételet ismerünk erről a területről. Mint látni fogjuk Tura 1510-es évszámot viselő pecsétje (1, 2) semmi esetre sem származhat a XVI. század-

ból, pedig ez a legkorábbi évszám, ami Pest megyei községi pecséten található.[5]

Mivel a megyéket testületi pecsét használatára csak I. Ferdinánd 1550. évi decretuma kötelezte, a megyei pecsétek valójában ezután terjedtek el általánosan. Pest megyének, mint communitasnak I. Lipót 1659. évi decretuma szerint mindenkori főispánja a nádor, ez alkalomból készittetik el a megye új testületi pecsétjét, melyen sziklás hegy tetején oroszlán áll, hátsó lábait szétvetve, a mellső jobb lábával koronát, a ballal arany almát tart.[6]

A Galga mente pecsétjei vizsgálatának kerete és korlátai

A Galga mente egységes természeti-történeti tája településeinek pecsétjei gyűjtésünk és vizsgálódásunk tárgya. Mostanáig csak Sopron megye településeinek, intézményeinek pecsétgyűjteményét publikálták, a szaporodó helytörténeti irodalom azonban nem mulasztja el a pecsétek vizsgálatából nyerhető történeti, művészettörténeti stb. tudás megszerzését sem. A megyei műemléki monográfiák újabb kötetei[7] is közlik már a tárgyalt községnek fellelhető legrégibb pecsétje rajzát.

És hogy mennyire élő, újjáéledő a pecsét-, illetve cimerhasználat, bizonyitja az is, hogy a városi, községi, iskolai stb. címerek jelenlegi megalkotásánál figyelembe veszik a régi, régebbi címerek, pecsétek anyagát, haladó hagyományait beépítik az újba. A Minisztertanács tanácsszervek osztálya vezetőjének 40—1/1970. sz. utasítása rendelkezik az új címerek alkalmazásáról és használatának módjáról.

A Galga mente települései pecsétjeinek összegyűjtését, felkutatását célzó munkánk során kiindulásul a Pest megyei Levéltár Pest—Pilis—Solt vármegye községi pecsétlenyomatainak gyűjteménye 1510—1876. (1929) címet viselő fondja szolgált. Kutatásunk során ezenkívül átnéztünk számos fondot a kérdéses korszakra, melyben várható volt, hogy az előbb emlitett gyűjteménybe fel nem vett pecsét lenyomatára bukkanunk.

Célunk a Galga mente (a volt aszódi járás) egykori és létező települései: Acsa, Almás, Aszód, Aszódszentkereszt, Bag, Csővár, Domony, Ecskend, Egerszeg, Gallam, Györk (Hévizgyörk), Györke (Galgagyörk, Tótgyörk), Héviz (Galgahéviz), Iklad, Kartal, Mácsa (Galgamácsa), Megyerke, Mindszent, Monostor (Ákosmonostor), Oncs, Püspökhatvan, Szentgyörgy, Szentkereszt, Tófalu (Tótfalu), Tura, Újfalu (Váckisújfalu), Verseg és Zsidó (Vácegres) pecsétjeinek összegyűjtése és vizsgálata.

Ezek közül a XV. században kisebb települések voltak és a török hódítás előtt már elpusztásodtak: Almás, Ecskend, Egerszeg, Gallam, Megyerke, Mindszent, Oncs, Szentgyörgy és Szentkereszt, ha voltak is pecsétjeik, azoknak nyoma veszett.

A török hódítás első felében pusztult el, illetve széledt szét Domony, Monostor és Tótfalu lakossága, ezek a helyek a török kiűzéséig nem is települtek újjá, azután is csak Domony.

A tizenöt éves háború (1593—1606) idején a Galga mente egyetlen települése sem volt képes megmaradni a helyén és visszaszállingózásuk, visszatelepülésük évtizedekig eltartott még. A Püspökhatvan—Gallam—Szilágy határvonal bejárásakor 1612-ben Mácsáról, Ikladról és Acsáról jelen volt egy-két jobbágy tanú, Mácsán és Acsán tehát volt valami élet, de máshonnan tudjuk, hogy Iklad ekkor még puszta, a jelen levő jobbágy csak ikladi illetőségű tehát.[8]

Ztrucz Ferenc, Bosnyák Tamás földesúr megbízásából, még 1624-ben is lakatlan földként engedte át Kartalt a versegieknek művelésre, „amíg azt meg nem szállítják".[9] Ikladot 1634-ben még mint pusztát írják össze.[10] Hévizgyörk 1635-ben még „Uyonnan szállás."[11] Aszódot és Szentkeresztet 1637-ben pusztaként adományozza el a nádor Eszterházy Pál nógrádi főkapitánynak,[12] 1640-re valószínűleg benépesül. Kartalt még 1642-ben is pusztaként emlegetik.[13] A veresegyházi Tóth Vince vallja 1647-ben, hogy amikor Bag puszta volt, akkor a veresegyháziak tíz évig bérelték, a mácsai Tóth István 1651-ben azt vallotta, hogy a mácsaiak már tíz évvel a veresegyháziak előtt bérelték Bagot, az tehát legalább húsz évig állt üresen.[14]

Tanúk 1653-ban azt mondták, hogy Mácsát 30 évvel korábban, azaz 1623-ban szállták csak meg lakói.[15] A veresegyházi 40 éves Méhes Márton 1654-ben vallja, hogy a veresegyházi méhes gazdák méheit akkor őrizte a bagi földön, mikor „kezdették szállani Bagot is".[16] Tóth Tamás veresegyházi jobbágy ugyanakkor azt is tudja, hogy Gódor András nevű öregember volt, „az ki még Bagot is ő szállította meg". Ez a Gódor András szerzett nemességet 1646-ban. Csitáry András egykori váci végvári katona 1657-ben tett vallomása szerint Tura is puszta, amikor Vác magyar kézben volt (1593—1620).[17]

A pecsétek időbeli megoszlása

Mindezek után érthető, nem a kutatás fogyatékosságának tudható be alapvetően, hogy bár a török hódítás előtt a községi pecséthasználat már elterjedt, mégsem találtunk a hódítás előtt elpusztásodott falvak pecséthasználatára semmi nyomot. Ugyanez mondható el a tizenöt éves háborúig elpusztult, de a lakott helységek pecsétjeire nézve is. A tizenöt éves háború után újraébredő jobbágyközösségeknek pecsétjeiket minden bizonnyal újjá kellett alkotniuk, vésettetniük valószínűleg a korábbi pecsétek motívumainak a részleges, vagy teljes megőrzésével, felhasználásával. Ezért van az, hogy a Galga mente ismert legrégibb pecsétje Tura 1672-es évszámot viselő pecsétje (3). Ezenkívül Acsa 1691-es pecsétje em-

líthető még (1) és feltételezésünk szerint Bag egyik (1), Csővár (1), Tótgyörk (1), Héviz egyik (1), Hévizgyörk (1), Váckisújfalu (1) és Zsidó (1) évszám nélküli pecsétjeinek a használata nyúlik vissza a XVII. századba, lehet, hogy a Buda felszabadítása előtti időre is.

Tura 1510-es évszámot feltüntető pecsétjei (1, 2) nem 1510-ből való származására már felfigyelt Gyárfás István is a múlt század második felében.[18] Gyárfás megfigyelését az íráskép stílusára alapozta és helyesen, ezek a pecsétek valóban a XVIII—XIX. században vésődtek. Mi újabb bizonyítékokat is fel tudunk sorakoztatni az állítás megerősítésére, jelesen Tura 1672-es évszámot viselő pecsétjét (3), amelyiknek lenyomatai XVII. századi iratokon találhatók és Tura évszám nélküli pecsétjét (4), amelyik az 1720—1730-as években volt használatban. Ha a XVII. században és a XVIII. század elején meg lett volna az 1510-es pecsét, akkor nyilván azt használták volna. Azt a lehetőséget pedig, hogy az elveszett pecsét a XVIII. században előkerült, valóban kizárja a pecsét köriratának és vésetének stílusa.

Az 1510-es évszám egyébként Tura helytörténetében — eddigi ismeretenik szerint — nem bír különösebb jelentőséggel, még arra sem gondolhatunk, hogy mezővárosi voltának kezdete, ahogy azt a pecséteken időnként és helyenként fel szokták tüntetni, hiszen Tura már a XV. században a Rozgonyiaknak, majd 1523-tól a Báthoriaknak mezővárosa és legkésőbb 1394-től vámszedő hely.[19] Mivel az 1510-es évszám jelentőségét Tura helytörténetében az egyébként bőséges okleveles anyag mellett sem tudjuk dokumentálni, arra a véleményre hajlunk, hogy a XVIII. században valamilyen okból Turának környezetéhez mért kiemelkedőbb, régibb voltát akarták hirdetni és erre nézve a vésetendő pecsét számára az 1510-es évszámot találták helyénvalónak teljesen esetlegesen.

A Galga mente települései pecsétjeinek időbeli megoszlása[20]

Település	XVII. sz.	XVIII. sz.	XIX. sz.
Acsa	1691	—	—
Aszód	—	1716, 1761 1761, 1772	1848
Bag	x	x	x
Csővár	x	1772, 1789	(1850)
Domony	1700	x, 1741	—
Galgagyörk	x	1756	—
Galgahéviz	x	x	—

Település	XVII. sz.	XVIII. sz.	XIX. sz.
Galgamácsa	—	x	1827
Hévizgyörk	x	1760	—
Iklad	—	1768	1768
Kartal	—	—	1819
Püspökhatvan	—	x, x	1831
Tura	1672	x, 1510	1510
Vácegres	x	—	1826
Váckisújfalu	x	1721 (?), 1796	—
Verseg	—	1719	—
Összesen:	10	21	9

A települések jogállása

A Galga-völgy legjelentősebb települése évszázadokon keresztül Tura, a Rozgonyiak, majd a Báthoriak mezővárosa a XV—XVI. században, mint már említettük, szultáni hász-birtok a hatvani mirliva kezén 1559-ben. Rajta kívül még hász ekkor Bag, Galgamácsa, Hévizgyörk és Verseg. Az összes többi település timár-birtok.[21] Mint látjuk a magyar mezővárosi kategóriától bővebb csoportot alkot a török hász-birtok, mert Turán kívül az összes többi helység magyar vonatkozásban a falu kategóriájába tartozott.

A XVII. században a Galga mente települései az általános pusztulás és visszaesés miatt egységesen a falu minőségébe kerültek. Ezek közül Aszód a század második felében már kuriális, Csővár Pest—Pilis—Solt vármegye sedriája 1666. szept. 16-án a kuriális falvak sorába emelte,[22] és Galgagyörk (Tótgyörk) is időnként a kuriális falvak sorában tűnik fel.[23] Sajnos Aszód és Csővár pecsétjét kuriális korszakából nem ismerjük, pedig analógiák alapján biztosra vehetjük, hogy a kuriális minőségbe emelkedő község új pecsétnyomót vésetett.

Aszódot a Podmaniczkyak emelik mezővárossá a XVIII. században, de 1715-ben az elöljárók még azon az alapon tiltakoztak az összeírás ellen, hogy kuriális, az 1716-os évszámot viselő pecsétje (1) még ebből a korszakából való. Az 1761-es magyar és latin nyelvű pecsétjei (2, 3) már város — valójában mezőváros — voltát hirdetik és ezt a státuszát megőrzi az általunk vizsgált korszakon keresztül. Az összes többi település a XVII—XIX. században, beleértve Turát is, a falu (pagus, possessio) kategóriába tartozik, illetve ezt a megjelölést viseli pecsétje feliratában.

A pecsétmotívumok vizsgálata

A Galga mente települései pecsétjeinek motívumvizsgálatához a következő szempontok elégségesek: tulajdonjegyek, vallásos szimbólumok, a paraszti gazdálkodás szimbólumai, a parasztvármegyére utaló és államhatalmi jelvények.

Tulajdonjegyek Aszód pecsétjén a pajzson elhelyezett P betű, a Podmaniczkyak monogramja és maga az egyszarvú is, amelyik a pajzsot tartja, a Podmaniczkyak címerállatként került Aszód pecsétjére (2, 3, 4, 5). Aszódot a Podmaniczkyak az Osztroluczkyaktól szerzik meg a XVII—XVIII. század fordulóján házasság révén, korábban a Szelényiek, Justhok és Madáchok birtoka. Aszódnak a Podmaniczkyak előtti korszakából való pecsétjét sajnos nem ismerjük, pedig biztosan volt a XVII. században is.

Püspökhatvan pecsétjén (2, 3) a püspök alak teljes felszerelésben tulajdonjegyként és névcímerként (beszélőcímerként) is felfogható. Tulajdonjegy, mert a váci püspökség birtoka. Püspökhatvan néven 1462-ben fordul elő először.[24] Eredetileg csak Hatvannak hívták, ebben az alakban már 1284-ben feltűnik, amikor a Zsidó (Vácegres) melletti Tas föld határát körülírják.[25]

A vallási szimbólumok a húsvéti bárány, a feltámadott Jézus jelképe Acsa (1) és Tura (1, 2, 3, 4) pecsétjein. Galgamácsa pecsétjén (1, 2) láthatjuk még Jézust a keresztfán is.

A paraszti gazdálkodás szimbólumai egyszerűek és alig néhány tárgyra, eszközre, terményre terjednek ki. Legelterjedtebb az aszimmetrikus ekevas (Acsa 1; Aszód 1; Bag 1, 2, 3; Csővár 1, 2, 3; Domony 1, 2, 3; Galgagyörk 2; Galgahéviz 1, 2; Hévizgyörk 1, 2; Kartal 1; Püspökhatvan 1; Vácegres 1, 2; Váckisújfalu 1, 2, 3; Verseg 1). Általában megfigyelhető, hogy a korábbi pecséteken az ekevas magában lebeg és csak később, a XVIII. században társul hozzá a csoroszlya.

A paraszti termények közül leggyakoribb a gabona ábrázolása (Bag 2, 3; Csővár 3; Galgagyörk 2; Galgahéviz 2; Hévizgyörk 2; Kartal 1; Vácegres 1, 2; Váckisújfalu 1, 2, 3; Verseg 1), a szőlő egyes-egyedül Iklad 1768-as pecsétjein (1, 2) fordul elő. Braun János községi bíró 1873. jan. 20-án így írta le Iklad pecsétjét: „Iklad község pecsétjének lenyomata, melynek félkoszorú alakban rozmaring forma két ágacska összefűzve és felfelé álló irányban, a tetején ezen szó Iklad és alatta a félkoszorúban egy szőlőfürt és két csillag található, hihető annak jeléül, hogy valamint most, úgy az előtt is a lakosság többnyire szőlőmíveléssel foglalkozott, a szőlőfürt két oldalán a pecsétnek keletkezési éve látható 1768, a mely községnek községgé lett alakulásával egy idejű."

Ikladra 1754-től érkeztek német telepesek folyamatosan Ráday Pál telepítési akciója során,[26] nem valószínű, hogy csak 1768-ban lett községgé, ez nyilván csak a pecsét vésetésének az időpontja. Az sem hihető, hogy

1754—1768 között a német jövevények szőlőművelésükkel annyira kitűntek volna a környék átlagosan jó szőlőkultúrájának a közegéből, hogy egyedül ők „érdemelték" volna meg viselni pecsétjükön a szőlőfürt ábráját.

Egyéb rendkívül általános jelképekkel, mint a hold, csillagok és virágok nincs értelme behatóan foglalkozni, ezek valójában mindenhol elterjedt, kiürült jelentésű, csak formális díszítő motívumok.

Végül azonban a motívumok vizsgálatánál még egyetlen pecsétről kell szólnunk, Csővárnak magyar nyelvű, Habsburg kétfejű sasos címerű pecsétjéről (4), melynek egyik lenyomata mellett az áll: „Vevődött 1850-ben." A Habsburg államhatalom jelvényével 1850-ben „vevődött" pecsét önmagáért beszél. A községi pecsétek ilyen jellegű kicserélését ugyanis semmilyen rendelet nem írta elő. Csővár nagyrészt szlovák eredetű lakossága vagy nem lelkesedett túlzoltan a magyar forradalomért és szabadságharcért, vagy előnyöket remélve jó előre igyekezett Habsburg-hűségét bizonygatni pecsétjével. Hasonló esetet nem ismerünk Pest megyében.

A községi pecsétek és a parasztvármegye

Püspöki Nagy Péter jeles heraldikus szerint a falujelvények, a „szimbólumok — az ekevas és csoroszlya — kizárólagosan csak azokon a területeken jelennek meg, ahol parasztvármegyék is működtek". Fügedi Erik, Püspöki Nagy Péter könyvének ismertetésekor a kötet „parádés részé"-nek nevezte ezt a fölfedezést.[27]

Pest megyében a parasztvármegye 1638-ban alakult meg, legrégibb ismert pecsétjén az 168(?) évszám látható, utolsó számjegye sajnos kivehetetlen.[28] Ezen a pecséten az ekevas és csoroszlya fölött egy kardot tartó kar is feltűnik. Rajta kívül még XVIII. századi parasztvármegyei pecsétek ismerünk, amelyeken valóban ekevas és csoroszlya stb. szimbólumok szerepelnek, de ezeknek vizsgálata közömbös a falupecséteken és parasztvármegyei pecséteken levő ekevasak és csoroszlyák elsődleges származása vizsgálatának a szempontjából.

A Galga menti községi pecséteken legkorábban egy 1691-ben vésetett szemlélhetjük az ekevasat (Acsa 1), de a húsvéti báránnyal együtt. Bagnak a XVII. században már használt pecsétjén (1) valóban ott van az ekevas és csoroszlya, Domony 1700-as pecsétjén (1) szintén ott van az ekevas; Galgahéviz XVII. századi pecsétjén (1) ugyancsak az ekevas, de Tura 1672-es pecsétjén megint a húsvéti bárány (3).

Ha figyelembe vesszük, hogy a Galga mente helységei közül Galgagyörk 1674-ben, Galgamácsa 1681-ben, Verseg 1678-ban, Hévizgyörk 1681-ben, Tura 1654-ben, 1672-ben, Csővár 1667-ben, 1674-ben adott hadnagyokat, illetve volt egy-egy hadnagyság központja, míg a kapitányok 1666-ban Zsámbokról, 1681-ben Vácszentlászlóról kerültek ki,[29] akkor feltűnő,

hogy a hadnagyságok központjainak községi pecsétjein ebben a korban egyáltalán nem törvényszerű az ekevas és csoroszlya előfordulása. Galgamácsáén (1) pelikán és Jézus a keresztfán, Turáén, az éppen 1672-ben vésetetten (3) — amikor turai a hadnagy! — a húsvéti bárány és nem utolsósorban Galgagyörk (Tótgyörk) pecsétjén puskás férfi (1). Ez utóbbi inkább kifejezheti a parasztvármegye jelenlétét, mint más. Hiszen a parasztvármegye lényegében a parasztság fölfegyverkezése, fölvegyverzése volt az alapjaiban megrendült közbiztonság helyreállítására és önvédelemre.

Nem látjuk tehát bizonyítottnak azt az összefüggést, miszerint a községi pecsétekben ott terjed el az ekevas és csoroszlya, ahol kialakultak a parasztvármegyék. Véleményünk szerint az összefüggés — ha van — fordított, a községi pecséteken már elterjedt ekevas és csoroszlya, mint a paraszti világ legkézenfekvőbb szimbólumai kerültek át az egyébként később megjelenő parasztvármegye testületi pecsétjeire. A községekből évente választott paraszti gondviselők, kapitányok és hadnagyok tisztsége, mivel ugyancsak mulandó volt, nem adott kellő alapot és okot ahhoz, hogy a községeknek tradicionális szimbólumait (húsvéti bárány, pelikán, Jézus sbt.) megváltoztassák. Sőt 1777-ből ismerünk parasztvármegyei pecsétet Pest megyéből, amelynek mezőjében fokossal, vagy bárddal felfegyverzett lovas nyargal.[30]

A pecsétek hierarchiája

A Galga mente helységeinek pecsétjei, Aszód mezővárost kivéve, semmilyen hierarchikus rendet nem mutatnak fel, azok egymás utáni, időbeli sorozatokat képeznek helységenként. A menekülésekben, tűzvészekben elveszett pecsétnyomó, vagy annak elkopása után újabb és újabb tipáriumokat vésettek. Egymástól elkülönülő funkciókkal, egymás mellett párhuzamosan sohasem használtak pecsétnyomókat.

Egyedül Aszód mezőváros hivatali gyakorlatában találunk két, illetve három pecsétet elkülönült funkciókkal. Sramkó Mihály aszódi bíró 1872. jan. 4-én jegyezte fel a pecsétek lenyomatai mellé: „Aszód MVáros rendes pecsét lenyomatai

1. Ünnepélyes alkalmakkor használni szokott nagy pecsége
2. Minden napi körpecsétje
3. Katona s más hertelen eljárás alkalmával használni szokot pecsétje."

Ezek a pecsétek sorrendben az 1761-ben vésetett 35 mm-es nagypecsét (3), az 1848-as évszámot viselő 25 mm-es kispecsét (5) és az 1850-es években vésetett, évszám nélküli, kétsoros feliratú körpecsét, amelyet ennek a dolgozatunknak a folytatásában fogunk ismertetni.

A pecsétnyomók készítői

Elterjedt vélemény, hogy a községi pecsétnyomókat a XVI—XVII. században nagyrészt falusi kovácsok készítették, akik között cigányok is voltak.

A pecsétrajz és íráskép tanulatlan kéztől való származása alapján, valamint a helytelen, helyesírásilag hibás szövegek szerint úgy véljük, hogy Bag (1), Domony 1700-as (1), Galgagyörk (1), Galgahéviz (1) és esetleg Tura (4), Váckisújfalu (1) évszám nélküli pecsétnyomóit készítették falusi kovácsok.

A Galga mente községeiben, ha nem is mindegyikben, jelen vannak a kovácsok a XVI—XVII. században. Csak néhány adatot erre nézve: Galgagyörkön 1562-ben, Galgamácsán 1580—1590-ben, Turán szintén 1580—1590-ben tudjuk kimutatni egy-egy kovács jelenlétét a török források alapján.[31] Bagon a XVII. század végén egyszerre három kovácsot is találunk.[32] Mácsa falu kovácsa Kovács Balázs 1647-ben, Turán Gergely kovács úzi ezt a tűzes és csengő mesterséget 1659-ben.[33]

A Galga mente összes többi községének pecsétnyomóit gyakorlott, szakavatott kezek készítették. A török kiűzése után ezek a vésnökök nyilván Vácott, Pesten és Budán dolgoztak, a Galga mente községi vezetői számára elérhető helyeken. Némelyik pecsétnyomó a XVIII—XIX. századból meglehetős művészi színvonalat is elér, jó minőségű kisplasztikai munka. Ezek közé soroljuk Aszód (3, 5), Galgahéviz (2), Galgamácsa (1) és Püspökhatvan (2) tipáriumait.

Összefoglalás

A Galga mente községeinek bírói szervezete a XV—XVI. században minden bizonnyal azon a fejlettségi színvonalon volt, amelyiken a falusi közigazgatásban már megjelenik a községi hiteles pecsét. Sajnos ebből az időszakból egyetlenegy pecsétlenyomatot sem ismerünk a vizsgált területről.

A Galga-völgyi települések 1526-os, 1541-es pusztítása a törökök által, valamint a tizenöt éves háború (1593—1606) idején, amelyik háromnégy évtizedre lakatlanná, gyéren lakottá tette a vidéket, a menekülő, bujdosó falvak önkormányzata szétziláldódott, lehanyatlott. Ezekben a súlyos korszakokban a falvak pecsétjei kézen-közön elhányódtak, elvesztek. Az 1630—40-es években visszatelepülő községek vezetőinek újat kellett vésettetniük.

A jelenleg ismert Galga menti községi pecsétek közül többnyire azok a legrégebbiek, amelyek primitív kivitelű tipáriumain évszámot nem találunk. A legkorábbi évszám 1672, Tura egyik pecsétjén (3) látható.

A XVIII. században a volt hódoltság területén nagy erővel éledt újjá a falvak önkormányzata, belső közigazgatása, aminek alapvető okai kö-

zött kell említenünk mindenképpen az újjáéledő paraszti földközösséget és azt, hogy a visszatérő feudális birtokos osztály, beleértve a nagybirtokos réteget is, csak fokozatosan tudta érvényesíteni hatalmának túlsúlyát a XIX. század elejére, mintegy évszázad késéssel, például a nyugat-dunántúli területekhez mérten, ahová a török állam fennhatóságát sosem terjeszthette ki.

A XIX. század eső felében azután jócskán visszaszorul a falusi bírói szervezet jelentősége, hatalma és befolyása. A Grassalkovich, a Podmaniczky, a Kandó, a Ráday stb. óriás- és nagybirtokokkal szemben álló és azoknak alávetett jobbágyközösségek önkormányzata már csak formális, annak ellenére, hogy a községi pecsétek még egy ideig szaporodnak és egyre díszesebbek, barokkosabbak lesznek.

Legvégül a kerületi jegyzőségek megszervezése 1855-ben, majd a körjegyzőségek felállítása 1873-ban teljesen háttérbe szorítja a rajzos, szimbólumokkal teli községi pecsétet, helyükbe a szürke, szinte jellegtelen festékbélyegzők lépnek. Olyan folyamat indul meg 1855-ben, amelyik elsorvasztja, kitörli a községi közigazgatásból a falusi pecsétek több évszázados, izgalmas, színes világát.

JEGYZET

1. Werbőczy István hármas könyve, Magyar Törvénytár. Bp., 1897. 245
2. Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp., 1976. 201. — Varjú Elemér szerint egy évszázaddal későbbi Vámos falu pecsétje. Varjú Elemér: Magyar köriratú pecsétek a XIV. és XV. században. Turul, 1899. 77.
3. Horváth Z. i. m. 205.
4. Horváth Z. i. m. 202.
5. Gyárfás István: Adatok a magyar pecséttanhoz. Századok, 1868. 492—493.
6. PmL PPS vm. Kgy. jkv. 2. köt. 96.
7. Heves megye műemlékei III. Szerk.: Dercsényi Dezső és Voit Pál. Bp., 1978.

8. PmL Acta iudicialia miscellanea antiqua 1569—1671. 1612. no. 1.
9. OL P 419. Bosnyák cs. lt. fasc. 19. no. 26.
10. PmL Váci püspöki Gazdasági Levéltár, Urbarialia 1578—1742. no. 14.
11. PmL CP II. 1.
12. OL N 4. Eszterházy Miklós nádor lt. Protocollum 3. kötet, 37—38.
13. PmL PPS vm. Kgy. jkv. 1. kötet, 126.
14. PmL Processus terminati 1627—1669. 1654. no. 12.
15. PmL Processus terminati 1747. no. 26.
16. PmL Processus terminati 1627—1669. 1654. no. 12.
17. PmL Uo. 1667. no. 2.
18. Gyárfás István i. m. 492—493.
19. Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1022—1599-ig. Bp., 1938. 469. regeszta.
20. Táblázatunkban az évszám nélküli pecsétnyomókat, illetve lenyomataikat x-szel jelöltük abban az évszázadban, amelyikben a pecsétlő keletkezett, ugyanakkor a régi, évszázaddal korábbi évszámmal újravésetett pecsétet feltüntettük abban a rovatban, évszázadban, amelyikben megújították. Pl.: Iklad. Csővár 1850-ben vett pecsétjének évszámát zárójelbe tettük, mivel a készíttetés időpontját nem tüntették fel a pecséten, keletkezésének időpontjára írott bizonyítékunk van.
21. Káldy-Nagy Gy.: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977. Aszód 264., 266. sz., Bag 263. sz., Domony 314. sz., Galgahéviz 256. sz., Galgamácsa 450. sz., Hévízgyörk 270. sz., Iklad 452. sz., Kartal 265. sz., Monostor 269. sz., Tótfalu 271. sz., Tura 273. sz., Verseg 251. sz. és Zsidó 315. sz.
22. PmL PPS vm. Kgy. jkv. 3. k. 62.
23. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruc korban. Pest megye múltjából I. Bp., 1965. 17.
24. D1 98 038. PmL Helytörténeti Gyűjtemény.
25. Bártfai i. m. 113. reg.
26. Petróci Sándor: Pest megye újjátelepülése 1711—1760. Pest megye múltjából I. Bp., 1965. 134.
27. Fügedi Erik—Püspöki Nagy Péter: Zseliz város címere. Századok 1980. 691.
28. Szakály Ferenc: Parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században. Bp., 1969. 143.
29. Uo. 122.
30. Uo. 143.
31. Káldy-Nagy Gy.: A budai szandzsák adóösszeírásai 1546—1590. PmL, kézirat. 220, 352, 613. sz.
32. PmL CP II. 26.
33. PmL Processus termanati 1627—1669. 1654. no. 12., 1660. no. 1.

A Galga mente települései pecsétjeinek adattára 1510—1855

Az adattárat a következő módon állítottuk össze. A települések ábécésorrendjén belül a pecsétek településenként időrendben következnek mindig elölről kezdődő sorszámozással. Az első sorban a pecsét feliratát szöveghűen közöljük, ha a rövidítések miatt szükséges, akkor a második sorban a feloldott szöveg következik. Ezután a pecsétnek szakszerű leírása és az átmérő mérete található. Néhol megjegyzésre is szükség volt. Legvégül közöljük jelzetben a pecsétlenyomat lelőhelyét, de csak akkor, ha az nem a PmL PPS vármegye községi pecsétlenyomatainak gyűjteménye 1510—1876 (1926) című fondban található.

Acsa

1. SIGILLUM : BACI : ACSAIENSIS 1691 :

Leírása: Alul vízszintesen lebegő aszimmetrikus ekevas, nyele fölött és alatt jobbra lebegő rózsa, középen menő bárány.
Átm.: 26 mm.

Aszód

1. A—DI · PE · TO · MA · BI · CIT · 1716 · ASZÓDI · PECSÉT · (?) · 1716 ·

Leírása: A babérkoszorú (?) és szöveg által határolt kör alakú mezőben lebegő korona fölött ötszirmú rózsa, alatta jobb oldalt hegyével felfelé irányított lebegő csoroszlya, bal oldalt ugyanolyan állású aszimmetrikus ekevas, két oldalra kifelé hajló szárú egy-egy liliom.
Átm.: 26 mm.
PmL, CP II. 114-n. (1723-as dicális összeírás.)

2. ASZÓD VÁROSA · 1761 ·

Leírása: a körirat által határolt mezőben két lábon álló, hátranéző egyszarvú, mellső lábaival ovális pajzsot tart, amelyen P betű. Fölötte kétoldalra csüngő babérág.
Átm.: 24, 26 mm.

3. SIGILLUM OPPIDI ASZÓD 1761 ·

Leírása: Azonos az előzőével, a kétoldalra hajló babérág nélkül.
Átm.: 35 mm.
Megjegyzés: Ünnepélyes nagypecsét.

4. ASZÓD VÁROSA 1772 ·

Leírása: A nem koncentrikus körök által határolt gyűrűn belüli mezőben jobb oldalt ovális pajzson P betű, a Podmaniczky-monogram. A pajzsot balról hátranéző egyszarvú tartja mellső lábaival, a Podmaniczkyak címerállata.
Átm.: 20 mm.

5. ASZÓD · VÁROS · PECSÉTYE · 1848 ·

Leírása: Megegyezik a 3. számúval.
Átm.: 25 mm.

1. BAG

Leírása: A kissé ovális vonal és pontsor keretben a felirat alatt reneszánsz tárcsapajzson, jobb oldalt hegyével lefelé elhelyezett aszimmetrikus ekevas, bal oldalt fordított állású csoroszlya. A pajzs kétoldali bevágásaiban egy-egy pont.
Átm.: 21, 23 mm.
PmL, CP II. 114-a. (1723-as dicális összeírás.)

2. BAGH : POSESSIO :
Leírása: Kissé hosszúkás, nyolcszögletű pecsét, belső köre által határolt mezőben talajból kinövő három gabonaszál, a két szélső kalásza szélre hajlik, jobb oldalán hegyével felfelé lebegő csoroszlya, bal oldalán hegyével felfelé lebegő aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 23, 25 mm.
Megjegyzés: XVIII. századi iratokról ismerjük.

3. BAGH · HELSEGH ·
Leírása: Kissé szabálytalan gyűrűben levő felirat által határolt mezőben zöld talajból kinövő gabonakalász jobb oldalán hegyével felfelé lebegő ekevas, bal oldalán ugyanúgy elhelyezett csoroszlya.
Átm.: 30 mm.
Megjegyzés: XVIII—XIX. századi iratokról ismerjük.

Csővár

1. SIGILUM CSUVAR

Leírása: A vonalkeret és felirat által határolt kissé ovális mezőben lebegő korona (?) alatt vízszintesen hegyével balra fektetett csoroszlya, alatta ugyanolyan állású aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 24, 26 mm.
PmL, CP II. 114-a. (1728-as dicális összeírás.)

2. x CUWAR x 1772

Leírása: A felső félkörben boltozatosan elhatárolt felirat alatt élével felfelé lebegő aszimmetrikus ekevas, két oldalán kettéosztott évszám.
Átm.: 23 mm.

3. CSOVAR x 1789 x

Leírása: A felirat gyűrűje által határolt kör alakú mezőben lebegő, összekötött három búzakalász, bal oldalán hegyével felfelé lebegő ekevas, jobb oldalán hegyével felfelé lebegő csoroszlya. Alattuk zöld, jobb haránt ábrázolt talaj.
Átm.: 21 mm.

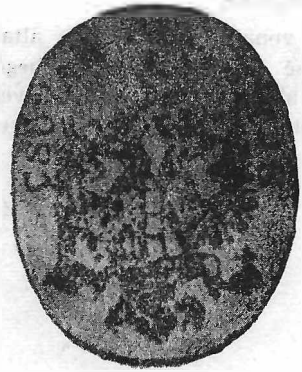

4. CSŐVÁR PECSÉTJE

Leírása: Az ovális pecsét felső félkörében elhelyezett felirat alatt a Habsburg kétfejű sas, mellén az osztrák címerrel.
Átm.: 26, 33 mm.
Megjegyzés: A lenyomat mellett a következő szöveg: „Vevődott 1850-ben."

Domony

1. SIGILI DOMONA 1700

Leírása: Szabáytalan vonalkeretben a felirat által határolt mezőben hegyével lefelé lebegő, aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 22, 24 mm.
PmL, Instantiae politicae 1660—1778. 1701. no. 4.

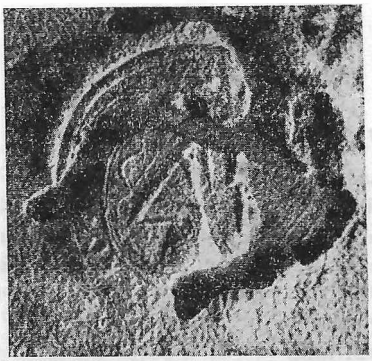

2. .....

Leírása: A kör alakú gyűrűben levő szöveg által határolt mezőben jobb oldalt hegyével felfelé lebegő ekevas, bal oldalt ugyanolyan állású csoroszlya, köröttük valamilyen díszítés.
Átm.: 28 mm.
Megjegyzés: Nagymértékben sérült lenyomat.
PmL, CP II. 114-a. (1728-as dicális összeírás.)

3. SIGILUM · DOMONY · ANNO · 1741 ·

Leírása: A felirat gyűrűje által határolt kör alakú mezőben hegyükkel felfelé lebegő ekevas és bal oldalán csoroszlya. Köröttük ekehúzó lánc (?).
Átm.: 28 mm.

Galgagyörk
(Tótgyörk)

1. SIGILLUM TOTGYÖRK

Leírása: A felirat gyűrűje által határolt mezőben álló férfi, jobb kezében csövénél fogva függőlegesen puskát tart.
Átm.: kb. 29—30 mm.
Megjegyzés: Legrégibb ismert előfordulása egy 1711. okt. 15-én kelt iraton.
PmL., Instantiae politicae 1660—1778. 1711. no. 12.

2. SIGIL · COM · TOTGYORK x 1756 x
SIGILLUM · COMMUNIS · TOTGYORK x 1756 x
Leírása: A kissé ovális felirati gyűrű által határolt mezőben zöld talajból kinövő gabonaszál, jobbra haladva hegyével felfelé lebegő csoroszlya és ismét két gabonaszál, bal oldalt hegyével fölfelé lebegő aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 24, 25 mm.

Galgahéviz
(Héviz)

1. H : E:
HÉVIZ

Leírása: Szabálytalan kör alakú vonalkeretben fölül a betűk, alatta középen hegyével fölfelé álló, a keretre támaszkodó aszimmetrikus ekevas, oldalain egy-egy hold és elszórt csillagok.
Átm.: 41, 16 mm.
Megjegyzés: Legkorábbi ismert előfordulása egy 1701-ben kelt iraton.
PmL, Instantiae sine resolutione 1660—1770. V. 27.

2. HEVIZ

Leírása: A kissé ovális mezőben András-keresztbe helyezett búzaszálak. A felső mezőben fa-, vagy szőlőlevél, az alsó mezőben vízszintesen, hegyével balra lebegő aszimmetrikus ekevas. A két oldalsó mezőben felirat.
Átm.: 20, 23 mm.
Megjegyzés: XVIII—XIX. századi iratokról ismerjük.

Galgamácsa
(Mácsa)

1. SIGIL MACI
SIGILLUM MACI

Leírása: A kissé ovális mezőben lebegő 5 gyöngyös nemesi koronából kinövő keresztfán Jézus, oldalain felirat. A korona alatt fészkében melltollát tépő, vérével fiókáit tápláló balra fordult pelikán. Kétoldalt barokk sisaktakaró.
Átm.: 25, 27 mm.
századi iratokról ismerjük.
Megjegyzés: Lenyomatait XVIII. századi iratokról ismerjük.

2. SIGILLUM POSSESSIONIS MÁTSA A. 1827.
SIGILLUM POSSESSIONIS MÁTSA ANNO 1827.

Leírása: Megegyezik az előzőével, a pelikán fészkében jobbra fordul.
Átm.: 25 mm.

Hévízgyörk

1. HEVIZGYORKI PECSET

Leírása: A kissé ovális felirati gyűrű által határolt mezőben jobb oldalt hegyével felfelé lebegő csoroszlya, bal oldalt ugyanolyan állású aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 24, 27 mm.
PmL, CP II. 114-a. (1728-as dicális összeírás.)

2. HÉVIZGYÖRKI PECSÉT 1760

Leírása: A kissé ovális felirat gyűrűje által határolt mezőben talajból kinövő leveles gabonaszál jobb oldalán hegyével felfelé lebegő csoroszlya, bal oldalán ugyanolyan helyzetű aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 20, 21 mm.

Iklad

1. ICKLAT 1768

Leírása: A fölül elhelyezett felirat és a szalaggal összekötött, kétfelé hajló rozmaringágak által határolt kör alakú mezőben szőlőfürt, két oldalán a kettéosztott évszám fölött egy-egy csillag.
Átm.: 26 mm.

2. Iklad 1768

Leírása: Azonos az előző pecséttel, de a szöveg zsinórírás jellegű.
Megjegyzés: A XVIII. századi pecsétnek újravésett XIX. századi változata az eredeti évszám megtartásával.
Átm.: 26 mm.

Kartal

1. KARTAL H · 1819 ·
KARTAL HELYSÉG · 1819 ·

Leírása: A feliratnak kissé szabálytalan gyűrűje által határolt mezőben talajból kinövő kalász, jobb oldalán hegyével felfelé lebegő aszimmetrikus ekevas, bal oldalán ugyanolyan helyzetű csoroszlya.
Átm.: 24 mm.

1. PÜSPÖKHATVAN . . . .

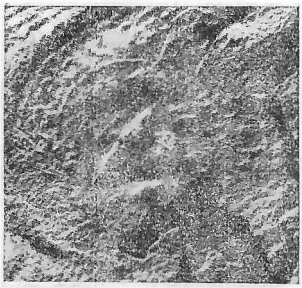

Leírása: A kissé ovális felirati gyűrű belső oldala ékekkel díszített, középen vízszintesen hegyével jobbra lebegő aszimmetrikus ekevas, alatta ugyanolyan állású csoroszlya (?).
Átm.: 25, 28 mm.
Megjegyzés: Hiányos, rossz lenyomat.
PmL, CP II. 114-a. (1728-as dicális összeírás.)

2. · SIGILLUM PÜSPÖKHATVAN ·

Leírása: A felirati gyűrű által határolt mezőben álló püspökalak, püspöksüvegben, pásztorbottal.
Átm.: 35 mm.

3. SIGILLUM · POONIS · PÜSPÖKHATVAN · 1831 · SIGILLUM · POSSESSIONIS · PÜSPÖKHATVAN · 1831 ·

Leírása: Megegyezik az előzővel.
Átm.: 25 mm.

Tura

1. TURA · AO · 1510 · (és 5 csillag)
TURA · ANNO · 1510 ·

Leírása: A kissé ovális feliratí gyűrű által határolt mezőben zöld talajon zászlót jobbra vivő húsvéti bárány, a feje fölött egy csillag.
Átm.: 21, 24 mm.
Megjegyzés: Lenyomatait XVIII. századi iratokról ismerjük. Tipáriumja nem XVI. századi eredetű, az 1510-es évszám esetleg valamilyen történeti hagyományhoz kapcsolódik.

2. TURA · AO · 1510 · (és 5 csillag)
TURA · ANNO · 1510 ·

Leírása: Megegyezik az előzőével, kivéve a talajt, amelyik jobb haránt ábrázolású.
Átm.: 21, 24 mm.
Megjegyzés: Lenyomatait XIX. századi iratokról ismerjük.

3. SIGILUM : EX PAGO : TURA : 1672

Leírása: A felirat gyűrűje által határolt mezőben lebegő, kétágú zászlót balra vivő húsvéti bárány.
Átm.: 34 mm.
PmL, Instantiae politicae 1660—1778. 1711. no. 7.

4. · TURA ·

Leírása: Az ovális, kettős vonalkerettel határolt mezőben zöld talajon jobbra zászlót vivő húsvéti bárány, gyapja erősen hangsúlyozott. Fölötte a felirat félköre.
Átm.: 20, 24 mm.
Megjegyzés: A XVIII. század első felében volt használatban.
PmL, Processus terminati 1735. no. 8.

Vácegres
(Zsidó)

1. ZIDO · · FALLV

Leírása: A felirattal és barokk díszítéssel határolt kissé ovális mezőben középen lebegő, leveles gabonaszál, jobb oldalán hegyével lefelé lebegő aszimmetrikus ekevas, bal oldalán ugyanolyan állású csoroszlya.
Átm.: 21, 23 mm.

2. ZSIDO HELSEG PECS : 1826 :
ZSIDÓ HELYSÉG PECSÉTJE : 1826 :

Leírása: Megegyezik az előzőével.
Átm.: 25 mm.

Váckisújfalu
(Újfalu)

1. x UF x x BB x
x ÚJFALU x (?) x

Leírása: A kissé ovális mezőben fölül és alul elhelyezett felirati betűk, kétoldalt lebegő gabonakalász, középen jobbra hegyével lefelé lebegő csoroszlya, balra hegyével felfelé lebegő aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 18, 20 mm.
Megjegyzés: Lenyomatait XVIII. század eleji iratokról ismerjük.

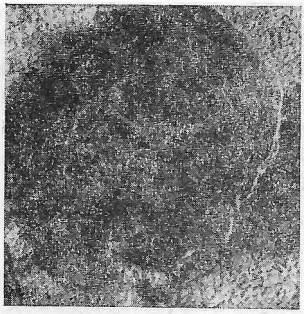

2. ..... 1721 (?)

Leírása: A felirati gyűrű által határolt kör alakú mezőben jobb oldalt lebegő négy gabonaszál és hegyével felfelé lebegő csoroszlya, bal oldalt ugyanolyan állású aszimmetrikus ekevas.
Átm.: kb. 25 mm.
Megjegyzés: Hiányos, rossz lenyomat.
PmL, CP II. 114-a. (1728-as dicális összeírás.)

3. SIGILLUM POSSESSIONIS KIS-ÚJFALU · A° 1796 ·

Leírása: A kissé ovális gyűrűben középen apró halomból kinövő három leveles gabonaszál, jobb oldalán hegyével felfelé lebegő aszimmetrikus ekevas, bal oldalán ugyanolyan állású csoroszlya.
Átm.: 22 mm.

Verseg

1. SIGILLUM · WERSEGIENSE · 1719 x BSS MÁRIA
SIGILLUM · WERSEGIENSE · 1719 x BOLDOGSÁGOS SZENT SZŰZ MÁRIA

Leírása: A felirat gyűrűje által határolt mezőben középen talajból kinövő gabonaszál, kalásza két oldalán ívben a BSS MÁRIA szöveg. Jobb oldalán hegyével felfelé lebegő csoroszlya és egy szál virág, bal oldalán ugyanolyan helyzetű aszimmetrikus ekevas.
Átm.: 26 mm.

Lajos Horváth:

DIE SIEGEL DER SIEDLUNGEN IM GEBIET DER GALGA ZWISCHEN 1510—1855

Erst in den letzten Jahrzehnten wendete sich das Interesse der Forschung den Siegeln der Dörfer und Marktflekken zu. Die anderen Gebiete der Siegelkunde — königliche, kirchliche und Siegel der Komitate — sind gegenüber den Siegeln der Dörfer, Gemeinden und Marktflecken als historische Quellen schon weitgehend aufgearbeitet.

Die vorliegende Arbeit untersucht die Siegel der Ortschaften der historischen Landschaft an der Galga. Von den 16 ehemaligen und auch heute noch existierenden Siedlungen gelang es, 32 verschiedene Siegelabdrücke zu finden. Die älteste Jahreszahl ist auf einem Siegel aus Tura zu lesen, obwohl es zweifelhaft ist, ob es wirklich aus dem Jahre 1510 stammt. Die obere Zeitgrenze der Sammlung wurde auf 1855 festgesetzt, als die Organisation des Bezirksnotariats die Benutzung der darstellenden Siegel in den Hintergrund drängte. Die Untersuchung der Siegel aus dem Galga-Gebiet aus der dieser Zeit folgenden Epoche wird der Gegenstand einer weiteren Studie sein.

Die Erschließung und Bewertung der Siegel der Ortschaften an der Galga beleuchten die Rechtslage der Siedlungen, ihre Besitzgeschichte, Siedlungsgeschichte, Kulturgeschichte, die Sprache ihrer Bewohner, berufliche Eigenheiten, Produkte usw. Unter den historischen Hilfswissenschaften kann auch die Siegelkunde mit den ihr eigenen Mitteln und Ergebnissen zum Erfolg der ortsgeschichtlichen Forschungen beitragen.

FARKAS GYÖRGY (közzétette és jegyzetekkel ellátta):

Kamarás Mihály mogyoródi gazda számadáskönyve 1844—1897

BEVEZETÉS

Mindenekelőtt arról a füzetnagyságú könyvről szólunk, amely zömében gazdasági feljegyzéseket tartalmaz, néhány családi vonatkozású bejegyzésen kívül. Nagyságra nézve 19 cm széles, 23 cm hosszú és 2 cm vastag könyvről van szó, amely szürke színű, kemény lapokból áll, s közel 140 éves.

A könyvet — amint a bejegyzésekből kitűnik — Gendischer János 13—15 éves németajkú legényke hozta magával Pestről. A második oldalon ugyanis ezt olvashatjuk: „Digtando Gönyv Gendischer Jánosé." Majd német alapossággal a hátsó fedőlap belső oldalára is odaírta a nevét: „Johann Gendischer in Pesth Ungarn."

De miért jött 1844-ben a sváb legényke Mogyoródra Kamarás Mihály féltelkes jobbágyhoz? Csak egyre gondolhatunk: magyarul tanulni, vagy ahogy akkor mondták, „magyar szóra". Erre enged következtetni a „Digtando Gönyv" is, amelynek első oldalán a legfontosabb magyar szavak német jelentését olvashatjuk. Csak néhányat a szószedetből: „Beszélni Reden, Aztal Tisch, Viz Wasser, Hiteg Kalte, Gönyv Buch, Macska Katz, Ember Mensch" stb. Még őszintébben bevallja szándékát, hogy magyarul akar tanulni, az alábbi sorokban: „Der gut Ungarisch kann mit allen stock Ungaren Reten so mus man sich Üben auf das Ungarische. Johann Gendischer."

A legényke magyar szóra való jelentkezése egyébként nem volt egyedülálló jelenség a faluban. Más, hasonló korú gyerekek is jöttek évről évre, különösen Budaörsről, mogyoródi gazdákhoz, ahol elsősorban tehenek legeltetését bízták rájuk. De Mogyoródról is mentek fiúk, lányok Budaörsre, „német szóra"; így édesanyám is 1880-ban. Ez a csereakció évtizedekig fennállt a két település között, s még az I. világháború alatt is voltak sváb tehenészek a faluban, amint erre az idősebbek emlékezhetnek.

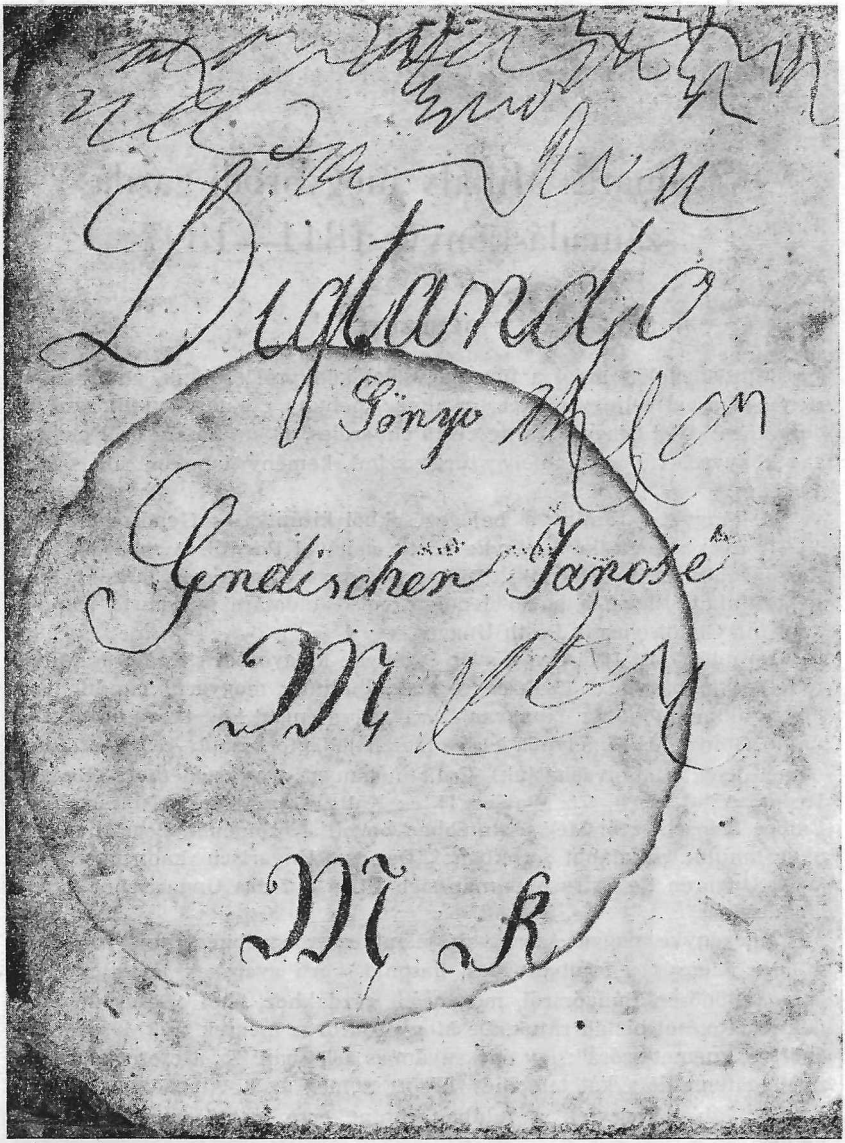
Dugando
Genyo
Gnedischen Jarose

Ami pedig a többször említett „Digtando Könyvet" illeti, a 6. oldalon már megszűnik szószedet jellege és megjelenik az első gazdasági bejegyzés, amely aztán folytatódik 128 oldalon át. Az utolsó oldalon még a következőket olvashatjuk: „Írta Komorás Mihály Gendesi János könvébe." A feljegyzésekből nem tűnik ki, hogy Gendischer János meddig maradt Kamarás Mihálynál. Bizonyos, hogy mikor visszatért szüleihez, a könyvet nem vitte magával. Erre utal az utolsó oldal egy másik bejegyzése: „Komorás Mihály Könve Akit ajjándékba Kapot Egy bárárért."

Egyébként a gazdasági bejegyzések nem egy kéztől származnak, mert a könyvben legalább négyféle írásmóddal találkozunk. Az első oldalak a sváb legényke betűvetéséről tanúskodnak. Viszont feltűnően szép betűkből állnak az 1866—1873. év közötti bejegyzések, amelyek valószínűleg a gazda József nevű fiától származnak, aki gimnazista volt Pesten és sírfelirata szerint „kijárt 6 deákosztályt". De sokat írt a könyvbe Mihály gazda is; vagy önálló szövegrészt, vagy folytatva a sváb legénykének, illetve valamelyik fiának diktált bejegyzéseket.

A helyesírással kapcsolatban néhány jellemző betűhasználatra rá kell mutatnunk. Így igen gyakran „s" betűt ovashatunk „sz" helyett (ostrák, september, ösvesámol, rés stb.). Az „ny" betű helyett pedig egyszerűen „n"-et írnak (nomtatási, kötin, lán, asson, könv, bárán stb.). A „c" betűt legtöbbször „cs"-nek kell olvasnunk (cizma, cősz, bucu). Amit pedig „c"-nek kell kiejtenünk, azt „tz"-vel írják (vátzi, tántz). De használják a „tz"-t „cs" helyett is (pl. Takátz). Mindezt — néhány eset kivételével — szöveghűen adjuk vissza.

A gazda saját kezű, illetve diktálás után tett bejegyzései közel négy évtizedet fognak át, 1844-től 1880-ig; halála után még hét bejegyzést találunk — 1883—1897 között —, amely a népes család valamelyik iskolás tagjától származik, aki feltehetően az özvegy utasítása szerint járt el, az előző évek bejegyzései szerint.

A könyv rövid ismertetéséhez hozzátartozik még, hogy tartalma szerint is minősítsük, más szóval hol helyezhetjük el a hasonló jellegű parasztkönyvek között. Ennek a tárgykörnek ugyanis — a Néprajzi Múzeum gondozásában — igen gazdag irodalma van, különösen pályamunkák szempontjából, amelyek a műfaj sajátos változatait képviselik. Találkozunk ugyanis parasztnaplókkal, amelyek szinte naprakészen ismertetik a társadalmi, gazdasági vonatkozású eseményeket.[1] Vannak családi krónikák, amelyek közül kiemelkedik Marton Pálné munkája.[2] De olvashatunk parasztönéletrajzokról, visszaemlékezésekről is.[3]

Kamarás Mihály könyve egyik változathoz sem tartozik, ezért tartjuk szükségesnek ismertetését. A könyv ugyanis évről évre ismétlődő bejegyzéseket tartalmaz, amelyekből mindenekelőtt a földesúrnak teljesített szolgálatokról tájékozódhatunk. Ugyancsak évenkénti bejegyzéseket találunk a felfogadott cselédek béréről, mind a készpénz-, mind a természet-

beni juttatásokra nézve. Ugyanígy a háztartásban alkalmazott szolgáló és dajkalány béréről is. Mindezekből természetesen a gazdálkodást terhelő kézi munkaerő költségeit ismerjük meg.

A bejegyzések feltüntetik azt is, hogy a cseléd, vagy szolgáló a béréből mikor, mennyit és mire vett ki. Ez viszont képet nyújt a ruhafélék korabeli áralakulásáról, továbbá a pesti, gödöllői és a váci vásároknak a falu életében betöltött jelentőségéről, s végül a búcsúk szerepéről az egyszerű nép szórakozásában.

Részletes adatokat találunk még a könyvben a szőlőmunkások napszámbéréről, amely a cseléd- és szolgabérhez hasonlóan, évről évre a gazdálkodás tehertételeként jelentkezett. Megismerjük a gazda hordóállományát is, pontosan hitelesítve akó és pint szerint; ebből viszont a szőlőterület nagyságára következtethetünk. (Kb. 1,5 hold szőlője volt. L. 37. sz. jegyzet.)

Végül igen fontosnak tartjuk még a hitelnyújtással kapcsolatos bejegyzéseket, amelyek több esetben feltüntetik az „interest", a kamatot is. Ebből elénk tárul a faluban szokásként kialakult hitelező—adós kapcsolat.

Egyébként a bejegyzések mindenütt következetesen megjelölik a korabeli váltó-, illetve osztrák értékű forint megnevezést, a forintot „for"-nak, „fo"-nak, a krajcárt „kar"-nak, vagy X alakú írásjelnek rövidítve. De több esetben „Car"-nak is írják.

A fentieket egybevetve Kamarás Mihály gazdasági feljegyzéseit amolyan „számadáskönyvnek" mondhatjuk, amelyben elsősorban a kézi munkaerővel kapcsolatos kiadásait és hitelnyújtásait tartotta számon. Mielőtt a számadáskönyv szöveghű közlését adnánk, előbb a családot mutatjuk be és pár szóval jellemezzük Kamarás Mihály gazdát is.

KAMARÁS CSALÁD MOGYORÓDON

A család nevével legkorábban az 1726. évi dikális összeíráson találkozunk, ahol Kamarás Márton nevű jobbágy költözik be a faluba, 2 családtaggal, 2 fejőssel, 2 lóval és 9 mérő (4 mázsa 80 kg) zabbal.[4] A család végleg gyökeret vert a faluban, mert szerepel az 1770. évi Mária Teréziaféle úrbéri összeíráson is, Kamarás János személyében, aki minden bizonnyal a beköltözött Mártonnak volt a fia. Az összeírás szerint féltelkes jobbágy volt, nagy belsőséggel s valamivel több mint 18 m.hold szántóval, továbbá fél hold szőlővel.[5]

Kamarás Jánosnak 1776-ban született hasonló nevű fia, János, aki 19 éves korában, 1794. január 20-án tartotta esküvőjét a 17 éves Kurfis Terézzel. Ebből a házasságból született Kamarás Mihály, a számadáskönyv hátrahagyójának az apja, 1795. augusztus 24-én. Majd 24 éves korában, 1819. nov. 22-én feleségül vette Sleisz Máriát.[6] Fiuk Kamarás Mihály, a számadáskönyv írója pedig így jegyzi be születését: „születtem 1825 évében április 28 napján".

A fiatal Mihály azonban alig tölti be 26. életévét, amikor apja 1841-ben meghalt s ezzel nyakába szakadt a féltelkes jobbágygazdaság minden gondja, ezenkívül az özvegyen maradt anyjáról való gondoskodás. A fél telek, az úrbéri összeíráshoz viszonyítva növekedett, mert valamivel több mint 43 m.holdat tett ki.[7] A gazdaság állatállománya pedig az 1848. évi jobbágyfelszabadításkor így alakult: 2 pár ökör, 1 pár ló, 2 tehén, 3 hároméves tinó, 1 sertés és 15 juh.[8] Ez volt az az igaerő- és haszonállat-állomány, amellyel a felszabadított új gazda most már az önálló gazdálkodást megkezdhette.

A jobbágyfelszabadítás utáni birtokrendezési per azonban több mint másfél évtizedig elhúzódott és csak 1865-ben fejeződött be, amikor végérvényesen meghatározta az új gazda kezén levő földet. Eszerint a belsőség (1200 négyszögöllel) 2 m.hold, a szántó (1300 négyszögöllel) 40 m.hold, a kaszáló 6 és fél hold, összesen 48 és fél hold.[9] Viszont a földváltság összegének kiszámításánál már 49 m.holdat vettek alapul. Ebből törvényes megváltás alá esett 20 és fél hold; a fennmaradt 28 és fél holdat viszont Mihály gazdának kellett megváltania. Ez a váltságösszeg — osztrák értékben — 402 forint 54,5 krajcárt tett ki. Az összeg után még törvényes kamatként — 1848. május 1-től 1865. december 31-ig — 353 forint 90 krajcárt számoltak fel. Így a váltság összege és a kamat együtt — felfelé kerekítve — 756 forint 45 krajcárral terhelte le az új parasztgazdaságot.[10]

Pár szóval megemlékezünk az új gazdáról is. Kamarás Mihály kétszer nősült és mindkét házasságából 7—7 gyermek született. A házasságkötéseit így jegyezte be a könyvébe: „Komorás Mihály Lajb julianna Megházasodtam 1846 évbe május 4 napján." Majd alább: „2 cor egyben Keltünk Kamarás Mihály Varga anná val 1863 évben Januárius 21 dikén."

Az első házasság 7 gyermekéből „Léni" (Magdolna), József, Mihály, Boldizsár és Ferenc érték meg a felnőtt kort. A lány a faluban maradt, Mihály, Boldizsár és Ferenc Pestre szakadtak, József pedig — mint már említettük — hatodikos gimnazista korában meghalt. A második házasság hét gyermeke közül szintén 5 lett felnőtt korú: Mária, Teréz, József, János és Menyhért. Valamennyien a faluban maradtak, ahol leszármazottaik ma is élnek. A gyerekek születési évét, hónapját, napját, több helyen az órát is, édesapjuk pontosan bejegyezte a számadáskönyvbe.

Kamarás Mihályról megemlítjük még, hogy „könyvforgató" ember lehetett, és a szokásos kalendáriumon kívül egyéb dolgok is érdekelték. A könyvben ugyanis — egy idegen kéz bejegyzéséből — az alábbiakat olvashatjuk: „Komorás Urnak Május 5 én elhoztam olvasás végett u. m. Cím 1. Az ember és neme 2. Bölcsészet 3. Amit a szerek meg nem gyógyítanak." (Olvashatatlan aláírás.)

Elmondjuk még, hogy cselédeinek jószívű, de szigorú gazdája volt. Amint látni fogjuk, néhány bejegyzésben különjutalmat ígért a cseléd-

nek, ha „jól viseli magát". De a gondatlanságból okozott kár felett sem tudott szemet hunyni, hanem következetesen levonta a cseléd béréből, ami szintén kitűnik a feljegyzésekből. (Tilosból behajtott ökrök, elvesztett, eltört szerszám, elhenyélt munkanap stb.)

A család és a családfő bemutatása után a bejegyzések közlése következik. Minden félreértés elkerülése céljából szükségesnek tartjuk ismertetni a számadáskönyv közlésének alapszempontjait.

— Közlésünk nem teljes, más szóval kivonatos, mert csak a gazdasági vonatkozású bejegyzéseket hozzuk, néhány áthúzott, ezért olvashatatlan vagy érthetetlen bejegyzés kivételével.

— Kihagytuk ismertetésünkből a magyar—német nyelv tanulásával kapcsolatos kb. háromoldalnyi bejegyzést, továbbá a gyermekek születésével összefüggő bejegyzéseket és két vallásos vonatkozású feljegyzést.

— A bejegyzéseket — évek szerint — időrendben közöljük, tekintet nélkül arra, hogy a számadáskönyv néhány helyen nem követi a pontos időrendiséget.

— A közlésünk során szinte betű szerinti pontosságot követünk az eredeti szöveghez viszonyítva, természetesen eltérően a mai élő helyesírástól. A szöveghez való hűségtől még a tulajdonnevek írásánál sem tértünk el. Csak az itt-ott előforduló értelemzavaró helyesírási hibákat javítjuk ki.

— S végül — a könnyebb áttekinthetőség kedvéért — a számadáskönyv bejegyzéseit négy alcím alatt ismertetjük, ami az eredeti szövegből természetesen hiányzik. Betoldásunkat nyomdatechnikailag úgy érzékeltetjük, hogy az alcímeket a lap oldalán szögletes zárójelbe tesszük.

[A jobbágykor utolsó évei. 1844—1848.]

KOMORÁS MIHÁLY KÖNVE

Akit ajjándékba Kapot Egy bárúnért.
(Kivonatos közlés)

Urbajom ban[ll] voltunk szentjakabon
1844

Szentjakabra hosttunk ölfát	1
Mogyoródru Veresegyházra vittünk ölfát	1
Sentjakabon Ganajt hordani	1
Sentjakabon szánnttani voltam	2
Sentjakabon szánnttani volt	1
Kistarczáru hostuk a Kosmárost	1

Szent jakabon ugaróni	2
Sorban[12] volt gyüteni	—
Sorban volt kasáni	3
Sorban volt szénájé	3
Szent jakabon keverni[12/a]	2
Szent jakabon volt Buzát hordani	2

Kurfis Jánosnak pénz Bére 40 fo	1844	
Két pár csizma Kettőző ruha	fo	kar
Kissabó vart nadrágot farsangra	6	50
Farsangra attunk	1	30
Mikor a csimáddot varták attam		50
Mikor sorban mentél gyüteni		20
Besnőre attunk Bucura[13]		30
Szent Mihály napra attunk[14]		30
Veresegyházra fizettél	1	
Nomtatási vásár ban attam[15]	20	
Mikor cismádot talpalták attam		45
Váci vásár Kor meg birohol attunk	5	50

Bartos Isvánnak attunk féllakó bort
Kurfis Mihály nak fáthozot a szekér 1 sz
Kis Kurfis Mihály nak fáthozot a szekér 1 sz
Mikkané nak fáthozot a szekér eccer
Kanás nak fáthozot a zekér eccer
Rihofer János nak attunk 30 kar.
Kanás Jánosnak atunk Nomtatási vására 20 fort

Barna Mihálnak bére 90 for 1845

	for	kar
Barna Mihály vásár kor attam	20	5
Gubára attam váltóba[16]	25	
Mikor egyhétik odda voltá	2	
egy véka kukuricát attam	2	
Mikor A bátyádnak meg attad akkor attam	5	

Mezőcösnek attam váltóban 30 forint

Örökös János adot nekünk váltóban 50 forint

Urbajom ban voltunk szentjakabon.

1844

Szentjakaru hosztunk ölfat 1.

Mogyorodru vesz hara vittünk ölfat 1.

Szentjakabon Janajt hordani 1.

Szentjakabon sinnttani voltam 2

Kurfis Sánosnak pénz Lire 40 1844

Két pároszizma Kettőző ruha fo kr

Kissabó szart naragot fordanya 6. 50

Farsangra attunk 1 00

50

Mikerja, vincidet, caitak attok 50

Mikerő sorban mentel gyütni 20

Lesznér attunk Lucura 30

Kurfis János nak ellattam A Sőlőt száz-
harmincért 130 forint váltóban Lefizetet
20 pengő forintot.

Keller Jozef Bére 50 for 1845 Kétt pár cisma

	for	kar
Kétpár fehir ruha egy pár júbőr		
Farsangra attunk	4	30
Mikor Besnőre Mentél gyovonni	1	
Május ra attunk	1	
Cizmáddot talpaták attunk	1	
Pesti vásár kor attam	1	
Cömörre zökrök ért fizettünk	18	
Sor ban mentél attunk	1	
Eccer attunk	1	
szentjakabra bevolttak a zökrök	2	
Nomtatási vásárra attam gubára	20	30

szolgáló nak bér 45 for 1845	for	kar
attam neki Nomtattási vására	20	
szentmártonkor vásár kor atunk	14	42

Désmást viltük vácra 1 ellőször urbajomban 1845 évben

Mogyoródi erdőrű hossufát hostak a majorhoz	1
Szentjakabra az Albert hoz[17] egy félöllet	1
Szent jakabra a Polkhoz hostak egy félöllet	1
Szent jakabra a Slazshoz hoztak egy félöllet	1
Szent jakabon Ganéjt hordani	2
Szent jakabon szánttani voltak	2
Váczra Pálinkát hostak	1
Sent jakabon vottak ugaroni	1
Sent jakabon birákat hordosták	1
Sent jakabon ganéjt hortak	3
Sorban voltunk kasáni	1
Sorban volt gyütteni	2½
Sorba volt szénájé szekére	1½
Pálinkájé voltak vácon	1
Szent jakabon voltak keverni	4
Szent jakabon Ganéjt hordani	3
Szent jakabon vóttak hordani	2
Kistarccára tistartót vitték	1

Barna Mihály nak 1846 Eztendőbe van bére

váltóban 90 forint	for	kar
Mikor gyovonni Mentél atam		50
Husvét uttán attam	25	30
Meg attam egy malacot		
Vásárra attam	25	
fizettem a lovakért		30
A notáros hoz[18] fizettem	3	15
Mikor házzat akartá venni attam	5	
Kápusztát vettél tülem	3	20
Még a házra attam	15	30
Megint atam házra	12	40

Játékos isványnak 1846 eztendőben van bére

váltóban 45 forint És két pár cizma és egy sipka és egy Nakra való	for	kar
Foglalóba attam neked		25
Appád temetésére attam váltóban	6	
szentjakabon voltak a zökrök behajtal	1	
Szent jakabra hajtót fizettem	1	
Vásárra attam Játékos Isvánnak	2	12
Cizmádért fizettem	1	75
Mikor a ruhádot varták attam	15	
Váczra fizettem	12	

A Zurbajom 1846

A birót hordostam pesten	1
Az Alberthoz ölfát egy félölet	1
A Polk hoz ölfát hoztunk egy félölet	1
A Slázshoz ölfát hosztunk egy félölet	1
Szet Jakabon voltak szántani két ekével	2
a hajdut viték haza versegyházra	1/2
Pálinkájé voltak vácon	1
Némegyi re viltek . . .[19]	3
Szent jakabon voltak ganajt hordani	2
Szentjakabon voltak szánttani	6
sorba gyüteni voltak	1 3/4
sorba voltak kaszáni	1 1/2
Némegyire vüttünk Désmásokat	3
Szent Jakabon voltak szántani	2

Polk János tul vettem 1846 földét négyszáz 400 forintokért és lefizettem 305 forinto váltóba.

Az urbajom az ebbe eztendőbe 1847 évben

Tavaji volt ellőre	1
Versegyházon volt a koci cösököt hordosta	1
Versegyházon volt a szekér ölfát vit	1/2
Sentjakabon voltak szántani két ekével	4
Szentjakabon voltak Ganéjt hordani	6
Szent Jakabon voltak szánttani két ekével	3
Sorba volt kaszáni és gyütteni mindösvesen	4
Sorban voltak szénájé szekére	1 1/2
Szent jakabon voltak keverni	3
Szent jakabon voltak hordani	2
Ispánt hordostuk a buzaföldeken sora vitük	1
Vas utru urakot hostunk be	1/2

Barna Mihály bére 90 forint 1847 évbe	for	kar
Ellőre attam	2	15
Farsangba attam mikor a felesiged pestre ment	10	
Cukanénak házra attál attam	5	
Váci vásárkor attam	20	
Mikor zsupot vittünk pestre attam	2	30
Cizmádot varattad attam	2	6
Mikor Buzát vettél attam	10	
Mikor a Tót Isván adóságát fizeted porcijuban	25	
Mikor buzát vettél kanásztul attam	12	

Szulni Mihály bér 50 forint 1847 évében egy pár

cizma egypár fehir ruha és nakra való és egy sipka	for	kar
farsangban attam	1	
Pünkösdi vássárkor vettem kislajbit	14	
és ujjaslajbit ellvágásért fizetem		15
Cizmádot talpatták attam	3	12
Szentjakabra fizettem A zökrökért	1	50
Tarisznára attam hogy vác ki	1	
Mikor oda voltál tülem szédölögni Tarisnát kiváttottam fizetem	1	
Mikor Kalapot vettél attam	1	
Gödöleji vásárra attam	8	
Szent Mihá napra attam		30
Alberttul kiváttotad attam	1	
Uj istrángot elvesztetél fizecz		15

Ezek a tartozók ezt irtam 1847 évében
Slazs Mácás tartozik 30 váltó forinttal
Öreg Slaisz Mácás tartozik 20 váltó forinttal
Ruza János tartozik 20 váltó forinttal
Slazs Mihály tartozik 30 váltó forinttal
Kurfis Addamnak ellattuk a sőlőt 130 forint ért
váltóban lefizetet 90 váltóforintot
Kollár János nak attam 20 forintot váltóban hat mérő
buzára ugy mint a papnak megy tisztán meg szeleve és egy
fél mérő buzát rátéve
Slasz János nak attam 14 forint váltóban
Az Kender fölgyit atta rá intteresnek
Folk János tartozik 1 forinttal az pálinkájé 2 icce
Rézinéném tartozik 3 forint fal és 20 kar al

[Az önálló gazda bejegyzései váltóforintban.]

Kurfis János nak 1848 évében bére 75 forint és egy pár cizma és szejemnakravaló	for	kar
foglalóban attam		50
Püngösdi vására attam	10	30
Cizmádot talpalták attam	3	
szentmárátoni vására attam	25	

Játékos isvánnak 1848 évében bére 50 forint kétt pár cizma és kétpár ruha	for	kar
foglalóban attam		50
attam mikor a nadrágot varatad	3	
Cizmát vetél attam	8	
Püngösdi vássára attam	12	30
Bucura attam egy	1	
Kápusztásokbul zökrök bevoltak hajtal fizetem	3	30
Mikor a Juhásznak fizetté attam	5	
Fehir ruhára attam	10	
Posztót vettem	2	30
gombot vetem		45
Kis lajbit meg varták fizettem	1	30
kocsmába mentél		30
Felmarat még tavaji béribül		50
15 forint gyüt 1849 évre		

Játékos Isván nak bér 1849 évben 60 firint és kétpár cizma kétpár ruha

	for	kar
Anyád nak attam cizmádért fizetté		45
Anyád nak attam cizmádért fizett haracinak	1	
Nadrággot varat attam	12	30
Cizmádra rá fizettem	3	30
Sipkát vettem	6	30
Farsangra attam	13	7
Uttojára attam mikor kifizetelek	22	38

Kaltzan János bére 1849 évben 50 váltóforint és egypár cizma egypárruha egy sipka egy nakravaló egy kendő zsebbe

	for	kar
attam foglalóban	1	15
Cizmát vettél attam az Oltertul[20]	7	
Gödölői vásárra attam ruhára	8	10
Szentjakabra fizettem a zökrökért	2	
Az irtványokba[21] lajbit elvették	1	
Kalapra attam váci vásárkor	5	
Nomtatási vásákor atam fehirruhára	6	
meg attam ködmönre mire	10	
Bakantz ra attam	1	15
Szentjakabra az zökrök bevolttak hajtál	2	
Meggint attam 1 ferttál bankót		
Uj esztendőben attam	1	15

Merkel Isván nak meg vettem a borát volt 13 akó és 1/4 fertá[22] foglalóban attam 20 forintot váltóban

Komorás János nak atam 20 forintott intteresre 1849 évbe meg ösve sámótunk zadóságot fel marat 2 forint 15 kar

Kurfis József tartozik 400 forintal váltóban oly feltétele Mikor kivánom vissa fogja adni

Én felvettem Komorás Mihály tul 400 forintot váltóban hat forint kamatra oly feltétele, mikor kivánom vissa fogja adni Magam saját kezejimmel felvetem Varga Mihály sógorom.

Én felvetem Komorás Mihály és János tul 40 váltó forintot oly feltétele hogy mikor kívánnak vissa fogom adni Merkel isvány és Ferenc testvérek 1849 évben.

Én felvetem Komorás Mihály és János tul 30 forintot váltóba oly feltétele hogy mikor kivánák vissa fogom adni magam saját kezemmel irtam Rózsa Antal

Jálekos István 1850 évben bér 110 forint	for	kar
Pünkösdi vássárkor vettem cizmát	3	
Nomtatási vásárra attam	30	
Szent mihánapra attam	2	
János nak attál költzön	1	
Uj esztendő napján attam	5	
Játékos isvánt kifizetük		

László János 1850 évben bére 60 forint és egy pár ruha és epár cizma	for	kar
szejem nakra való egy ködmön és nadrág		
foglaló ban attam		50
Kis lajbit varattál attam	1	

Dráb János nak 1850 évben bér 40 forint és egy pár cizma nakravaló	for	kar
attam foglalóban		25
Farsangra attam	2	
Cizmát átválatad	4	
Pünkösdi vássára attam	15	
Versegyházra fizeté	4	
szent jakab ra fizettem	1	
hordás ban ithattá azzért	1	
Ruzsa ferentznek fizettem Cizmádér		33
szent mártoni vássárra attam	3	
pesten attam zsirra		50
Dráb jánost ki fizettem		

Szőlő munkásoknak dolga 1850 évben	
Nitók voltak 48 can füzetésük volt egy napra	13 garas[23]
Meccők voltak 68 can füzetésük volt egy napra	15 garas
Vinegesedők voltak 9 füzetésük volt	13 garas
Karóverők voltak 11 egy fizetésük volt	15 garas
Kapássok voltak 20 san füzetésük volt	15 garas
Vállasztók voltak 67 és $^2/_4$ napszám volt	10 garassával
Kötők voltak 17 heten	12 garassával
Kötők voltak 20 san	13 garassával
Kapások voltak 10 zen	15 garassával
Forintos kapások voltak 18 can	
Tizennégy garasos kötők voltak 32 és $^2/_4$ napsám	
Kötök voltak 50 kar sos 41 és $^2/_4$ napsám	
Kapások voltak egyhuszasával 40 napsám	

Kötök voltak 12 garassával 17 heten napsám
Kapások voltak 7 ten 14 garassával

Szüretölők voltak 31 fuzetésük volt	10 garas
Varga józef volt 10 nap	15 garassával
Puttonos szüretelő volt 11	14 garassával
Födök voltak 20 san	10 garassával
Karóhúzók voltak 16 hattan	12 garassával

F Tót józef nak 1851 évbe 40 for egy pár

cizma egy gatya és kalap	for	kar
márczius 4 napján vettem egy pár cizmát	4	45
attam dohányra		15
Nadrág szijat vettem		30
husvét kor attam		30
Postára mentél attam		50
Cizmádot varták fizettem		30
Kivétel mind ösve	7	20

Mersva Benedik nek bére 95 for 1851 évbe

Megfogattam Március 18 kán	for	kar
Pünkkösddi vássáron vettem egy pár cizmát	7	
Nomtatási vására attam	40	
Szalajinak fizette kukuritzájé	3	40
Bognárnak kovátznak fizetté	2	30
Mikor haza ment attam	27	30

Tuli józef tartozik 20 forint váltóva
Babitz János tartozik még 1 for 30 kar
Varga János nak még felmarat 30 kar
Megint attam 1 forint váltót
Klantzán Mihály nak attam 5 for váltóba
Varga józef nek még felmarat addóssága 10 forint
váltó 1851 évben

Ella János bére 1852 évbe 90 forint egy pár

cizma egy pár ruha	for	kar
Foglaló ba attam	5	
farsangra attam	5	
Sógorodnak attam fizetél	2	30
Cizmád ért fizettél		30
Besnőre mentél attam	1	
Pesti Nomtatási vására attam	30	

szent mihály napra atam	2	30
Pesti lágerba volt ell kötöté	3	
Kortzmába tartoztál attam		30
Attam kölctzig re	1	
megint attam kölctzig re	1	
Neved napján attam	1	
Ella jánost 1852 évben kifizettem		

Holló károj bére 1852 évbe 90 forint

egy pár cizma egy pár ruha	for	kar
Foglalóba attam	5	
Nadrágot kivátotad attam	10	
Ujas lajbit varatál és kis lajbit attam	25	
farsang ra attam	5	
Kendőt vetél farsangra	2	15
Bagon voltá 2 nap azzért	1	24
Szütz Mihály nak fizetél	1	
egy kötőfik meg egy villa elladadtá		20
Besnőre mentél attam	1	
szent Mihál napra attam	2	30
Pesti szent mártonni vássárra attam	20	
Cizmát fejeltetél attam	7	
Holló károjt 1852 évbe kifizetem.		

Kis Marinak Bére 1852 évbe 50 forint

egy pár cizma	for	kar
Mikor szent kerest hez[24] mentek attam	2	30
Mikor bérmákozni mentek attam	2	30

Merkel ferentz nek attam költzön 15 forint
váltót nomtatási vásárra vissa fogja adni
1852 évbe

Ella János nak bére 1853 évbe 100 forint

váltóba és egy pár cizma és egy nakra való kendő.	for	kar
Mikor Cizmádot varatad attam	12	
Farsangra attam mikor tárcoltál	6	15
Fehir ruhára attam	10	
Nadrágért fizettél attam	4	
Kocsmába táncoltak attam		30
Kortzmába tántzol tak attam	1	

Vátzi vására attam kalapodér	6	
Kortzmába attam	1	
Pesti vásárra attam kalapra	3	50
szent jakabra voltak zökrök hajtal	2	30

Morvaji Mihály nak bér 1853 évbe 100 forint

váltóba és egy pár cizma és egy sipka ordinali[24/a]	for	kar
foglalóba attam	2	30
Orvos ságot vettem hiddeglelésre	1	17
Nadrágot varatál attam foglalóba	1	
Nadrággot varattál fizettél érte attam	15	
Farsangra attam mikor táncoltál	10	
Kislajbit varattál attam	5	
Kocmába táncoltak attam		30
Kortz mába tántzoltál		30
Mikor anyád pesrte ment attam	5	
egy nap bevoltá Csukkal azzért		30
Kortzmába táncoltak attam	1	50
Mikor a kuthol fizetél attam	7	30
Zökrököt nem akartad hajtani haza fizetz		15

Ella ellek bére 1854 évbe 110 for váltó	for	kar
fog lalóba attam	2	30
farsang ba attam		30
Kortzmába attam	1	30
Husvét kor attam	3	
1 fertá bort attam kennek	2	
fél fertál bort attam kennek	1	
attam Kortzmába bora		30
Juhász jánosnak tartozot ked attam	2	30
Mikor papért ment ked attam		30
Pesti nomtatási vásárkor attam	30	
Bucukor attam	5	
Papirosra és a kortzmába attam	1	
Darának[25] fizetet ke kápusztájér attam	1	
Karátzon kor attam		30
Uj esztendőbe attam	2	30
Gyöngyösi utba hozot ke asszonokat gödölőre fizettek	4	
Ösve számotunk zó estendőbe járt kennek	52	

Rihofer Mihály bére 1854 évbe 100 for vállo
es egy sipka naturaris-ra

	for	X
foglalóba attam	2	30
Farsangra attam táncoltál	5	
Pesti vássárkor vettem egypár cizmát	8	30
Kertes isvány nak a cizmádért fizettem	1	
Baltád el vested tél azzért fizec	1	
Pesti pünkösdi vássárra vászonra attam	20	
Pesti vássárkor vettem kalapot	4	15
Mikor posta útra mentél attam		15
Szent Mihály nap ra attam		25
Meg etteted az kápustát azért fizetem	2	30
szentmártoni vássára attam	20	
Biróhol fizetél iggazgatáskor	6	30
Uj estendőbe attam	1	
Ösve számotunk jár még mindösve	29	55

	for	kX
Szolgálónak bér 1854 évben 50 for és egy pár Cizma		
foglalóba attam neki	2	30
szoknát vet sogorassontul attam	1	30
szoknára és töb félére attunk mind ösve	20	
tuslira[26] és megvarása pruszlik megvarása Ösvessen	6	20
Cizmádot varták azért fizetél		50
Kendőköt és kötineket vettél attam	15	
Kis jánosnő nak fizetem	1	15
Még jár neki	3	5X

buza tartozók 1854 évben
Ör Komorás János tartozik 4 vékával[27]
Örökös János nak attam buzát költzön 4 vékát újkor fogja megadni
Toma János nőnak attam buzát Költzön 4 vékát ara ad 1 vékát interes egy födbül fel vetni valót 1 és fél vékát ez mind ösvesen 6 és fél vékát ujra fog megadni
Rihofer János tartozik 1 mérőve

Budirak Mihály nak bér 1855 évbe 80 for egy pár

	for	kXr
cizma egy páruha zebkendő és sipka		
foglaló ba attam ellőször	2	30
Cizmát vetél tülem	4	ért
Kerepesen el kötötél	1	
Cizmádot varták attam		35

farsang ra attam		25
Vátzi vására mentél attam	15	
Cizmát fejefetél akkor attam	7	30
unta stzig[28] lajbi vettem pesten volt	1	40
Koromába attam		30
Pünkösdi vássárba attam	27	30
Elvesztetél egy vas lapátot azért fizetz	1	30
Kerepesrü budára vittél rospont[29] elkötötél		45
Hajtót fizettem az mezőbirónak	1	
Kenderesbe és pástorrétyin[30] kaszálásba el mulatál fizetz	2	
Cizmádért fizetem		30
Pesten voltál zassony addot		30

Takátz János nak bére 1855 évbe 60 for egy pár

cizma és egy pár ruha és sipka	for	X
pokrotzot elveszteted és istrángot azzért	1	15
szizma szárat vetél attam		25
szizmádot varták fizetél	1	5
Pesti vássárkor attam	12	30
farsangra attam borra		25
Fótra mentél levelet iratni attam		30
Sogorodnak fizetél moszaért[30/a] attam	2	30
lőtzöt el törted fizetz		30

Milantsik Mátyás nak bér 1855 évbe 40 for

és egy pár ruha	for	X
Pünkösdi vásáron attam	25	
Nomtatási vássárkor attam	9	
Ellenpokker Mihály behajtota fizetel	2	
Elmulasztál betegséggel 4 nap	1	
Butzukor attam kotzmába		10

Rihofer rézi nak bér 1855 évbe 60 for

és egy pár cizma és pánltika[31]	for	X
foglalóba attam	5	
Tomanő tul tuslit vettél attam	5	45
Nagy dolog üdőbe voltál beteg 5 nap azét	3	
Kötint és kendőköt vet az zasson	9	
szoknára és tuslira attam	10	

Tartozások 1856 évben marat fel

Slaizs János komám tartozik 20 fo pengőve

Örrökös János sógorom tartozik 20 for pengőve
if Komorás Mihály tartozik 8 for pengőve
Egri János tartozik 2 for 36 X pengőve
Játékos János tartozik 1 for pengőve
Kraus Mátyás tartozik 1 for pengőve
Valent jánosnő tartozik 2 for pengőve
Klatsán józef tartozik 1 for pengőve
Gallant józef tartozik 3 és fél icce[32] pálinkájért 3 fo váltóva
Olter Mihály tartozik 4 for váltóva
Ör Komorás János bátyám tartozik 7 for 40 X váltóva
Egri jánosnak attam 3 forint pengőt
Barna Mihály tartozik 8 for pengőve
Egri jánosnak vássárkor attam 2 for pengőt
Krusz Mátyásnak attam költzön 10 forint pengő
Toli Kis józef tartozik 12 for pengővel
öszre fogja meg adni fél akkó bort adrá

Játékos isvány bére 1856 évbe 120 fo	for	X	
farsangra attam	10		
Pesti józef fi vássára attam	40		
Pesten az árkon áthajtotál fizettem			
100 fo 25 kar büntetést ebbül	50		te károd
Bibitz tól tul[33] az zökrök elszöktek betzlő és hajtó piz	1	30	
Vátzi vássárkor attam gubára	15		
Kerepesre fizetél zökrök ért attam	7	30	
két icce bor ré fizetel		40	

Kurtz Mihály bére 1856 évbe 100 for		
és egy páruha és egy pár cizma	for	X
foglalóba attam mikor be szegöttél	2	30
Cizmádot varták attam	5	
Farsangba attam mulatságra	10	
Pesti jozeffi vásárkor vettem egy font[34] sappant		30
Gubádot varták gödölőn attam		50
Kertes pistya varta Cizmátot attam	2	30
Fehir ruhát varattál attam	2	30
Posztó ruhát varatál Cerivel attam	24	
Kortzmába mulatságra attam		30
Moszané nak fizetél attam	5	
Pesti nomtatási vásárkor attam	10	
Kereszturi[35] buczukor attam	2	
Vátzi vásárba attam	1	
Czismát fejették attam	7	30

Uj estendő nap ján attam	2	30
Megint attam	2	30

Drább mihály nak bére 1857 évbe 115 for váltó

és két pár cizma ithon varatyuk	fo	ka
Foglalóba attam	10	
Jegyzőhöz mentél attam 15 X Cizzmádért fizetem ösv		30
Cizma fejelésért és patkolásért fizettem	6	15
Farsangba attam	2	30

Játékos istvány nak bére 1857 évbe 127 fo és 30 X

váltó egypár cizma 1 zebkendő	fo	X
Nagy kátára metél bornút venni attam	40	
Jegyzőhöz mentél attam		15
Ösve számoltunk 1856 évbe még föl marat jövő évre	10	35
Ökkör pástornak fizetél attam	2	
Pünkösdi vásárra attam	24	40
Ruhát varatták attam	10	
Bucukor ruhát vart az Ceri attam	27	30

Huter jánosnak bér 1857 évbe 55 for váltóba

két pár cizma és sipka nakra való és 25 zsup	for	ka
Foglalóba attam	2	30
Pesti Jozef fi vássárkor Szüre attam	18	
Pesti püngösdi vássárkor vetlem ruhát kalapot	15	30
lajbit vátottad ki 2 cör attam		30
Ritter nek fizetél zökrökért	6	
Kukuricák bul zökrök bevoltak hajtal fizettem		45
Szüretbe kerepesre bevoltak hajta a zökrök fizetz		15
Pesten Szent Mártoni vásárkor vetem Nadrágot	9	30
atál nekem 3 for 15 X új estendőbe		
1 fo cizmájért farsangba 30 X ebbül		
fizetem 15 X jegyzőnek		

Nagy János bére 1858 évbe 115 fo váltó

és egy pár csizma	for	kar
foglalóba attam váltó	5	
Farsangba attam borra	1	30
Fészarura[36] mentél levélé attam	1	
Pünkösd kor Besnőre attam	2	30
Kovátz nak fizetél Cizmapatkolásért		15

Cizmadijának fizetél attam		45
Fészarurul itt volt appád attam	50	
Bucura mentél attam	2	30
Bucun voltá fizetem nap számot	1	30
Pesti vásárkor attam	10	
Pest re vittél és az kosár ösvetőtt	1	30
Uj estendőbe attam	2	30
Ösve számoltunk uttojára	36	

Juhás isvány bére 1858 évbe 100 for váltó

és egy pár csizma	for	kar
foglalóba attam váltó	5	
Farsangba attam borra	1	30
Fészarura mentél levélé attam	2	30
Cizmáddot varták azzért fizetem		45
Kislajbit vartak azzért fizetem	6	
Pünkkösdkor attam	1	15
Pünkösddi vásárkor vettem két pár fehirruhát	13	7
kacamajka és nyakra való volt szintakkor	6	6
Kovátz nak fizetél Cizma patkolásért		15
Cizmadijának fizetél attam		45
Fészaruru it volt az anyád attam	5	
Czizmát vettél attam rá	2	30
Bucukor attam borra		30
Cizmádot talpalták attam	2	30
Mult kor attam	1	
Uj estendőben attam	2	30
Ösve számmoltunk utojára attam	19	

1858 évi tartozók
Ritter isvány tartozik 6 forint pengőve
Olter józsef tartozik 2 for pengőve
Babitz János tartozik 5 for pengőve
Tót Mihály tartozik 5 for pengőve
Meleg józsef tartozik 1 for pengőve
Krauzs Mátyás tartozik 12 for pengőve
adrá őszre fél akkó bort interest
Ritter józef tartozik egy kis hordóval 20 iccés
5 iccét ad rá interest bort

1858 dik évben hordojimot meg stempliztem volt
17 darab stemplis de az kívül is van[37]

	akó	pint	hordó száma
1 hordó	23	36	427
2 hordó	18	11	430
3 hordó	11	38	415
4 hordó	11	25	425
5 hordó	11	20	428
6 hordó	11	4	429
7 hordó	10	31	419
8 hordó	10	24	416
9 hordó	10	7	417
10 hordó	9	32	414
11 hordó	9	4	418
12 hordó	8	22	422
13 hordó	6	21	421
14 hordó	4	19	431
15 hordó	2	3	420
16 hordó	1	29	423
17 hordó	1	3	426

Ella János 1859 évben bére 120 fo váltóba

	fo	X
egy pár cizma és nyakrakendő pengőben		
foglalóba attam Uj ban[38]	2	
farsangra attam tántzra	2	
Mikor kivántak versegyházra attam	1	
Pesten Postót és gombot véttem	2	
Még varásé fizetél attam	2	
Tehened foglalóját visa attad attam	1	
Váczon bevoltá zárra az fogházban 6 napért	2	
Vátzi vásárkor attam	10	
Pesti Pünkösddi vására attam	10	
Besnő re mentél attam		60
Nagy kátán voltunk attam	3	
Szent Mihály butzura attam	3	
Mikor vettél tülem egy disznót zára	10	
Ösve számoltunk még járt neki	1	40

Berani János bére 1859 évbe 100 fo váltó

	Uj forint sámitva for	X
foglalóban attam	1	
Cizmát varattál attam	2	
Farsang ra attam borra	1	
Nadrágot veltél az katonátul attam	1	
Pesti vásárra attam hogy mentél	10	
Asson addot hogy nem voltam ithon nadrágra	1	
Ritter nek fizetél attam		40
Cizmádé fizetél attam		40
Ritter nek fizetél az ökrök ért attam		40
Feleségem addot valamire		20
Ösve számol tunk még járt neki	23	40

[Az önálló gazda bejegyzései osztrák értékű forintban.][31]

Biszéki János nak bér 1860 évbe 36 fo osztrák érték még szejem nak kendő egy

	fo	X
1 ször foglalóba attam	3	
2 Cor attam Februárius 20 kán	3	
3 Cor attam Mártzius 24 kén fizetél cizmáért	1	20
4 Cör attam Április 8 kán	1	
5 Cór attam Május 6 kán	1	
6 Cor attam Junius 3 kán Pesten	11	
7 Cör attam Julius 15 én	3	
8 Cor attam Augusztus 19 én		50
9 Cer attam Szettember 23 kán	2	
Mikor Pestre mentünk az kőmüvesekel megkistetek 2 orráva azzért fizetem		60
10 Szettember 30 kán attam		50
11 Vátzra mentél attam	2	
El mulasztotál 1 és fél napot		30
Uj estendőben attam		36
12 Pesti szent Mártyoni vásárban Cizmát vettem	5	
13 Pestten voltunk fizetem 2 icce borért		23
14 hordó fenék nek valót össe vágtad azzért		80

Dávid Mihály nak bér 1860 évbe 24 fo osztrák értékbe egy pár cizma egy szejem nak kendő

	fo	X
1 foglalóban attam	1	
2 Cor attam Februárius 20 kán ösvesen	4	40
3 Cor attam Április 8 kán	1	

4	Cör attam Április 29-én		40
5	Cör attam Május 17 én	1	
6	Cor Malom ban vótam kaszám el lopták arru felelős vagy		80
7	Cör attam Julius 8 kán	2	
8	Cor attam Augusztus 19 kén	6	40
9	Cer attam Augusztus 19		30
10	Cer Krumplit ástatok más fölgyibe fizec		52
11	Cer Fazakakot ösvetörted azzé fizec		40
12	Cer Szettember 30 kán attam		50
13	Cor attam egy pár Cizmát	1	ért
14	Cer Pesti szentmártoni vásárban attam	1	
15	Cör Cizmára attam	4	
16	Cor Kápuszta cősz pinzibü nálad marat		12
17	Cör Merk János nak fizetem		50
	Dávid Mihály addós marat számadás uttán		32

	1861 év Vig János bére 57 fo 60 X	fo	X
1	Attam foglalóban	2	
2	Attam Januárius 28 án	3	
3	Attam Februárius 3 án	1	
4	Februárius 8 án attam	2	
5	Április 1 napján attam	1	
6	Április 19 én Pestén attam	4	
7	Április hónapjában Pestén Bezáral voltá 14 napig Börtönben 10 napért fizettem hejetes nek	3	
8	Junius 3 án attam Pesti vássár ban	20	
9	Julius 28-án attam Kerepesen		30
10	Augusztus 18 án attam	1	
11	Szeptember 18 án attam	2	
12	Szeptembér 29 én attam	1	
13	December 5 én Fizettem Cerinek	7	
14	Decembér 30 án Matyasoski Antalnak fizettem	8	
15	December 31 én Astalosnak fizetem		60
		55	90
16	Uj Estendőkor attam	1	
	Ösve számoltunk attam	1	
	Ösvesen	57	90

	1862 évben Kurucz István bére 36 fo egy pár csizma	fo	X
1	Pesti Josefi vásárkor attam	8	
2	Pesti Pünkösdi vásárkor attam	3	

3	Pestén Pünnkösdi vásárkor vettem 1 kalapot az öccédnek	1	10
4	Pesti Nomtatási vásár kor attam	4	
5	Bucukor attam	1	
6	Cizmádot fejeték attam	4	50
7	November 1 napján attam	1	
8	Lakodalomba voltál 2 nap		70
9	Uj Évkor attam		50
	ösvesen	23	80
	Még addós marattam és ki füzettem	12	20

1863 dik évben Hutter Josef bére 52 for

	ostrák értékben	fo	X
1	foglalót attam	4	
2	Januárius 18 dik án attam	1	72
2	Januárius 25 dik én attam	1	
3	Februárius 8 dik án ing varasé attam	1	20
4	Februárius 18 dik án attam	3	60
5	Mártius 15 én Pesten attam	2	
6	Április 24 én attam		20
7	Április 28 án attam		20
8	Május 3 dik án attam		60
9	Május 8 dik án attam gyolczra		36
10	Junius 8 dik án attam Pesten	11	50
11	Augusztus 16 dik án attam		40
12	Augusztus 24 dik én Pesten attam	3	50
13	September 6 dik án attam besnőn		30
14	Október 4 dik én attam	4	
	Hutter Jósef béres hejet Kártévésé füzettem	3	28
	Október 11 dik én Vácon attam	2	
	November 2 dik án buzárul bevoltak hajta	2	
	November 12 dik én El henélted a napot		20
	Tomané nál volta lakodalomba uttána 4 nap volta beteg az		80
	Uj év Első napján attam		45
	Januárius hatodik án attam	1	
	Mind a két oldalon ösvegék ösvege	44	51

1863 dik évben Keller György Vincellér bére 6 for 2 mérő[40] rozsbuza és rendes napszám darab krumpli föd

		fo	X
	Május 18 attam vására	6	

1864 dik évben Hutter Jósef bére 58 forint
osztrák értékben

		fo	X
1	November 4 dik én 1863 évben foglaló ban attam	1	
2	Januárius 17 dik én attam	1	
3	Februárius 8 án attam ösvesen	16	
4	Május 1 ső nap Ján	1	
5	Május 18 án Matyasoski nak tartoztál		50
6	Junius 5 dik én attam	8	
7	Junius 19 én attam	1	
8	Junius 30 án attam		50
9	Augustus 28 án attam	7	20
10	Augustus 29 vetél 1 nadrágot		80
11	Kamarás Mihály és János nak Lovasok vótak		40
12	October 2 án attam	1	
13	October 16 án attam	8	
14	November 13 án attam	5	
15	December 5 én attam	6	60
	ösvesen kivet	58	00

1864 dik évben Német János bére 32 for
osztrák értékben kétpár Cizma és fekete sipka ösvesen

		fo	X
1	November 4 dik én 1863 dik évben foglalóban attam	2	
2	Januárius 1 én attam		20
3	Februárius 8 án attam	3	
4	Március 12 dik én attam	8	
5	Május 6 dik attam	1	
6	Junius 5 dik én attam	2	

1864 év Jöt hozám Junius 16 Teknős János
Uj évig bér 20 fo egy pár cizma

		fo	X
1	ki attam Julius 5 én ruhára	4	60
2	Antal Mártony Cizmadijának bort		50
3	Augustus 12 én attam	1	
4	Augustus 28 án attam	2	10
5	Augustus 28 án vettem Cizmát	5	20
6	October 16 án attam	2	

1864 dik év Junius 15 én Jöt hozám Polk
Karolyina bér Jövő Sent györgyig 16 for

		fo	X
	egy pár cizma egy hosu ing	3	80
1	Junius 27 én attam	3	

2	September 9 én Pesten vásárolt ruháért attam	6	46
3	November 13 án attam	1	
4	Decem ber 8 án Pesten vásároltam	1	40
5	Január 19 én attam		50

	1864 év Augusztus jöt hozzám Agots István. Uj évig bére 12 forint	fo	X
1	September 24 attam	2	
2	October 2 án attam	1	20
3	October 29 én attam	2	
4	December 19 én attam	7	
	ösvesen kivet	12	20

	1865 év ben Koncz István nak bére 43 fo ostrák értékben meg egy darab krumplifőd	fo	X
1	sör Ellő pinzt attam	1	
2	Cor tülem vettél 1 alsó Lajbit	2	40
3	Cor tülem vettél 1 pár Cizmát	1	40

	1865 évben Érla János bére 60 for os érték	fo	X
	Megkeste az Szolgálatot Május 7 én 1 attam foglalót	10	
	Julius 23 án attam	2	
	Augustus 26 án attam ki bérédben	13	
	Octtober 26 án attam		
	Octtober 29 én attam		
	Ösve Sámoltunk kapot	26	

	1865 év ben Huter János nak bére 42 fo ó t meg egy pár új cizma krumpli föld	fo	X
	1 Ször foglalot attam	1	
	2 Vácon Április 2 án attam	16	
	3 farsang ban attam	2	35

	1865 év Május 18 án át az szolgálatban Tóth Mihály hozzám bére 41 for és egy pár cizma új vásári	for	X
1	attam Junius 4 én attam		60
2	Julius 2 án vácon attam		20
3	Julius 9 én átvettél tülem nadrágot és lajbit	4	30
4	Augustus 6 án attam	1	
5	Augustus 15 én attam		50

6 Augustus 17 én Pestén attam	10	
7 Septem ber 22 attam	2	
8 October 1 én attam	3	
October 18 án ösve Számoltunk fuzettem Tóth Mihálynak	6	5

1865 év Augustus 1 én Jöt hozzám Solgálatban Polk Juliana bére 16 fo égy pár cizma és 1 hossu ing Pántlika égy évre 1866 Au 1.

	fo	X
1 ször Szeptember 30 án attam	1	
2 cor gyolcz ra fuzettem ösvesen		40
3 cor kacamajka volt az gazdasontul meg vetted	2	90
4 Pesten voltál vettem attam	2	
5 1866 év Január 10 én attam	1	
6 Pesten vássárlottunk februárius 16 részedre	4	20
7 cer attam 1866 év Március 4 én		50

Duz János Öcém versegyházi gyám ságbul 1866 év kapot 15 for ostrákértékben ruhára vásároltam neki 9 fo 60 X ért még marat neki 5 fo 40 X

1866 ik évben Balog János bére 48 fro osztrákértékben és egy selem nyakkendő

	fro	X
1 először November 20 dik án előpénzt kapott	2	
2 cor 1866 évben Februárius 13 án attam	1	
3 cor 1866 évben Március 18 án attam	1	
4 cer Március 25 én attam	4	
5 cör Klancan Jánosné korsóját ösvetörted		13
6 cor az fejszét Ellő nem attad azé füzecz	1	20
ösvesen	9	33
7 ezen kívül Barnának Polk Isvány nak	2	
8 végül kifüzetésre neked		67
Polk Istvány nak kifüzettem	1	20
Barnának kifüzettem		80

1866 dik évben Lipták György bére 53 forint és egy selem nyakkendő

	fo	X
1 először November 10 ik én kapott előpénzt	2	
2 szor Január 9 dik én kapott		63
3 cor 1866 évben Februárius 13 án		40
4 cer Március 18 án attam	6	
5 cör Április 8 án attam	1	30
6 cor Április 30 án attam	1	70
7 cör Május 19 én Lajbit varattál kóstált	8	90

8 cor Junius 4 én az ökrökért füzetél	4	50
9 cer Junius 10 én attam		80
10 cer Julius 2 án uj kalapért füzettem	1	30
11 cer Julius 29 én		70

Lipták György elment Julius 29 én kiszedett
béréből 23 fr. 47 kr. összesen.

1866 évben Kamarás János bére 20 forint és egy kalap. Megkezdte a szolgálatot Augusztus 15 én	fr	kr.
1 Augusztus 19 én attam		30
2 September 8 án attam		80
3 September 30 án attam		30
4 September 31 én adtam Rozsának	3	40
5 November 12 én attam	10	20

Paloviez Josef meg keste nállam az Solgálatot 1866 évben Május 31 én bére 30 for	for	X
1 Uj évig 1 sör attam foglalót	1	
2 Cor attam Junius 8 án Pesten	1	
3 Cor attam Julius 1 én	4	
4 Augusztus 1 én adtam Posztó ruhára	11	0
5 ször Augusztus 13 án attam	1	50
6 Cor Augusztus 29 én attam kápusztáért	1	
7 Cer September 2 án attam	1	
8 Cor September 16 án attam		50
9 szer September 17 én adtam		50
10 szer September 30 án attam	1	
11 Október 21 én attam	4	50
12 Cer November 11 én attam	6	60
13 Cor az kalap beszámitógyik mert rossul viselted magadat	1	
14 az Pincében voltál kétcer a pecséttet törtél	1	
Pásztor ferencz és János nak füzettem	34	80
1 porciu buzáért	1	
Palovitz Josefel ösve Sámoltunk		

1866 évben November 1 én Jöt hozám Morvaji terézia füzetés minden hónapra 1 for osztrák értékben	fo	X
December 22 én attam	1	82
Februárius 29 én attam		50
Március 15 én attam Pestyi vására	2	40
ismét attam		40

1867 iben Komlódi János bére 36 ft. fr kr.
Csztrák értékben is két font szappan
is ha jól viszi magát egy selyem nyak
kendőt kap ajándékul.
1ső elő pénzt kapott 1
2ser Januárius 11dikén kapott . . 1 43
3 Cir Martius 4 én allam . . . . . 1 ft 27 x
4 Cir Martius 17dikén allam . . . . 4.
5 Cir Mai 18 án allam
6 Tél [illegible] egy veka [illegible] kalával 46
7 [illegible] P. ar Deszen vásár kor allam 6

1873 dik iben Heller Mihálynak bére
100 forint ad 100 forint Csztrákér-
tékben is 6 font szappan és egy
magyar kalap fr. X
1. Elő pénzt kapott . . . . . 2.
2. Februárius 26 án allam . . . . 2.
1873 évbe is 1874 évben Erdélyi borbélyszak
bére 25 forint adó érték szerint egy pár
Cipőt fonat pántlikával nekem kendő 2 ft
minden egy más az ő kendőt szeretem 2 gon 10 X
1ső Cipőt ki vettek szeptem hó 22 én 5
2 Cir ki vettek December . . 30 an 3

if Slaizs János 1867 ben meg egyezet az aratásra való nézve oly föltétele hogy 4 nap köteles hordani segiteni buzát és a zabot is köteles segiteni lekaszáni rendes napszám ért és kap egy hold kukorica földet feliben az szár és a haj az enyim a sántás ért ezen kivül én egy fél nap 2 két ekkével Elmek sántani azért nem köteles füzetni

1867 évben Komlódi János bére 36 fr. Osztrák értékben és két font szappan és ha jól viseli magát egy selyem nyak kendőt kap ajándékul	fr	kr
1 ször előpénzt kapott	1	
2 szor Januárius 11 dik én kapott	1	43
3 Cor Mártius 4 én attam	1	27
4 Cér Mártius 17 dik én attam	4	
5 Cer Május 18 án attam		40
6 Toth János tista buzájába egy véke kárt tettek a lovak		
7 Junius 2 án Pesten vásár kor attam	6	
8 Junius 30 án attam		50

Morvaji Terézia bére 1867 évben 14 for egy pár cizma egy sakácz kötin egy fonat pántlika hogy ha Jól viseli magát még azon túl mást is kap	for	X
1 Julius 30 án kapott		20
2 Augusztus 24 én kapott	6	
3 Augusztus 19 én kapott szakácskötény		70
4 Augusztus 25 én kapott csizmát	3	20
5 November 1 én kapott	3	
6 December 18 án attam	1	90
7 1868 év ben Március 12 én attam	2	90

1867 dik évben Szabó Jósef bére 39 forint ostrák értékben és ha Jól viseli magát 1 fo boravalót kap	fro	X
1 ször Januárius 20 án adtam	1	
2 Cor Mártius 4 dik én attam		40
3 Cor Mártius 17 dik én adtam	4	

1867 évben jött hozzám Kamarás Mihály bére 30 fr és egy selyem nyakkendő újévig.	fro	X
1 Augusztus 24 én kapott	20	
2 Augusztus 25 én kapott	6	
Ösveszámoltunk Jár még neki 4 for		
Kivan füzettel		

1867 éveben jött hozzám Morvay Vendel bére 10 fr. és kétszer szántva az erdőmegi[41] földjét új évig.	fro	X
Augusztus 25 én attam Pesten szüre	7	50
Gödölőn luca vásárkor attam	1	
	8	50
Ösveszámoltunk jár	1	50

1868 évben Kovácsik Jánosnak bére 60 for. még egy kalap. Megvan adal	for	X
1 November 10 én 1867 év foglalót kapot	2	
2 Február 4 én 1868 évben attam	3	
3 Február 25 én attam	3	
4 Március 29 én attam	12	
5 Május 3 án attam	2	
6 Május 17 én attam	2	
7 Május 31 én attam	2	
8 Julius 5 én attam	1	30
9 Julius 20 án attam	2	50
10 augusztus 9 én kapott		50
11 augusztus 15 én kapott		50
12 augusztus 22 én kapott	6	
13 September 8 án kapott		50
14 September 21-én kapott	8	
15 October 20 án kápustájé füzettél attam	2	
16 November 15 én attam	1	20
17 November 22 én attam	1	
18 Uj év kor attam		50
az Ekéjé füzettem		40

1868 évben Egri Isvtány nak bére 40 for ostrák beczben és egy pár Cizma fejelés	for	X
1 Decembér 2 án Ellőplnszt kapot	1	
2 Február 25 én 1868 évben attam		36
3 Március 29 én attam	5	40
4 Május 3 án ösvesámoltunk ösvesen attam	12	20
5 Föl Jegyzek Jullius 5 én 2 két kötőfik ért is		32
6 Somjóból[42] appád az ökrököt behajtotta fizett		40
7 augusztus 9 én kapott		50
8 augusztus 15 én kapott		50
9 augusztus 30 án	6	
10 september 21 én attam	2	
11 October 11 én attam	1	

12	November 15 én attam	1	
13	November 22 én attam	6	
14	Belegsigért füzecz időmulatás	2	50

1868 év Morvaji Terézia bére 13 for ostrák
értékben és egy pár cizma és kötiny

		for	X
1	ször Ellö piszt kapot Március 5 én	1	
2	Cor Május 3 án attam	1	
3	Cor Junius 20 án attam	2	
4	Cer Julius 15 én attam	1	45
5	ször augusztus 14 én kapott	2	
5	cör Septem 13 án kapott		70
6	Cor October 11 én attam	2	
7	Cer November 22 én attam	2	

1868 évben Falu fölg ibül kiárendáltam 30 holdat
holdát sámmitván 1600 val
2 Résnek a fölsővége sélesége 2 láncz és 57 suk[63]
4 Résnek a fölső vége sélesége 2 láncz és 57 suk
5 Résnek a fölső vége sélesége 2 láncz és 53 suk
közép táján sinte anyi mint fölü
Alsó vége a Malom felül az én illetősigem
2 Rés 4 dikrés 5 dik rés 19 holdankint 1600 val sámitván
2 Rés Alsó végén a sélesége 2 láncz és 53 és ½ suk
4 Rés Alsó végén a sélesége 2 láncz 53 és ½ suk
5 Rés Alsó végén a sélesége 2 láncz 50½ suk
2 dik 10 hold 1600 va sámitván árendája 29 fo évenkint
4 dik 10 hold 1600 va sámitván hodgyát 28 fo 50 X
5 dik 10 hold 1600 va sámitván holgyát 32 for évenkint
és igy három évre van fölvéve 1868 évtől Juniustól kezve
1869 tól 1870 dik Péter Pál napjáig sámitván az 3 év le
foj tat és közösen birjuk id Kamarás Mihály és József testvérek

1869 dik évben Morvai Teresinek bére 25 forint osztrák értékben egy pár cizma fejellés. Ithon varattál szakácskötény és egy fonat pántlika. Köteles Solgálni 1870 évi szentgyörgy napig

		for	X
1	Ször Februárius 28 án attam	1	75
2	Cor Március 25 én attam	6	80
	Morvaji Teréziának fél évre Jár és két hetre a rendesen fölül	7	

1869 dik évben Bosjag János bére
45 fro. osztrák értékben meg egy kalap
ajándék. Erdőkürti születés Nógrád megyei.

Megkezte a szolgálatot Február 18 dik án.	for	X
1 sör Március 14 én attam	1	
2 Cor Március 21 én attam	6	
3 Május 1 én attam	1	20
4 Cer Május 17 én attam	1	
5 Julius 3 án Cizma talpalásé füzettem	1	
6 Augusztus 15 én Ruhájért füzettem	11	
7 Augusztus 15 én attam	1	
8 Augusztus 29 én Pestyi országos vásárkor attam	20	
9 November 28 attam	1	
10 December 20 attam	9	
11 1870 év Január ban	1	

1870 évben Varga János bére 2 hónapra 8 for
1 sipka fekete 1871 évben kifüzettem az
Pinzt attam Varga Josef bátyának

1870 év Bosjag János bére 85 for. ostrák értékben	for	X
1 Sör 1870 évben osve sámoltunk még hozá attam ösvesen	10	
2 Cor Februárius 27 én attam	2	
3 Cor Március 1 én attam farsangban	1	31
4 Március 13 án attam országos Pestyi vásárkor	6	10
5 Április 3 án attam országos vácí vásárkor	2	
6 Junius 6 án attam ösvesen	2	
7 Junius 7 én attam országos Pestyi vásárkor	1	
8 Junius 10 én attam	1	
9 Junius 23 án attam	1	
10 Augustus 14 én attam	5	
11 Augustus 28 án attam országos Pestyi vásárkor	12	
12 October 16 án attam ösvesen	1	60
13 October 22 én attam	5	
14 Cer kis lajbira attam	3	

1870 évi ben Bosjag Mari bér 24 fo. egypár cipő	for	X
1 sör Januárius 30 án attam	5	
2 Cor Februárius 27 én attam	1	10
3 Cor Április 12 én attam	6	31
4 Cer Junius 6 án kötint vettünk		65
5 Cör Junius 6 án attam	1	
6 Cor Augustus 11 én attam	4	
7 Cer November 8 án attam	3	10

8 Cor Sentmártoni Pestyi vásárkor		3	10
1871 évben Bosjág Jánost kifizettem		24	26
és az Lánát is ami Járt nekik			
1870 évben Morvaji Terci bér 30 forint		for	X
ostrák értékben egy pár cizma egy sakácz kötin.			
Ellő pizt kiattam Március 25 én		1	
1 Sakácz kötin meg vevődöt 1870 évbe			
2 Cor Junius 6 án attam ruhára		13	
3 Cor Augustus 11 én Cizmát meg vetlem			
4 Cer Augustus 11 én attam		8	
5 Cör November 15 én attam		2	
6 Cor December 10 én attam		2	
7 Cer Januárius 16 án 1871 évbe attam cimájért		2	70
8 Cor Februárius 10 én Pesten soknáért		3	52
9 Cer Cizmalehuzás ért attam		1	
10 Cer hátam vakarásá ért attam		1	
	ösvesen tesz ki	34	32
11 Farsangban attam 1871			20
12 Cer attam Március 19 én 1871 évben			70
1871 évben Egri Magdolnának bére 16 for.			
1 sör Ellőt kapot		1 for	
2 Sor Cizmára attam		3 for	60 X
3 Cor Augustus 27 én Pestyi vásáron		8 for	
4 Cer November 8 án attam		2 fo	40 X
		15 fo	00

Kurfis János meg keste az Solgálatott 1871 évben
Március 20 án bére 60 fo ostrák értékben uj évig 4 résben
ki addatot neki töbfélire. Atyával if Kurfis
Mihála ösve Sámoltam Május 28 án az eggis bérét
60 fo azaz hatvan forintot ki füzettem neki
El ösmerem if Kurfis Mihály Atya

1871 év ben 1872 évre meg Fogattam Toth Jánost
87 for ért Ostrákértékben egy pár fehir
ruha ért. 1 sör Ellőt kapot 5 forintott ha meg
bánya Ellőt Duflán kel visaadni. Iskola Jovára
10 for büntetést fog füzetni
2 Januárius 1 én attam 20 X
3 Januárius 14 én 1 for

1871 évében Augustus 4 én Cernák Örzsi meg keste
az Solgálatot egy évig köteles Solgálni bére 30 forint
és egy pár Cizma megvevődöt

1 Sör September 29 én kapot	5 for	
2 Cor November 8 án attam	5 for	
3 Cor 1872 év Januárius 27 én Cizmádé füzettem		70 X
4 Cer Március 17 én Pestyi vásárkor	1 fo	
5 Cör Május 26 án cömöri búcura attam	1 for	
6 Cor Junius 23 án attam ösvesen	11 for	70 X

1871 évben Bosjag János bére 100 for 2 zák allá krumpli föld még 1 Sekér fát be hozni valamejik Erdőbül. 1872 évbe Főtistelendő ur nak az Párbért meg adni 2 véka buzát rozot. Ellő pinzt kapot 2 fo 1 hold kukurica földet kap felibül.

1871 évben Erdéli Borbála meg kezte az Solgálatott
December 9 én füzetése 1 hónapra 2 fo
1 Sör attam Februárius 3 án 50 X
Március 24 én 2 Cor attam 7 fo 50 X
Kifüzettetett.

1872 évben Erdéli Borbála Megkeste az solgálatott
September 29 én bére 30 forint ostrák értékben és
egy pár Cizma és egy nakra kendő 2 forintos
egy évre Cizmát meg kapta duflán

	for	X
1 Sör 1873 évi Januárius 12 én attam	5 fo	
2 Cor Március 5 én attam	3 f	50 X
3 Cor Április 9 én attam	3 fo	
4 Cer Április 30 án vettem nagkendőt	2 fo	
5 Cör Május 17 én attam	2 fo	
6 Cor Junius 12 én attam	6 fo	
7 Cör Oktober 12 én attam	10 f	70
Ellőre van 2 fo 20	32 f	20

Kis ana Dajka lának 1872 évben vettünk
1 sör 2 for 40 X ért soknát sakác-
kötint 60 X ért Cizmát 4 fo 60 X ért
kacamajkát 3 fo ért Cipőt vettem 2 fo
stirli[44] 40 X kasmir kendő 4 forint.

Varga János be állot solgálatban egy hónapra. -
Megkeste Solgálatott 1873 évben Február 11 én
bér 6 fo Ellőt kapot 10 Cart.
1 Sör Varga János nak Februárius 23 án kiattam
3 forintott azaz három forintott ostrák értékett.

1873 dik évben Keller Mihálnak bére 100 forint azaz 100 forint
osztrák értékben és 6 font szappan és egy
magyar kalap fr. X.
1 Előpénzt kapott 2
2 Februárius 25 én attam 2 11

1873 évbe és 1874 évbe Erdéli borbálának bére
35 forint ostrák értékben egy pár Cizma fonat pántlika
nakra kendő 2 forintos az év kezdete
Septem 29 én fo X
1 ső Ellőre ki vettél Septem ber 22 én 5
2 Cor ki vettél December 30 án 8

1874 dik évben Kis Anna megkezte a Solgálatott
September 22 én for X
1 Sör Soknyát vetük neki 1 64
2 Cor Cizmát vetük neki 3
3 Cor Cipő és Stirli volt 2 10
4 Cer Soknyát vetük 1 20
5 Cer Vácon vettünk pántlikát 1
6 Cor barkét sokna 1 70
7 Cer kendő 5
8 Doktorhoz Mentél Junius 13 án vátzra 1 50
9 Barket volt 1 75
10 Cizma volt 4 50
11 karton volt 60
Ösvesen ki attam egy évre 36 forint 19 cart

1874 dik évben Januárius 18 án Cérnak Mihály
megkeste a Solgálatott 1875 diki uj evig
Bére 55 forint ostrák értékben és egy pár fejelés
Cizma rölttön kisolgéltatott neki. fo X
Januárius 18 án Előt kapot 2

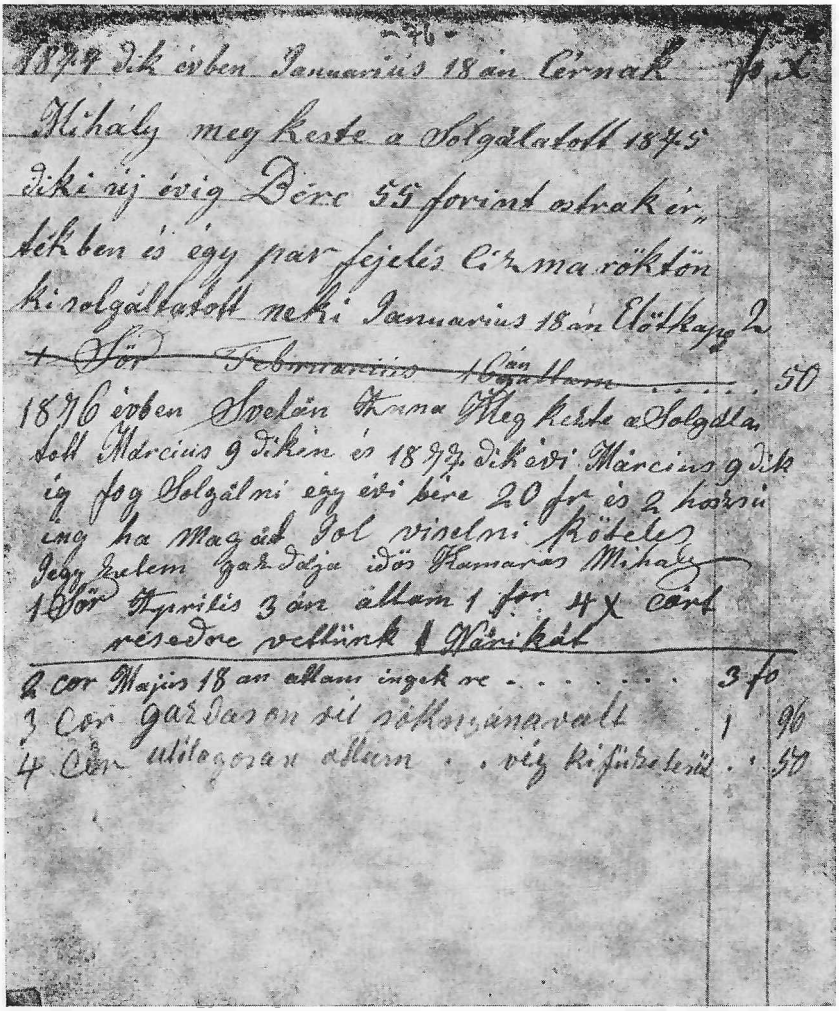

1874 évi Március 23 án Graser János hozám
Jött hetyi fizetés 3 for
Előt kapott 1 for
Április 25 attam 2 for
Április 27 én kifüzettem eggisen járt neki még 12 for

1874 évében Cikvölgy[65] mellet az homok buczkák el ostódot erdőnek nekünk Jutott három fertára 1827 négyszögöl aggáci fákkal kel be üttetni ezt parancolom idős Kamarás Mihály

Dobák Terézia nak bér 1874 évben és 1875 évben 45 forint ostrák értékben és égy pár Cizma Elő 1 for

1876 évben Svelán Anna meg kezte a Solgálatott Március 9 dikén és 1877 dik évi Március 9 dik ig fog Solgálni egy évi bére 20 fr és 2 hoszsú ing ha Magát Jól viselni köteles. Jegyzetem gazdája

idős Kamarás Mihály	fo	X
1 Sör Április 3 án attam	1	4 cart
részedre vettünk 1 Nárikát[66]		
2 Cor Május 18 án attam ingek re	3	
3 Cor gazdasonru soknya volt	1	96
4 Cer utólagosan attam vég kifüzetésül		50

1876 év ben Kis anna megkeste September 29 én a Szolgálatott bér 35 forint és egy pár Cizma és téli Meleg kacamajka. Előt kapot 2 forintott Téli kacamajka kisolgállatott és az Pár Cizma Ösve Számoltunk 1877 évi Januárius 27 én Vászon és Kazmirkendő Cizma varás öste tesen 11 forint 95 Car osztrák értéket Februárius 12 attam 50 Cart farsangi napokban. Április 9 én attam 1 for tott Fehir vasárnap Junius 24 én attam 12 forintott osztrák értéket Zsidónak füzettel löbféliért. Szeptem ber 30 án végki füzetés kor még füzettem ösvesen 7 for 55 X

1877 évben Februárius 19 én Citrom tehenünk Meg Ellet üső bornut regeli 3 órakor
1877 évben Piktor tehenünk Meg Ellet Március 17 én üső bornut délutánni 2 órakor szerencsésen

Kurfis Josef bére 1878 dik évre 75 forint és egy Sejem nak kendő ha Jól viseli Magát minden fele munkára alkalmas	fo	X
1 sör Előpinzt attam	2	
2 cor Pinz tartozásnak Kamatyában be Számitódot 1877 évre	10	
3 cor Februárius 17 én attam	3	20

1879 dik évben Szücz anna bére 45 forint és egy Pár Czizma azon fölü egy nakra kendő az esztendő tartt eggisz 1880 évi September 29 éig az egy Pár cizma ki Solgálttattott

December hóba
1 sör Ellő Pinzt kapot 1 forintott
2 cor töb részben ki attam 6 forint 2 cart December 15 én
3 cor Március 18 án töb felire 8 forintott osztrák értéket
4 cer Április 29 én ki attam 2 for 30 X cizmavarásra
5 cör Május 17 én ki attam 3 forintott
6 cor Julius 4 én ki attam 70 Cart
7 cer Október 24 öszveszámoltunk ösvesen töb felire
ki attam kölcöne együt 21 forintott

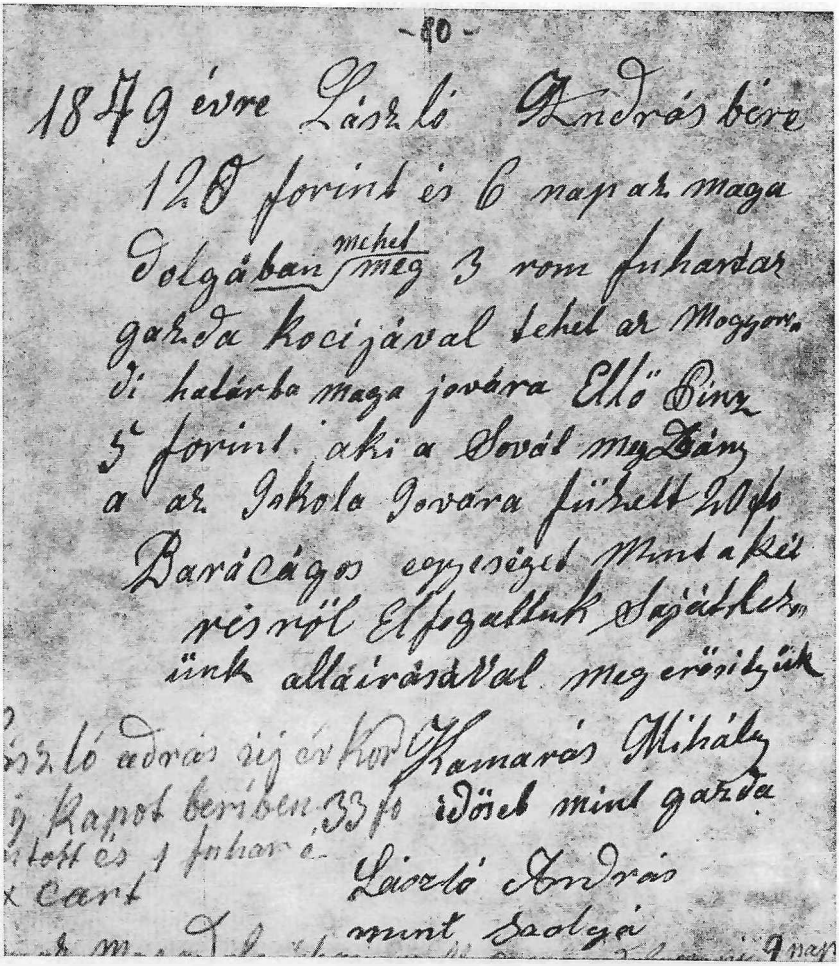
-10-
1879 évre László András bére
128 forint és 6 napi a maga
Dolgában mehet meg 3 rom fuhardar
gazda kocijával tehet ar Moggor-
di halárba maga javára Ellő Pinz
5 forint. aki a Dovál meg Dám
a ar Iskola Javára fizett 20 fo
Barácágos egyenszöget Mind a két
resről Elfogadtuk Sajátkez-
ünk alláirásával megerősitjük
László adrás ujévkor Hamarás Mihály
9 Kapot beriben 33 fo idösek mind gazda
ntott és 1 fuhar é-
x Cart László András
mint Dolgá
9 nap

1879 évre László András bére 120 forint és 6 nap az maga dolgában mehet meg 3 rom fuhart az gazda kocijával tehet az Mogyoródi határba maga jovára Ellő Pinz 5 forint aki a Szovát megbánya az Iskola Jovára füzett 20 fo Barácágos egyeségel mind a két részről Elfogattuk Sajátkezünk alláirásáva meg erősityük

Kamarás Mihály idöseb mint gazda
László András mint szolga

László András uj évkor Meg kapot bériben 33 forintott
és 1 fuhart és 60 cart
Edig az maga dolgában volt 2 nap dolgozni
1 gazdussony Pesten adot 54 Cart
2 cor Április 13 án attam 15 forintott
3 cor Május 4 én attam 10 forintott
4 cer attam Julius 20 án 15 forint 10 Cart
5 cor Augustus 16 án attam 10 forintott
6 cor Szeptember 29 én kiattam 25 forintott
Október 19 attam 5 forintott

Kamarás Mihály atyám Föl karolta és át vette Szent Jánost[17] 1833 dik évben Május 16 án. Gondnoka let és meg nyitotta be keritette és Fijurú fijura Marad ha rendesen keritést föl tartyák és a Sobrot meg ujjityák ha festék le kopik. Mogyoródi Parokján igy van be ira Protikulom ban Jegyzettem Kamarás Mihály 1879 dik évben Április 26 án Isten kegyelmibül

1880 dik évben Aszódi János bére 40 forint az az Negyven forint osztrák értékben. Ellöpinz 2 forint
1880 évi Februárius 2 án Fehir ruhára ki attam 2 cor 3 forint 71 Cart
3 cor Március 21 én ösve számoltam amit töb félire ki attam ösvesen 9 forint 16 Car 4 cer cizmáé Mut évi kor ösvesen ki attam 1 for 50 X 5 cor Május 17 én kiattam versegyházra mentél egy napot mulasztottál 50 X

1880 évben Kis Mihály Kartalyi Születés bére 45 forint
1 kalap Ruhamosás Megkeste a Szolgálatott Március 27 én

Ellő pinzt kapot	1 forintot
2 cor Április 25 fehir ruhára ki attam	5 fori 77 X
3 cor két öltöző ruha meg varásé füzettem	1 for 40 X
4 cer Április 25 én Cizmára ki attam	6 forint
5 cer Május 3 kiattam	60 X
6 cor Junius 10 én attam alsólajbira	2 fo 40 X
7 cer Junius 13 án attam tánczra korczmába	50 X
8 cor Junius 8 án Vácon attam fehirruhára	5 forint
9 cer Október 21 én öszve Számoltam amit töb félire ki attam ösvetesen 11 forintott	

[Bejegyzések a gazda halála után. — 1884.]

1885 évben beszegődöt Bagi János Hetven ött forint és egyötöző fehérruha És egy darab kukuricaföd és egy darab krumpli föd megszántjuk és haza takaritjuk. És ad egy zsák krumplit Négy liter babot és kukuriczát

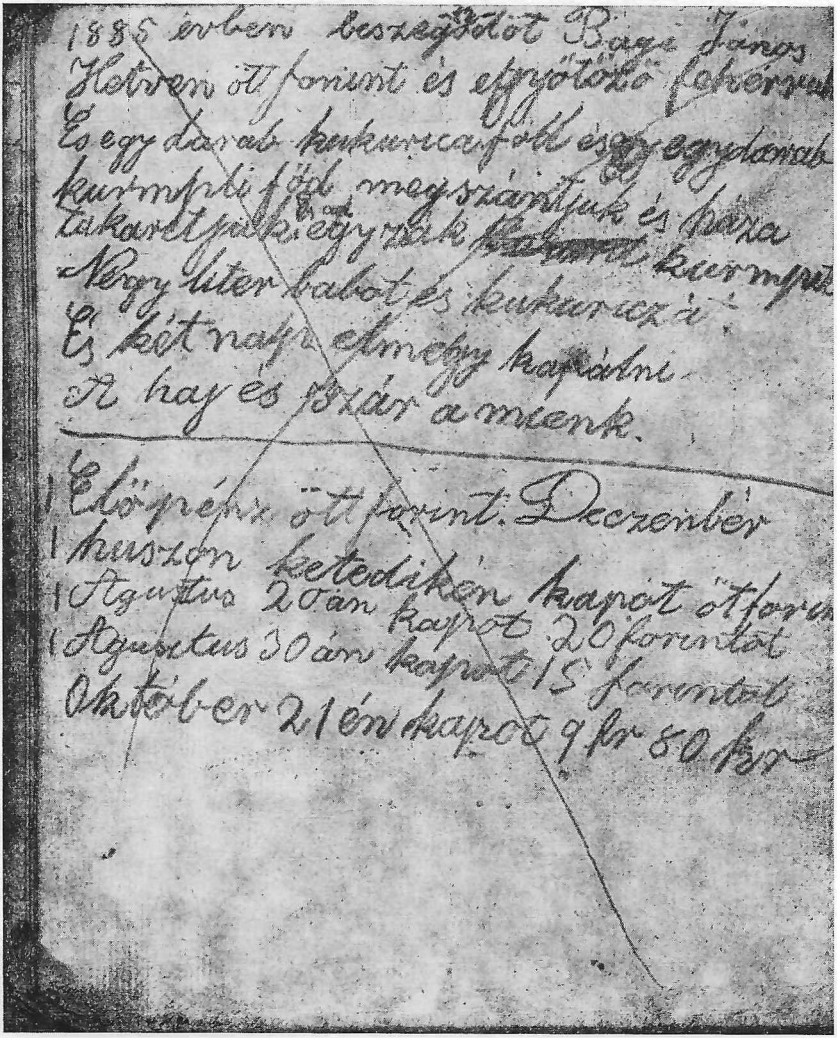
1885 évben beszegődöt Bagi János
Hetven ött forint és egyötöző fehérruh
És egy darab kukuricaföd és egy darab
krumpli föd megszántjuk és haza
takarítjuk. Egy zsák krumpli
Négy liter babot és kukuriczát
És két napra elmegy kapálni
A hay és szár a miénk.

Előlépés ött forint. December
huszon hetedikén kapott ött forint
Augustus 20án kapott 20 forintot
Augustus 30án kapott 15 forintot
Október 21én kapott 9 fr 80 kr

És két nap elmegy kapálni A haj és a szár a mienk. Elöpénz ött forint.
Deczember huszon ketedikén kapot öt forintot
Agusztus 20 án kapot 20 forintot
Agusztus 30 án kapot 15 forintot
Október 21 én kapot 9 fr 80 kr

1886 évben Fábián József Belépet a szolgálatban Bére 70 forint és egypár csizma kétőtőző fehér ruha és egy kalap
ellőt kapot 1 forintot

2 kapot Január 31 én	1 fr
3 kapot Február 14 én	1 forintot
4 kapot Március 1 én	5 fr 60 krajcárt
5 kapot Március 7 én	3 forintot
6 kapot Április 18 án	19 forintot
7 kapott Május 20 dikán	6 fr 50 X
8 Junius 6 dikán kapott	7 fr 50 kr
9 Julius 11 én kapot	1 frt 40 karc
10 Agusztus 8	1 frt 30 X
11 Szeptember 27 én	3 frt 30 kr
12 október 10	1 f 80 kr
13 október 27 én	7 frt
14 November 10 kapot	3 frt 20 kr
December 24 kapot	90 kr

1887 Deák József belépet a szolgálatban Bére 70 frnt
egyőtőző fehér ruha egy kalap előt kapot 1 frntot

1 Január 28 kapot	1 frt
2 Márczius 1 kapot	3 frt 37 kr
3 Április 14 kapot	4 frt
4 Május 7 kapot	4 frt 30 kr
5 Május 16 kapot	3 frt
6 Junius 27 kapot	1 frt 20 kr
7 Julius 10 kapot	1 for
8 Agusztus 14 kapot	1 frt

1888 évben beszegődöt Huszár Mihály Bére 60 fort
előt Kapot 2 frt egyőtőző fehér ruha és egy kalap
ha megbánya tiz forint

1 Február 15 én kapot	5 frt
Április 30 án kapot	50 kar
Kaczamajkára	90 karczár
Köténye kapot	55 kr
Május 27 kapot	50

Csizmareperálás		40 kar
Szept Muzsikára		50 kr
Sz csizsmára	8 fr	
Bucsura	2 frt	

1888 évben beszegödöt Szécsényi Julianna 35 frt
egypár csizma és egy barketszoknya

1 szö szoknyára atam	4 frt	
2 kötény		70 kr
3 bársony		60
4 czipö		90
5 szoknya		90 kr
6 czipőre kapot	2 frt	30 kr
szokna	3 frt	
kendőre	8 frt	16 kr
pántlikára	2 fr	10 k

1889 edik évben Huszár Mihály Beszegődöt bére 65 frt
és kalap

Március 29 dik én kapot	2 frt	50 kr
Május 18 dik án kapot	1 frt	25 kr
Május kapot	2 fr	
Agusztus kapot	2 ft	
Agusztusba kapot	2 ft	

1897 dik évben Varga József Beszegődöt bére 50 fort.[48]

Márczius 4 dik én kapot	7 frt	
Márczius 13 án kapot	2 for	80 kra
Márczius 28 án kapot	3 for	50 kraj
Rubes Mihálná muzsikáltak	1 for	
Az ujkocsmába kapot		60 kraj
Örökös		50 kraj

BEFEJEZÉS

Az ismertetett számadáskönyvvel kapcsolatban még néhány szempontra mutatunk rá.

Amint láttuk, a munkaerővel való gazdálkodás évenként ismétlődő tételeit a cseléd, a napszámos és a szolgáló bére jelentette. Az összeg nagysága pedig mindig kölcsönös alkudozás tárgya volt, amelyet erősen befolyásolt a faluban kialakult szokás. Általában a kezdő cseléd kevesebbet kapott, mint a „bevált" régi. Úgyszintén a vidékről jött cseléd sem számíthatott akkora bérre, mint a falubeli.

A cselédbér — a bejegyzések szerint — vagy készpénzből állt, vagy pénzből és természetbeni juttatásból (csizma, fehér ruha, lajbi, sapka, nyakkendő stb.). A készpénzes cselédbérnél a cseléd maga gondoskodott a szükséges dolgairól, a vegyes bérezésnél viszont a gazda vette meg a természetben kikötött dolgokat, legtöbbször a cseléd választása alapján.

A jobbágykor utolsó éveiben (1844—1847) a készpénzes cseléd bére 90 forint volt, a vegyes cselédbér pedig átlag 40—50 forint között alakult, és ahhoz jött még a természetbeni járandóság. A jobbágyfelszabadítást követő évtizedben (1848—1859) — még mindig váltó forintban — a csak pénzért szegődő cseléd bére 90—120 forint körül ingadozott, a vegyes szegődményű cselédnél 40—75 forint volt a pénzkiötés, a természetbeni juttatáson kívül. Sőt 1852—1859 között 90—120 forintra emelkedett a készpénzjuttatás, nagyjából ugyanazon természetbeni kikötések mellett.

Úgy hiszem, nem vétünk a valóság ellen, ha a készpénzes és a vegyes cselédbéreket átlagosan 100 váltó forintban állapítjuk meg. De volt olyan év, amikor 2, sőt 3 cselédet tartott az új gazda, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a munkaerő-gazdálkodása 200—300 forintot képviselt.

Ugyanezen idő alatt (1845—1855) a szolgáló bére — természeti juttatáson kívül — 45—50—65 forint volt. Mindezt, a természetbeniek árával együtt, 80—100 forint költségkiadásnak vehetjük.

Az említett bérekhez hozzá kell még vennünk a kifizetett napszámokat is. „A szőlőmunkások dolga 1850 évben" (136. l.) c. bejegyzés részletesen felsorolja valamennyi szőlőmunka napszámát. S ha a garast krajcárra, ezt forintra számítjuk át, úgy a szőlőterület megmunkálása 147 váltó forintot tett ki. Ez az összeg lényegében megmaradt a következő években is.

Egyéb napszámokról — sajnos — a számadáskönyv nem tájékoztat bennünket. Csak egy-egy esetből következtethetünk a napszámra, ha pl. a cseléd „elhenyélte" a napot, amikor a gazda levonta a napszámot a cseléd béréből. Így 1863-ban 4 napi „lakodalmaskodás" után 80 krajcárt, ami napi 20 krajcár napszámnak felel meg. (148. l.) De találkozunk 30—50 krajcáros levonással is.

Ha a fenti kiadásokat összeadjuk, úgy látjuk, hogy a 100—120 forintos cselédbér, a 100 forintos szolgálóbér, a 150 forintos évenkénti szőlő-

munka és egyéb napszámbér átlagosan kb. 400 forinttal terhelte le a gazdaságot. Ha két cseléd volt, ami többször előfordult, akkor 500 forintra emelkedett a kézi munkaerő összege.

Az osztrák értékű forint idején (1860—1892 között) a készpénzes cselédek bére 40—70 forint körül volt, a vegyes szegődményeseknél pedig 1870-ig 24—53 forint a pénzbeli kikötés, a szokásos természetbeni juttatások mellett. Majd 1871 után néhány évben felszökik a vegyes szegődményű cselédbér 87—100—120 forintra is.

A szolgáló bére 1870-ig 14—18 forint, a különféle természetbeni juttatáson kívül. Majd 1870 után a pénzbér 30—45 forintra emelkedik, a természetbeni járandóság mellett.

Egyébként a cseléd-, szolgáló- és napszámbér szempontjából a gazdaságot az osztrák értékű forint idején is arányosan ugyanazok a kiadások terhelik.

A számadások egyes bejegyzéseiből a korabeli termelésszerkezetre is következtethetünk, amely rozs, búza, zab, kukorica, krumpli, bab és szőlő termesztéséből állt. Kitűnik ez az 1867-ben kötött egyezségből (154. l.) illetve a már említett szőlőmunkákból.

A számadáskönyv alapján megállapíthatjuk a legszükségesebb ruhafélék áralakulását, amelyet az alábbi kimutatásban ismertetünk. Természetesen itt is nagy áringadozást tapasztalunk, egyrészt az anyag minősége, másrészt a mindenkori alkudozás szerint. Ezenkívül a varratott dolgok mindig többe kerültek, mint a készen vett vásári árucikkek.

Férfi ruhafélék ára

	váltó Ft-ban 1844—1859	osztrák értékű Ft-ban 1860—1889
Öltöny (lajbi, nadrág)	24 —35	11 —11,80
Fehérnemű (ing, gatya)	6 —10	4 — 6
Nadrág	6 —15	—
Nagylajbi (zakó)	—	8 — 9
Kislajbi (mellény)	5 — 6	3 — 6
Kötött kabát (untercig)	1.40	—
Csizma	7 —12	5,20— 8
Guba	15 —25	—
Szűr	18	7,50
Ködmön	10	—
Báránybéléses sapka	6,20	—
Kalap	1 — 5	1 — 1.30

Minden cselédnek általában két rend ruhája volt, egy ünneplős és egy hétköznaplós, s legalább 3—4 váltó fehérneműje. Leghamarabb a hét-

köznaplós ruha és a fehérnemű használódott el s ezeket kellett évenként pótolni. Így minden évben egy rend ruhát és váltó fehérneműt, továbbá csizmát (fejelést, javítást), kalapot, sapkát, ezen kívül legalább 2—3 évenként egy szűrt vagy gubát számítva, a cseléd évi kiadását 60—70 váltó forintra tehetjük. Arányosan alakulhatott a helyzet az osztrák értékű forint idején is. A fennmaradt összeggel a cseléd szabadon rendelkezett; gyakran szegény sorsú szülein kellett segíteni, amivel a számadáskönyvben is találkozunk. Természetesen a fentieknek megfelelően, vagy valamivel költségesebben alakult a gazda évi kiadása is.

Női ruhafélék ára

	váltó Ft-ban 1844—1859	osztrák értékű Ft-ban 1860—1889
Szoknya	1,30	0,60—4,20
Barket szoknya	—	1,70—3,52
Kötény (szakácskötény)	1,15	0,65—0,70
Nyárika	—	1,04
Tusli (kacamajka)	5,45	2,90—3
Kendő (nagy)	—	2 —5
Kasmirkendő	—	4
Csizma	—	3 —4,60
Cipő	—	2,10
Fonatpántlika	—	1 —2,16

Pár szóval kitérünk az új parasztgazdaság hitelnyújtással kapcsolatos bejegyzéseire is, amelyek meglehetősen ingadozó összegszerűséget mutatnak. Így 1847-ben 178 Ft, 1849-ben 890 Ft, 1851-ben 37,60 Ft, 1852-ben 15 Ft, 1856-ban 104 Ft, 1858-ban pedig 31 Ft volt a kikölcsönzött összeg. Természetesen az ilyen gazdaság, amely hitelnyújtásra is képes volt — mindjárt önállósága első évtizedében — komoly tartalékalappal rendelkezett és a nehéz gazdasági éveket könnyebben tudta átvészelni.

A számadáskönyv — minden fogyatkozása ellenére — a korabeli gazdálkodási módnak megfelelően — egy jól vezetett, anyagilag megalapozott gazdaságot mutat be, erős kezű, józanul számító gazdával az élen, akiről a legvégén bevallhatom, hogy anyai nagyapám volt.[49]

JEGYZETEK

1. Molnár Ambrus: Egy földesi parasztember naplója a felszabadulás utolsó éveiből. Néprajzi Múzeum. (Bp. P. 318/74.)
2. Marton Pálné: Három nemzedék krónikája. Néprajzi Múzeum. (Bp. P. 145/77.)
3. Balla János Önéletírása. Néprajzi Múzeum. (Bp. P. 372/75.) Csonka

Mihály Önéletrajza. Néprajzi Közlemények XXI. évf. 1977. Uo. Gyenizse Lajos visszaemlékezései.

4. PmL. Összeírások. Conscriptio Perceptoralis II. 98.
1 pozsonyi mérő 53,3 kg. — L. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruc korban. Megjelent: Keleti Ferenc—Lakatos Ernő—Makkai László szerkesztésében: Pest megye múltjából c. tanulmánysorozatban. (Bp. 1965.) 82—109. jegyzet. (Továbbiakban: Kosáry Domokos i. m.)
5. PmL IV. 165/A. Mogyoród úrbéri pergyűjteménye 1770—1867. Mogyoród község urbáriuma 1770.
6. Mogyoród, Plébánia. Liber baptisatorum ab anno 1761 usque 1804. Item copulatorum usque 1844 inclusive, p. 136, 204, 226.
Uo. II. Mogyoródi katholika szentegyház kereszteltek anyakönyve 1804—1869. 77.
7. PmL IV. 165/A. Úrbéri összeírás Mogyoród helységnek 1848-ik évre.
8. Uo. Mogyoród helységnek adókivetésről szóló anyakönyve 1847/48. évre.
9. Uo. Mogyoród község telektáblája, 1865. dec. 5.
10. Uo. Mogyoród helység lakosainak kezén levő maradványföldeknek és azokért járó váltsági öszvegeknek kimutatása.
11. Urbajom az urbárium szó találó elnépiesítése; robotot jelentett, amit úrdolgának is neveztek. — Szentjakab puszta (a mai Tölgyes puszta) a váci püspökség majorgazdasága volt.
12. A robotszolgáltatás napját és a robotosok számát a püspökség megbízottjai, a „dézsmások" határozták meg s ennek megfelelően a jobbágyok „sorban" végezték a robotmunkát.
12/a. Az ugaron maradt földet háromszor szántották meg; tavasszal, majd utána 2—3 hónap múlva, hogy a gaz ne verjen gyökeret. Ez volt a „keverés". Harmadszor pedig ősszel szántottak, közvetlenül a vetés alá.
13. A besnyői búcsú augusztus 15-én volt.
14. Szent Mihály napját követő első vasárnap volt a mogyoródi búcsú. Így van ma is.
15. Helyesen nyomtatási vásár. A vásárokkal kapcsolatban tudnunk kell, hogy 1698 óta évenként 4 vásár volt Pesten. Éspedig — ahogy a faluban mondták — a „Józsefi", vagy József-napi (márc. 19.), a Medárd-napi, vagy pünkösdi (jún. 8.), a nyomtatási (aug. 29.) és az őszi Lipót-napi vásár (nov. 15.), amit szívesebben mondtak Márton-napi vásárnak. — A szomszédos Gödöllőn pedig 1763 óta tartottak vásárt, ugyancsak négyet évente: József-napkor, Péter-Pálkor, majd itt is volt nyomtatási vásár s végül a Luca-napi vásár. (L. Wellmann Imre: Pest megye viszálya Pest városával a piacra vitt paraszti termelvények körül az 1720-as években. Különlenyomat a Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1965—1966. évi közleményeiből. 97.
Uő.: A Gödöllői Grassalkovich-uradalom gazdálkodása, különös tekintettel az 1770—1815 esztendőkre. Bp. 1933. 93.)

16. Ausztria—Magyarország és Bajorország között 1753-tól a vállló, vagy „conveniens" forint volt érvényben. Ezt váltotta fel 1857-ben az osztrák értékű forint. (L. Révai Nagy Lexikona VII. Bp. 686—687.)
17. Albert, Polk, Sleisz a földesúr alkalmazottjai voltak Szentjakabon.
18. Nótárius, a falu jegyzője.
19. Alsónémedi.
20. Olter: családnév; ma már ismeretlen a faluban.
21. Irtvány határrész neve, közvetlenül az „öregfalu" felett.
22. Egy akó (urna) 32 pint volt és 45,23 litert tett ki. (L. Kosáry Domokos i. m. 82—110. jegyzet.)
A „fertá" pedig a fertály népies változata; a német Viertel (negyedrész) elmagyarosítása. Régi űrmérték volt. (L. A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára. Bp. 1967. 1. köt. 895.) — N. Hartmann Lajos 81 éves falubeli lakos szerint a „fertá" kétfülű, kb. 10 literes faedény volt.
23. A garas nálunk és Ausztriában a már említett váltó forintnak (l. 16. sz. jegyzet) 1/20-ad részét jelentette, tehát 2 krajcár volt. (L. Révai Nagy Lexikona VIII. 351.)
24. Pilisszentkereszt búcsújáró hely volt.
24/a. Talán „mint rendesen; szokás szerint".
25. Dara: családnév; szinlén ismeretlen a faluban.
25/a. „Természetben" (a „naturális" elírása); a pénzjárandóságon kívül adott juttatás.
26. A tusli, vagy kacamajka kétféle volt. A téli bárány- vagy vattabéléssel, a nyári pedig vékony glottbéléssel. A külseje atlaszselyem vagy bársony volt és mindkét változatában hosszú ujjakkal.
27. A véka régi űrmérték volt, eltérő nagyságban, kb. 25—30 liter között. (Magyar Értelmező Kézi Szótár. Bp. 1972. 1480.) A faluban mindig „csapottan" mérték.
28. Unterzig (unterziehen) népies kiejtése; „trincikének" is mondták. — Kötött kabát volt; a mai pulóver elődje.
29. Talán forspont, azaz fuvar (a régi hosszú fuvar maradványa).
30. Kenderes, Pásztorrét határrészek a régi dűlőben.
30/a. Talán mosásért.
31. Pántlika (fonatpántlika) három, virágokkal hímzett, különböző színű selyemszalag volt. Nagylányok viselték vagy úgy, hogy külön összefonták a három szalagot és az egybefont hosszú haj tövéhez kötötték. Ekkor külön volt a pántlika és a hajfonat. Vagy úgy, hogy a szalagokat a hajjal fonták össze és a végén „bukorra" (csokorra) kötötték.
32. Icce régi űrmérték. Egy budai icce 0,84 liternek felelt meg. (L. Lederer Emma: Régi magyar űrmértékek. Századok, 1923/24 évf. 138.)
33. Bibictó határrész a réti dűlőn.

34. Font régi súlymérték; kb. fél kilogramm. (L. Magyar Értelmező Kézi Szótár. Bp. 1972. 424.)
35. Rákoskeresztúr.
36. Jászfényszaru.
37. A „stemplizés" hitelesítést jelent. Az akó nagyságára nézve utalunk a 22. sz. jegyzetre. A pint pedig kb. 2 liccét, illetve 4 meszelyt jelentett, azaz 1,4 litert. (L. Kosáry Domokos i. m. 82—110. jegyzet.) A hitelesített 17 hordó összesen 155 akó volt, amely 45.23 literrel számolva 70 hektónak felel meg. A pinteket számítva pedig a 17 hordónál összesen 329 pint mutatkozott; ez viszont 1,4 literével 4,6 hektót jelent. Tehát az új gazdának — mindent összegezve — kb. 75 hektót kitevő hitelesített edénye volt. Ha figyelembe vesszük, hogy 1 kat. hold (2 fertály) szőlőn átlag 40—50 hektó termett, akkor a hitelesített edény kb. másfél hold szőlőültetvénynek felel meg.
38. Az új osztrák értékű forint jelentkezik.
39. Az új osztrák értékű forint 1858-ban lépett a váltó forint helyébe. Ezüst forint volt, amely 100 krajcárra oszlott. Helyébe 1892-ben az arany koronát vezették be. (L. még 16. sz. jegyzet. — Révai Nagy Lexikona VII. 636—637.)
40. Utalunk a 4. sz. jegyzetre.
41. Erdőmöge határrész; Csömörrel határos.
42. Somlyó határrész.
43. A lánc hivatalosan használt mértékegység volt és mint hosszmérték 10 ölet tett ki, mint területmérték 800 négyszögölet. Egy öl viszont 6 láb volt, azaz 1,9 méter. (L. Magyar Értelmező Kézi Szótár. Bp. 1972. 816, 1050.) — A sukkot pedig úgy mérték, hogy az ökölbe szorított két kézfejet a kinyújtott hüvelykujjal összeérintették. (L. uo. 1170.)
44. Valószínűleg „strimfli", más szóval harisnya.
45. Csíkvölgy határrész.
46. Nyárika hosszú ujjú ruhadarab. Tavasztól őszig hordták. Anyaga színes, virágos festő vagy karton volt.
47. Nep. Szent János szobráról van szó, amely még ma is a kat. templom előtt áll. Annak idején Kamarás Mihály telke mellett állították fel.
48. Ez a bejegyzés már a korona bevezetésének idejéből származik. (L. 39. sz. jegyzet.) Egy forint 2 koronát ért.
49. A számadáskönyv a közreadójának tulajdonában van. (2100 Gödöllő, Stromfeld A. s. 16. II. 3.)

DAS RECHNUNGSBUCH VON MIHÁLY KAMARÁS, BAUER VON MOGYORÓD, 1841—1897

Herausgegeben und mit Notizen versehen von György Farkas

Der Herausgeber des Rechnungsbuches beschäftigt sich in seiner Einführung kurz damit, wie das Buch in die Hände des leibeigenen Mihály Kamarás (der eine halbe Bauernstelle innehatte) gelangen konnte. Kamarás hinterließ darin zum Teil nach Diktat geschriebene, zum Teil eigenhändige, für die damalige Zeit sehr charakteristische wirtschaftliche Eintragungen. Danach wird der Leser mit der Ansiedlung der Familie Kamarás in Mogyoród, von 1720 bis zum Verfasser des Rechnungsbuches, bekannt gemacht.

Anschließend folgt die textgetreue Veröffentlichung des Rechnungsbuches. Aus ihm gehen die verschiedenen Lasten der jährlich zu verrichtenden Dienstleistungen der Leibeigenen und die vom selbständigen Bauern ebenfalls jährlich ausgezahlten Löhne für Mägde und Knechte in Bargeld und Naturalien hervor. Es finden sich sogar Informationen darüber, wann, wofür und wieviel Magd oder Knecht von ihrem Lohn ausgaben. Auch eine genaue Darlegung über den Tageslohn der Arbeiter in den Weinbergen ist enthalten. Nicht zuletzt sind die Eintragungen des Bauern über gewährte Kredite sehr wichtig, geben sie doch in mehreren Fällen die im Dorf üblich gewordenen Zinsen wider.

Zum Abschluß faßt der Herausgeber des Rechnungsbuches die jährlichen Ausgaben des Bauern für menschliche Arbeitskraft, Kleidung der Mägde, bzw. für die Preisentwicklungen der verschiedenen Kleidungsstücke zusammen. Anschließend charakterisiert er in wenigen Worten die kreditfähige, gut geführte Bauernwirtschaft.

MN 145
KÖNYVTÁRA
Leltár sz.: 17017

Rövidítések jegyzéke

Acta Misc. Pol. Ant.	— Acta politico-miscellanea antiqua
CP	— Conscriptiones
DI	— Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai levéltár
fasc.	— fasciculus (csomó)
fol.	— folio
i. m.	— idézett mű
Inst. pol.	— Instantiae politicae
Inst. sine res.	— Instantiae sine resolutione
jkv.	— jegyzőkönyv
k.	— kötet
kgy.	— közgyűlési
L.	— Lásd!
MNM	— Magyar Nemzeti Múzeum
no.	— numero
OL	— Magyar Országos Levéltár
PmL	— Pest megyei Levéltár
pl.	— például
PPS	— Pest—Pilis—Solt
sz.	— szám
uo.	— ugyanott
Urb. et Conscr.	— Urbaria et Conscriptiones
vm.	— vármegye
VPGL	— Váci Püspöki Gazdasági Levéltár

JELENTŐSEBB KURUC SEREGEK PEST MEGYE KELETI TERÜLETÉN

(1703 - 1710)

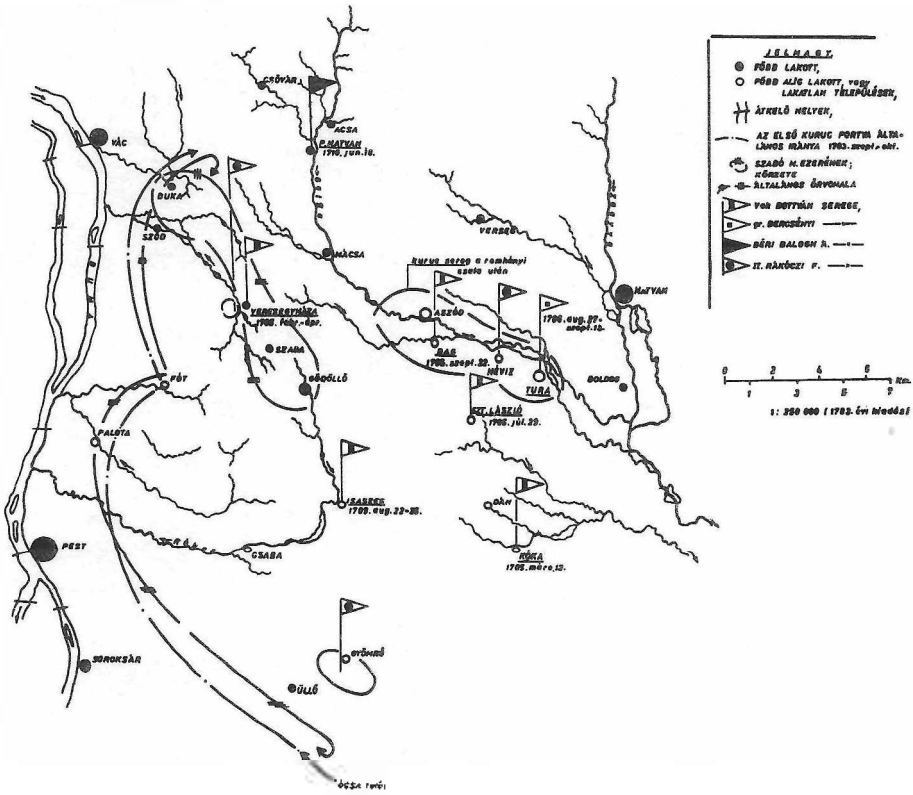

68/1

68/2

A volt VÁCI JÁRÁS TELEPÜLÉSEI 1703-1710.

2.sz

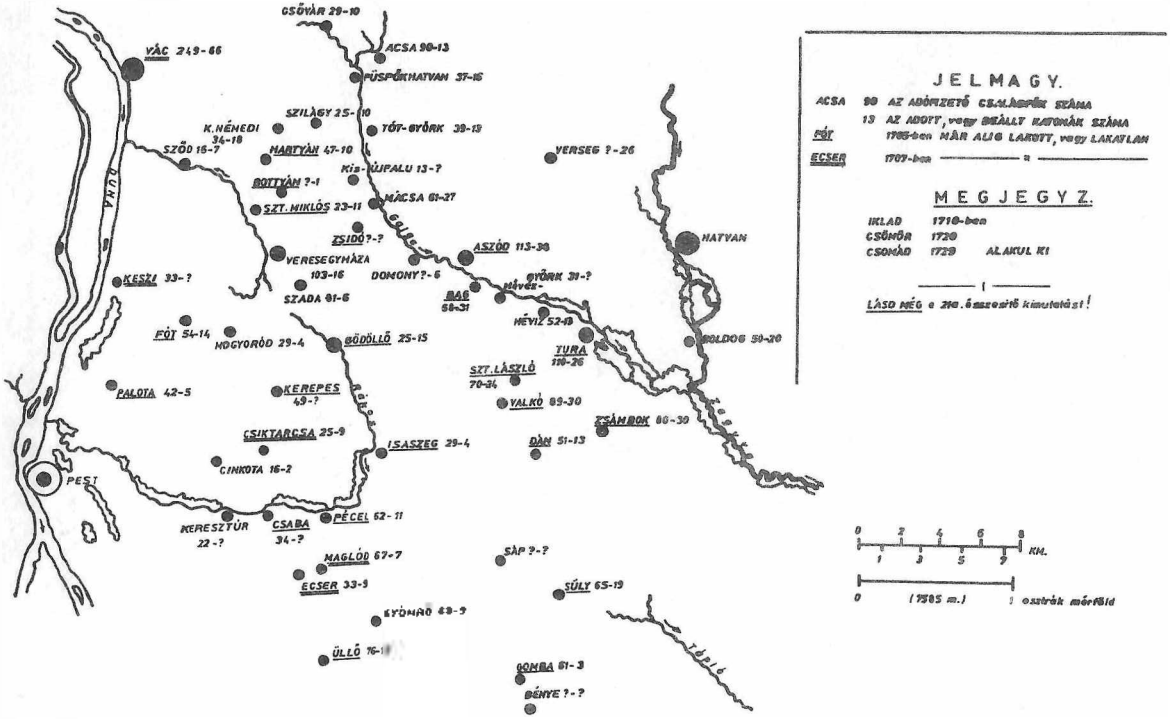

68/3

68/4

A FEJEDELEM VONULÁSA 1705. JÚLIUS.

3.sz.

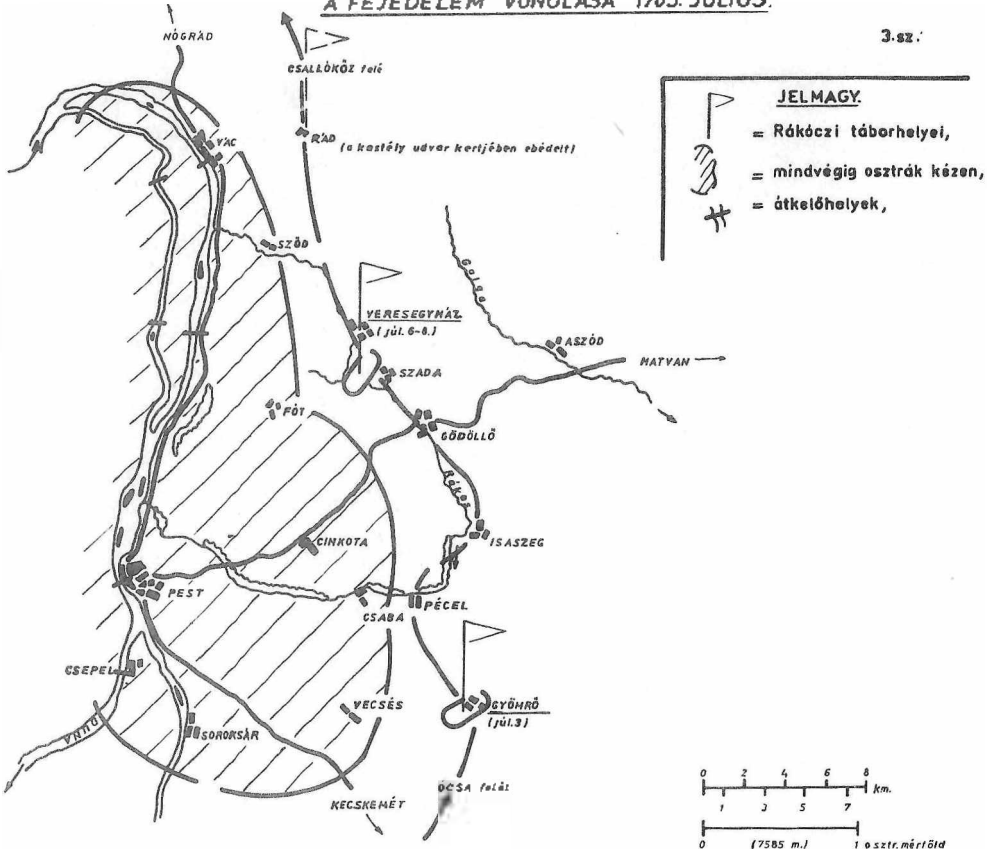

68/5

68/6

A MAI VERESEGYHÁZ–az egykori TÁBORHELYEL

4. sz.

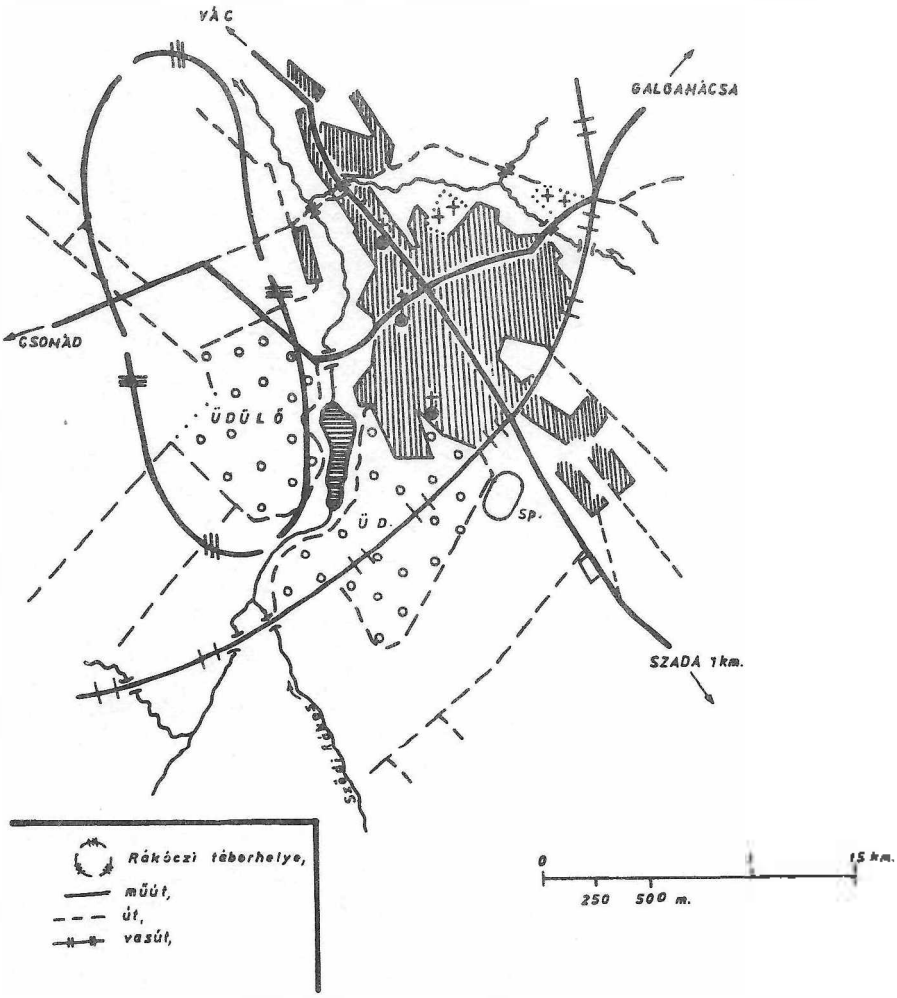

68/8

PEST MEGYE KELETI RÉSZÉNEK KITELEPITÉSE

1708. OKTÓBER

5.sz.

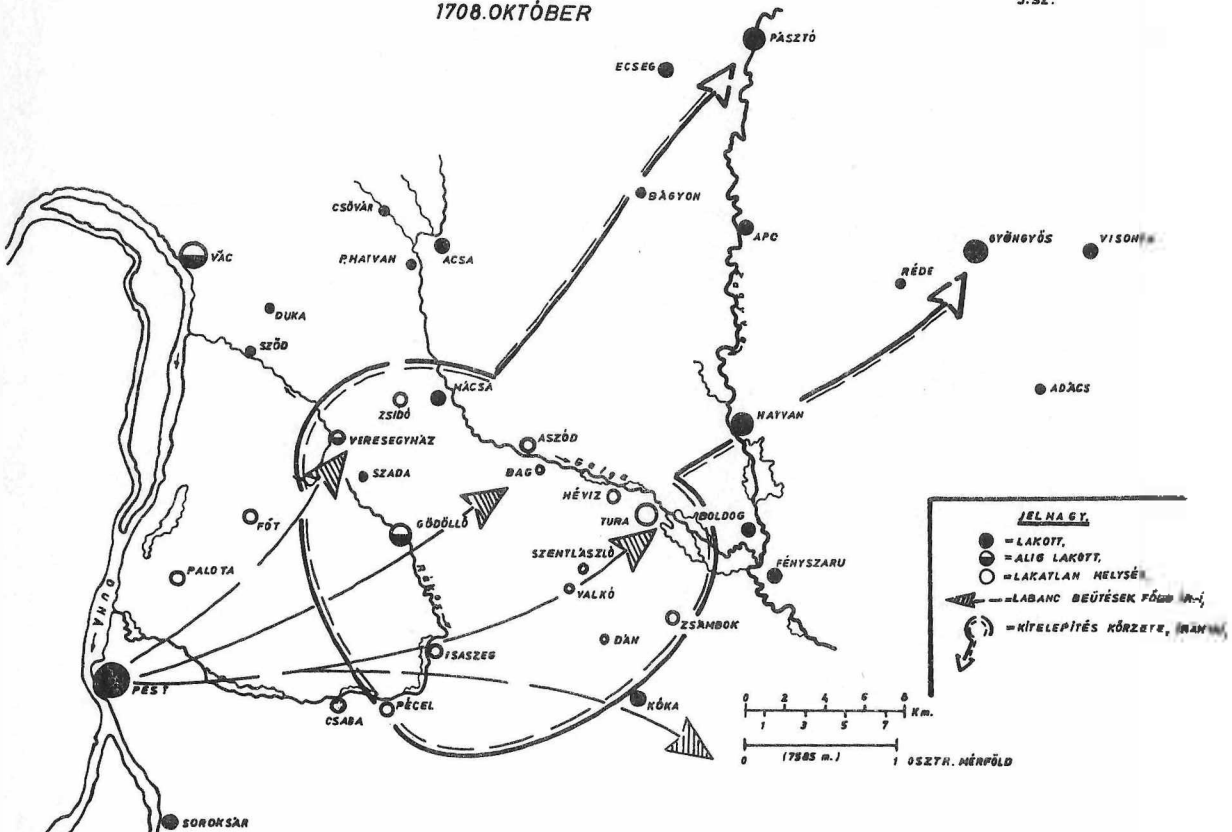

68/10

A BAGI MEZŐ – Vak BOTTYÁN TÁBORHELYE

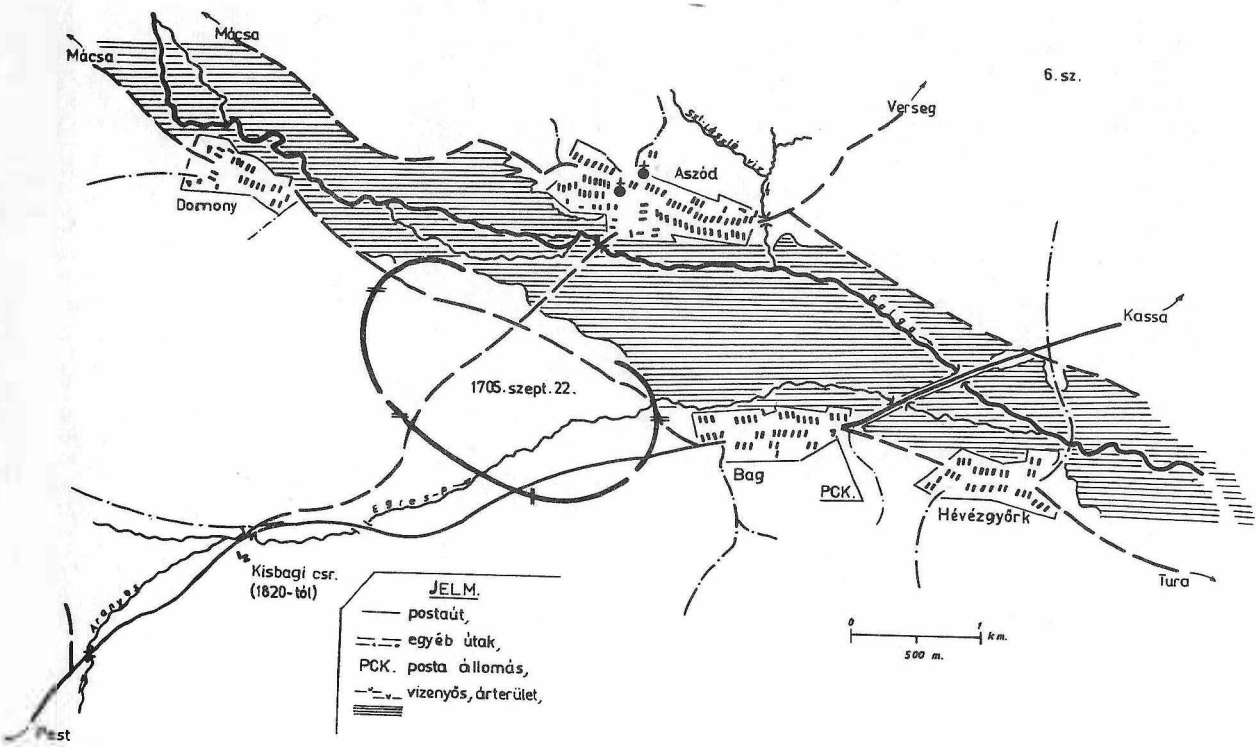

68/12

KURUC VONULÁSOK 1710 JANUÁR

7. sz.

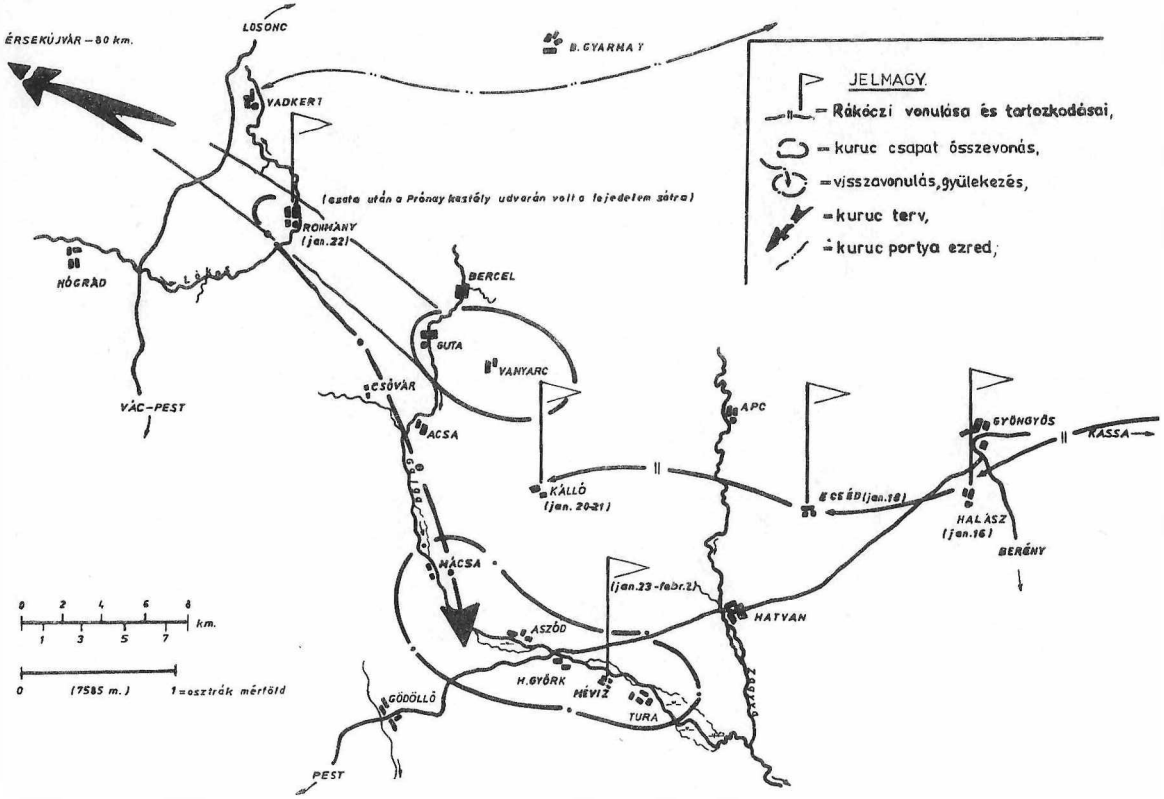

62/14

KÁLLÓ — 1710-ben.

8. sz.

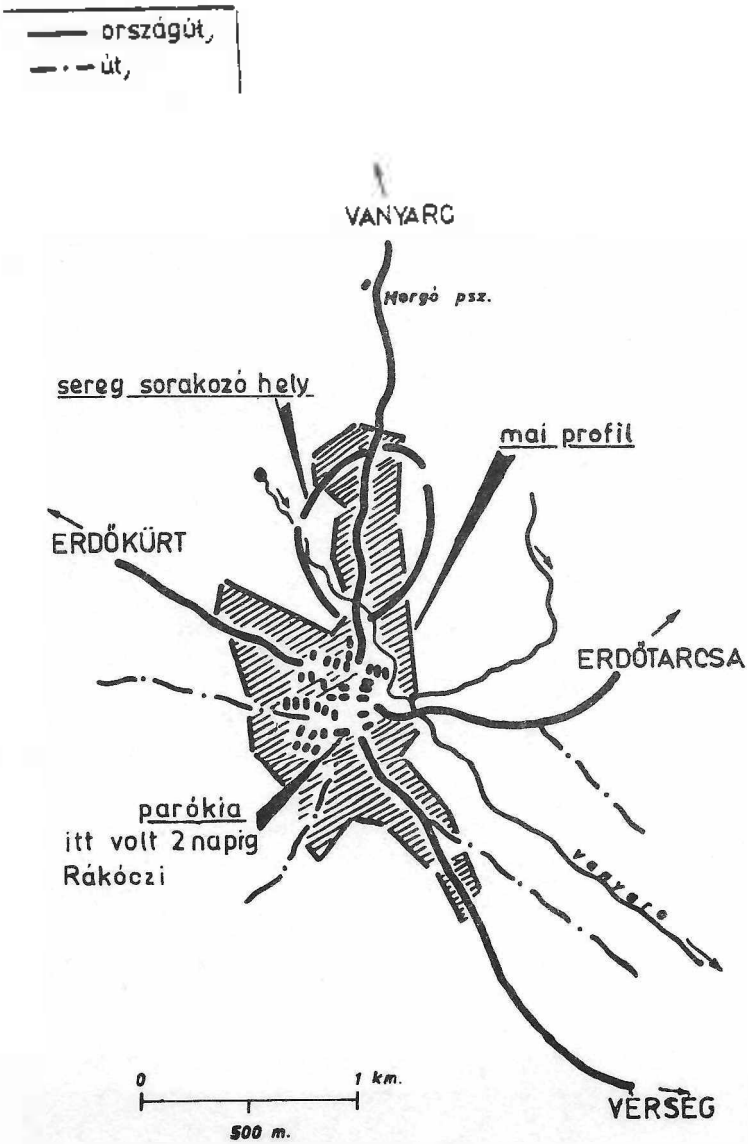

68/15

68/16

A volt VÁCI JÁRÁS KURUC KATONÁINAK SEREG SZERINTI MEGOSZLÁSA

A TELEPÜLÉS MEGNEVEZÉSE (● = közvetlen GALGA menti)	A PARANCSNOKOK NEVEI - A SEREGBEN VOLT KATONÁK SZÁMA									Egyéb pk.-k vezénylete alatt.
	DEÁK FERENCZ 1703-ig	KÖRÖSI PAP ISTVÁN	SZABÓ MÁTÉ	JÁNOSI JÁNOS	KÖRÉNYESI FERENCZ	GYÖRCSÉNYI MIKLÓS	HANDI JÁNOS	VERES SZEREMEN	KÁROLI SÁNDOR	
● ACSA			6	7						
● ASZÓD			32	6						
● BAG			23	5	3					
● BOLDOG		8	6	6						
CINKOTA			2							
CSÖVÁR				5 l., 4 gy.		1				
DÁN (DÁNY)			5							3
● DOMONY				4		2				
DUNAKESZI			6							
ECSER			9							
FÓT			14							
● (GALGA)HÉVIZ						13				
● (GALGA)MÁCSA			15 l., 9 gy.	3						
● GAGA(TÓT)GYÖRK			6 l., 7 gy.							
GOMBA			3							
GÖDÖLLŐ			16 l.							
GYÖMRŐ	5		4							
ISASZEG			3						1	
KISNÉMEDI			7 l., 3 gy.	5 l., 3 gy.						
MAGLÓD			4 l., 3 gy.							
MOGYORÓD			5							
MONOR		6	9							7
CSIK(NAGY)TARCSA			2		3					4
ÓR(FELSŐ)SZT.MIKLÓS			11							
PÉCEL			9							2
● PÜSPÖKHATVAN			6 l., 2 gy.	8						2
PÜSPÖKSZILÁGY				5 l., 5 gy.						
RÁKOSPALOTA	1		1							3
SZADA			6							
SZŐD			7							
TÁPIÓSÜLY			8							11
● TURA			3 l., 10 gy.			4		3		5
URI			6				10			
ÜLLŐ			12							
VÁC város			48 l., 18 gy.							
(VÁC) BOTTYÁN			1							
(VÁC) HARTYÁN			10							
VÁCSZT. LÁSZLÓ									24*	(név nélkül)*
VALKÓ		16	6 l., 2 gy.	5				1		
VERESEGYHÁZ			18							
VERSEG			18	5 l. 3 gy						
ZSÁMBOK					28					2
MINDŐSSZESEN:	6	30	408	77	34	20	10	4	25	27 — 633 fő

MEGJ. *-a közvetlen Galga-menti települések 204 katonát adtak,
-l.-lovas, gy=gyalog főt jelöl,